

МІНІСТЭРСТВА АДУКАЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ
БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ЎНІВЕРСІТЭТ
ФІЛАЛАГІЧНЫ ФАКУЛЬТЭТ
Кафедра сучаснай беларускай мовы

ПЕТРАШКЕВІЧ

Настасся Кірылаўна

СЛОВАЎТВАРАЛЬНЫЯ ГНЁЗДЫ З ВЯРШЫННЫМІ
ПРЫМЕТНІКАМІ-КАЛЯРОНІМАМІ Ў БЕЛАРУСКАЙ І РУСКАЙ
МОВАХ

Дыпломная работа

Навуковы кіраўнік:

кандыдат філалагічных навук,

дацэнт З.І. Бадзевіч

Допущана да абароны

«___» _____ 2016 г.

Заг. кафедры сучаснай беларускай мовы

кандыдат філалагічных навук, дацэнт З.І. Бадзевіч

Мінск, 2016

ЗМЕСТ

УВОДЗІНЫ	6
ГЛАВА 1	
СЛОВАЎТВАРАЛЬНАЕ ГНЯЗДО ЯК АБ’ЕКТ НАВУКОВАГА ДАСЛЕДАВАННЯ	8
ГЛАВА 2	
СЛОВАЎТВАРАЛЬНЫЯ ГНЁЗДЫ З ВЯРШЫННЫМІ ПРЫМЕТНІКАМІ- КАЛЯРОНІМАМІ ХРАМАТЫЧНАГА ЗНАЧЭННЯ Ў СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ І РУСКАЙ МОВАХ	17
ГЛАВА 3	
СЛОВАЎТВАРАЛЬНЫЯ ГНЁЗДЫ З ВЯРШЫННЫМІ ПРЫМЕТНІКАМІ- КАЛЯРОНІМАМІ АХРАМАТЫЧНАГА ЗНАЧЭННЯ Ў СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ І РУСКАЙ МОВАХ	105
ЗАКЛЮЧЭННЕ	148
СПІС ВЫКАРЫСТАНАЙ ЛІТАРАТУРЫ	154

РЭФЕРАТ

Дыпломная работа — 156 с., 61 табл., 61 схема, 29 выкарыстаных крыніц.

Ключавыя словы: СЛОВАЎТВАРАЛЬНАЕ ГНЯЗДО, СЛОВАЎТВАРАЛЬНАЯ ПАРА, СЛОВАЎТВАРАЛЬНЫ ЛАНЦУЖОК, СЛОВАЎТВАРАЛЬНАЯ ПАРАДЫГМА, СТУПЕНЬ ВЫТВОРНАСЦІ, СПАСАБ СЛОВАЎТВАРЭННЯ, МАТЫВАВАНАЕ СЛОВА (ВЫТВОРНАЕ СЛОВА, ДЭРЫВАТ), МАТЫВАВАЛЬНАЕ СЛОВА (УТВАРАЛЬНАЕ СЛОВА), ЛЕКСІКА-СЕМАНТЫЧНАЯ ГРУПА, КАЛЯРОНІМ.

Аб’ект даследавання: словаўтваральныя гнёзды з вяршыннымі прыметнікамі-каляронімамі ў беларускай і рускай мовах.

Прадмет даследавання: структурная і семантычная будова словаўтваральных гнёздаў з зыходным якасным прыметнікам-каляронімам у беларускай і рускай мовах.

Мэта даследавання: устанавіць і апісаць структурна-семантычныя асаблівасці словаўтваральных гнёздаў з вяршыннымі прыметнікамі-каляронімамі у беларускай і рускай мовах.

Метады даследавання: апісальны метады, параўнальны метады, элементы колькаснага падліку, словаўтваральны аналіз, спосаб мадэліравання.

Навуковая навізна і значнасць атрыманых вынікаў: упершыню ў беларускім мовазнаўстве створаны і структурыраваны словаўтваральныя гнёзды (СГ) лексіка-семантычнай групы прыметнікаў-каляронімаў. У выніку даследавання ўстаноўлены корпус нематывавальных якасных прыметнікаў-каляронімаў у беларускай і рускай мовах, дадзена іх семантычная характарыстыка; акрэслены склад СГ, вяршынямі якіх з’яўляюцца нематывавальныя якасныя прыметнікі-каляронімы ў беларускай і рускай мовах; вызначаны структурныя асаблівасці СГ; апісаны матываваныя адзінкі ў складзе СГ па наступных параметрах: ступень дэрывацыі, словаўтваральны блок, матывавальная база, словаўтваральнае значэнне, словаўтваральны фармант (сродак); выяўлены марфаналагічныя асаблівасці вытворных у складзе СГ; устаноўлены агульныя і прыватныя заканамернасці ў фармальна-семантычнай структуры словаўтваральных ланцужкоў і парадыгм з вяршыннымі прыметнікамі-каляронімамі ў беларускай і рускай мовах.

Практычная значнасць атрыманых вынікаў: матэрыял можа быць выкарыстаны пры вывучэнні беларускай мовы ў школе і ВУЗ, пры распрацоўцы лекцый, спецкурсаў, спецсемінараў, вучэбных дапаможнікаў, пры стварэнні марфемных і словаўтваральных слоўнікаў беларускай мовы.

Галіна прымянення: мовазнаўства, лексікалогія, словаўтварэнне, марфеміка, марфаналогія, стылістыка і культура маўлення.

Дыпломная работа выканана аднаасобна і самастойна.

РЕФЕРАТ

Дипломная работа — 156 с., 61 табл., 61 схема, 29 использованных источников.

Ключевые слова: СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ГНЕЗДО, СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПАРА, СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ЦЕПОЧКА, СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПАРАДИГМА, СТЕПЕНЬ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ, СПОСОБ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ, МОТИВИРОВАННОЕ СЛОВО (ПРОИЗВОДНОЕ СЛОВО, ДЕРИВАТ), МОТИВИРУЮЩЕЕ (ПРОИЗВОДЯЩЕЕ) СЛОВО, ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКАЯ ГРУППА, КОЛОРОНИМ.

Объект исследования: словообразовательные гнёзда с вершинными прилагательными-колоронимами в белорусском и русском языках.

Предмет исследования: структурное и семантическое строение словообразовательных гнёзд с исходными качественными прилагательными-колоронимами в белорусском и русском языках.

Цель исследования: установить и описать структурно-семантические особенности словообразовательных гнёзд с вершинными прилагательными-колоронимами в белорусском и русском языках.

Методы исследования: описательный метод, сравнительный метод, элементы количественного подсчёта, словообразовательный анализ, способ моделирования.

Научная новизна и значимость полученных результатов: впервые в белорусском языкознании составлены и структурированы словообразовательные гнёзда (СГ) лексико-семантической группы прилагательных-колоронимов. В результате исследования установлен корпус немотивированных качественных прилагательных-колоронимов в белорусском и русском языках, дана их семантическая характеристика; определены состав и структурные особенности СГ, вершинами которых являются немотивированные качественные прилагательные-колоронимы в белорусском и русском языках; описаны мотивированные единицы в составе СГ по следующим параметрам: степень деривации, словообразовательный блок, производящая база, словообразовательное значение, словообразовательный формант; выявлены морфонологические особенности производных в составе СГ; установлены общие и частные закономерности в формально-семантической структуре словообразовательных цепочек и парадигм с вершинными прилагательными-колоронимами в белорусском и русском языках.

Практическая значимость полученных результатов: материал может быть использован при изучении белорусского языка в школах и вузах, при разработке лекций, спецкурсов, спецсеминаров, учебных пособий, при создании морфемных и словообразовательных словарей белорусского языка.

Область применения: языкознание, лексикология, словообразование, морфемика, морфонология, стилистика и культура речи.

Дипломная работа выполнена единолично и самостоятельно.

ESSAY

Bachelor thesis — with pages 156, tables 61, charts 61, cited sources 29.

Keywords: WORD-FORMATIVE NESTS, WORD-FORMATIVE PAIR, WORD-FORMATIVE CHAIN, WORD-FORMATIVE PARADIGM, A DEGREE OF WORD-FORMATION, METHOD OF DERIVATIVE WORD-FORMATION (DERIVED WORDS, DERIVATIVES), GENERATIVE WORD-FORMATION, LEXICAL-SEMANTIC GROUP, COLOURONIM.

The object of the research: word-formative nests with the vertex colouronian adjectives in the Belarusian and Russian languages.

The subjects of the research: structural and semantic structure of word-formative nests with the initial qualitative colouronian adjectives in the Belarusian and Russian languages.

Research objective: to define and describe the structural and semantic features of word-formative nests with the vertex colouronian adjectives in the Belarusian and Russian languages.

Methods of research: descriptive method, comparative method, quantitative analysis, word-formative analysis, simulation method.

The scientific novelty and relevance of the research results: for the first time in Belarusian linguistics there were compiled and structured word-formative nests of lexical-semantic groups of colouronian adjectives. As a result of the research, there were defined the origins of the underived qualitative colouronian adjectives in the Belarusian and Russian languages and their semantic characteristics; the composition and structural features of the word-formative nests, the vertices of which are underived qualitative colouronian adjectives of the Belarusian and Russian languages were defined; there were described derived units of the word-formative nests in the following features: an extent of derivation, word-formative derivation, generative basis, word-formative meanings, word-formative formants; there were found out the morphonological features of derivatives as part of the word-formative nests; there was established general and specific patterns in the formal semantic structure of word-formative chains and paradigms with vertex colouronian adjectives in the Belarusian and Russian languages.

The practical relevance of the research: the results can be used in studies of the Belarusian language in the educational institutions, during lectures, special courses, seminars, in the tutorials and morphemic and word-formation Belarusian dictionaries.

Range of application: linguistics, lexicology, word formation, morphemics, morphophonology, stylistics and culture of speech.

The research was preformed independently and individually.

УВОДЗІНЫ

Словаўтварэнне аказвае істотны ўплыў на сістэмную арганізацыю лексікі, на фарміраванне і папаўненне лексічнага складу мовы, менавіта таму ў выніку інтэнсіўных даследаванняў у апошнія дзесяцігоддзі дэрываталогія аформілася ў самастойную галіну лінгвістычнай навукі са сваім спецыфічным прадметам даследавання і са сваім паняццёвым апаратам, створана тэорыя словаўтварэння і ажыццёўлены апісанні словаўтваральных сістэм беларускай, рускай і іншых моў.

На сучасным этапе развіцця мовазнаўства несумненным з’яўляецца тое, што лексіка ўяўляе сабой пэўным чынам арганізаваную сістэму. Аднак заканамернасці яе ўпарадкавання яшчэ поўнасцю не вывучаны, што тлумачыцца як зменлівасцю і мнагалікасцю адзінак, так і разнастайнасцю іх адносін.

Адным са спосабаў сістэматызацыі слоўнікавага складу з’яўляецца размеркаванне лексічных адзінак па словаўтваральных гнёздах (СГ), якія дэманструюць сінтагматычныя і парадigmatyчныя адносіны ўнутранай будовы мовы ў цэлым.

У СГ аб’ядноўваюцца словы на аснове фармальнай і сэнсавай агульнасці караня ў адпаведнасці з напрамкам матывацыі, таму СГ як комплексная адзінка словаўтваральнай сістэмы мовы валодае здольнасцю аб’ядноўваць разгалінаваныя сэнсы і формы. Гэта і надае СГ статус важнейшага класіфікатара лексікону.

Словаўтваральнае гняздо, тэарэтычныя асновы якога былі распрацаваны прафесарам А.М. Ціханавым, спрыяе ўсебаковаму даследаванню фармальна-семантычных адносін розных адзінак у словаўтваральнай сістэме. Даследаванне ўпарадкавання словаўтваральнага гнязда дазваляе глыбей асэнсаваць моўную сістэму ў цэлым, паколькі гняздо не толькі адлюстроўвае моўную сістэму, але і мадэлюе яе.

Праблема вывучэння словаўтваральнага патэнцыялу нематываваных якасных прыметнікаў-каляронімаў застаецца актуальнай задачай для беларускага і рускага мовазнаўства, паколькі налічваецца невялікая колькасць прац, прысвечаных даследаванню на матэрыяле СГ дэрывацыйных магчымасцей асобных груп нематываваных адзінак, у прыватнасці прыметнікаў.

Мэта работы — устанавіць і апісаць структурна-семантычныя асаблівасці словаўтваральных гнёздаў з вяршыннымі (зыходнымі) прыметнікамі-каляронімамі у беларускай і рускай мовах.

Для дасягнення пастаўленай мэты ставіліся наступныя задачы даследавання:

- устанавіць корпус нематывавальных якасных прыметнікаў-каляронімаў у беларускай і рускай мовах, даць ім семантычную характарыстыку;
- акрэсліць склад СГ, вяршынямі якіх з’яўляюцца нематывавальныя якасныя прыметнікі-каляронімы ў беларускай і рускай мовах;
- вызначыць структурныя асаблівасці СГ з зыходнымі прыметнікамі-каляронімамі ў беларускай і рускай мовах;
- апісаць матываваныя адзінкі ў складзе СГ з вяршыннымі прыметнікамі-каляронімамі ў беларускай і рускай мовах па наступных параметрах: ступень дэрывацыі, словаўтваральны блок, матывавальная база, словаўтваральнае значэнне, словаўтваральны фармант (сродак);
- выявіць марфаналагічныя асаблівасці вытворных у складзе СГ з вяршыннымі прыметнікамі-каляронімамі ў беларускай і рускай мовах;
- устанавіць агульныя і прыватныя заканамернасці ў фармальна-семантычнай структуры словаўтваральных ланцужкоў і парадыгм з вяршыннымі прыметнікамі-каляронімамі ў беларускай і рускай мовах.

Аб’ект даследавання — словаўтваральныя гнёзды з вяршыннымі прыметнікамі-каляронімамі ў беларускай і рускай мовах.

Прадмет даследавання — структурная і семантычная будова словаўтваральных гнёздаў з зыходнымі якаснымі прыметнікамі-каляронімамі у беларускай і рускай мовах.

Матэрыял даследавання. Аб’ектам даследавання паслужылі 26 якасных невытворных прыметнікаў-каляронімаў у беларускай мове і 35 — у рускай мове. Фактычны беларускамоўны матэрыял атрыманы метадам суцэльнай выбаркі з «Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы» у 5 тамах (6 кнігах) (Мінск, 1977-1984), «Словаўтваральнага слоўніка беларускай мовы» (пад рэд. А.А. Лукашанца, Мінск, 2000). Рускамоўныя словаўтваральныя гнёзды з вяршыннымі прыметнікамі-каляронімамі ўзяты са «Словообразовательного словаря русского языка» А.М. Ціханава (у 2 тамах) (Масква, 1985).

Метады даследавання. Акрэсленыя мэты і задачы абумовілі выбар апісальнага і параўнальнага метадаў як асноўных у даследаванні. Разам з тым у рабоце выкарыстаны элементы колькаснага падліку і прыёмы словаўтваральнага аналізу. Апісанне СГ праводзіцца спосабам мадэліравання.

Структура і аб’ём дыпломнай работы. Дыпломная работа складаецца з уводзін, трох глаў, заключэння, спіса выкарыстанай літаратуры (29 адзінак). Поўны аб’ём работы займае 156 старонак, у тым ліку асноўны тэкст — 148 старонак; у тэксце дыпломнай работы змешчана 61 табліца, якія перадаюць будову СГ у беларускай і рускай мовах, а таксама 61 схема.

ГЛАВА 1

СЛОВАЎТВАРАЛЬНАЕ ГНЯЗДО ЯК АБ'ЕКТ НАВУКОВАГА ДАСЛЕДАВАННЯ

У сучаснай лінгвістыцы існуюць розныя азначэнні паняцця «словаўтваральнае гняздо». Тэрмін «гняздо» быў уведзены І.А. Бадуэнам дэ Куртэнэ. Першапачаткова ім называлі сукупнасць лексічных ці фразеалагічных адзінак (лексічныя гнёзды, слоўнікавыя гнёзды, сінанімічныя гнёзды), і толькі пазней азначэнне гэтага паняцця звязілася да групы слоў, утвораных ад аднаго караня ці аб'яднаных сучаснымі марфалагічнымі ці семантычнымі сувязямі. У «Слоўніку лінгвістычных тэрмінаў» 1966 года В.С. Ахманавай тэрмін «словаўтваральнае гняздо» адзначаны ў пераліку разнавіднасцей гнёздаў толькі як ілюстрацыйны прыклад да рэальнага выкарыстання тэрміна 'гняздо': гняздо лексічнае, гняздо сінанімічнае, гняздо этымалагічнае, гняздо слоўнікавае, гняздо словаўтваральнае [1, с. 108].

Упершыню навуковае абгрунтаванне словаўтваральнага гнязда ў беларускай лінгвістыцы было зроблена Л.М. Шакуном у яго манаграфіі «Словаўтварэнне» 1978 года: «У мове адзначаюцца шырокія словаўтваральныя («сваяцкія») сувязі паміж словамі, словы жывуць як бы «сем'ямі», напрыклад: *белы — беленькі — бель — белізна — бяліць — пабяліць — набелка — перабяліць — перабелка* і г.д., *воўк — ваўчок — ваўчыха — воўчы — ваўкадаў* і г.д. Адны «сем'і» складаюцца з двух-трох слоў (*сноб — снабізм, дзверы — дзверцы — дзвярны*), некаторыя налічваюць каля сотні, а то і болей «суродзічаў» (напрыклад, *валіць — заваліць — завал — завальваць — адвальваць* і г.д.)» [28, с. 8].

У шырокі навуковы ўжытак тэрмін «словаўтваральнае гняздо» (з адпаведным азначэннем) быў уведзены «Русской грамматикой». «Словаўтваральнае гняздо — сукупнасць слоў з тоесным каранем, упарадкаваная ў адпаведнасці з адносінамі словаўтваральнай матывацыі» [21, с. 134].

У сучаснай лінгвістыцы, акрамя тэрміна «словаўтваральнае гняздо», існуе і тэрмін «каранёвае гняздо». Аднак гэтыя паняцці істотна адрозніваюцца. Каранёвымі гнёздамі могуць з'яўляцца любыя аб'яднанні аднакаранёвых слоў у той час, як словаўтваральнае гняздо ўяўляе сабой сістэму з упарадкаванай структурай, дзе кожнае матываванае слова мае сваё месца пры матывавальным, і яны звязаны паміж сабой словаўтваральнымі

адносінамі. У кожным вытворным слове павінен быць выдзелены словаўтваральны фармант, пры дапамозе якога яно ўтварылася. Разам з тым каранёвыя гнёзды выдзяляюцца на марфемным узроўні мовы, а словаўтваральныя — на словаўтваральным. Важна адрозніваць словаўтваральныя і каранёвыя гнёзды яшчэ і таму, што гэта непасрэдна звязана з састаўленнем словаўтваральных, тлумачальных і марфемных слоўнікаў гнездавага тыпу.

Заслуга ўсебаковага азначэння і вытлумачэння словаўтваральнага гнязда належыць рускаму дэрываталагу А.М. Ціханаву. Даследчык адзначае: «Пад словаўтваральным гняздом падразумяваецца ўпарадкаваная адносінамі вытворнасці сукупнасць слоў, якая характарызуецца агульнасцю караня; агульнасць аднакаранёвых слоў праяўляецца не толькі ў плане выражэння, але і ў плане зместу: корань выражае агульны для ўсіх роднасных слоў элемент значэння, г.з. словы, якія аб'ядноўваюцца ў словаўтваральныя гнёзды, маюць і сэнсавую, і матэрыяльную агульнасць; у аснове пабудовы гнязда ляжыць прынцып іерархіі, прынцып паслядоўнага падпарадкавання адных адзінак другім; кожны элемент словаўтваральнага гнязда займае ў ім прадугледжанае сістэмай і замацаванае ў норме месца» [24, с. 36].

Праўда, не ўсе рускія лінгвісты падышлі да азначэння словаўтваральнага гнязда з такіх пазіцый. А.І. Маісееў, напрыклад, «крытэрыў упарадкаванасці» палічыў «празмерным» для агульнага азначэння гнязда і растлумачыў гэта тым, што «гнёзды ствараюцца адносінамі вытворнасці і матывацыі; упарадкаванасць гнёздаў — з'ява другасная; сукупнасць слоў аднаго караня і без упарадкавання складае гняздо» [15, с. 22].

Вучоныя разглядаюць словаўтваральнае гняздо як аб'ект навуковага даследавання з розных аспектаў: з гістарычнага пункту гледжання, фармальна-семантычнага, змястоўнага і г.д. Але якімі б ні былі пункты гледжання і довады, практычна ўсе даследчыкі прытрымліваюцца меркавання, што словаўтваральнае гняздо — вышэйшая сістэма словаўтварэння. Словаўтваральнае гняздо — гэта пэўны вынік словаўтваральных працэсаў: у яго склад абавязкова ўваходзіць адно невытворнае, каранёвае слова, якое стала матывуючым (утваральным). Яно з'яўляецца асновай, вяршыняй гнязда. Усе астатнія словы гнязда — вытворныя, яны ўтварыліся ці непасрэдна ад невытворнага, зыходнага слова, ці ад вытворных слоў першай і наступных ступеняў утварэння [15, с. 22]. У адпаведнасці з напрамкам матывацыйных адносін фіксуюцца

словаўтваральныя сувязі ў гняздзе. Гняздо паўстае як сінхроннае цэлае, што адлюстроўвае жывыя сувязі паміж словамі.

Па словах В.М. Немчанкі, словаўтваральнае гняздо — складаная комплексная адзінка, якая з’яўляецца аб’ектам дзялімым і састаўным (мае складаную, упарадкаваную структуру, пранізваную адносінамі паслядоўнай словаўтваральнай матывацыі) [18, с. 149-150].

Я.Л. Гінзбург пад словаўтваральным гняздом разумее ўпарадкаваную сукупнасць адносін матывацыі паміж словамі гнязда, пры гэтым агульнасць матэрыяльнага значэння выражана наяўнасцю ў кожным слове аламорфаў адной і той жа каранёвай марфемы. Словаўтваральнае гняздо — гэта ўпарадкаваная сукупнасць адносін матывацыі паміж аднакаранёвымі словамі гнязда [7, с. 146].

Строгай характарыстыкі адносін слоў у словаўтваральным гняздзе прытрымліваюцца і сучасныя беларускія лінгвісты. Так, А.А. Лукашанец дае наступнае азначэнне: «Словаўтваральнае гняздо — найбольш складаная адзінка ў іерархіі класіфікацыйных адзінак словаўтварэння і ўяляе сабой сукупнасць усіх аднакарэнных слоў, упарадкаваных адносінамі паслядоўнай словаўтваральнай матывацыі» [13, с. 20].

А.А. Лукашанец лічыць неабходным адрозніваць тры узроўні прадстаўлення комплексных адзінак словаўтварэння, у прыватнасці, словаўтваральных гнёздаў: лексіка-словаўтваральны, уласна словаўтваральны і граматычна-словаўтваральны.

На першым, лексіка-словаўтваральным узроўні, гняздо разглядаецца як сукупнасць аднакарэнных слоў, іерархічна ўпарадкаваных адносінамі паслядоўнай словаўтваральнай матывацыі.

На ўласна словаўтваральным узроўні словаўтваральнае гняздо выступае як тыпавая комплексная адзінка. Гнёзды з аднолькавым наборам словаўтваральных тыпаў і аднолькавым размяшчэннем іх у сваёй структуры аб’ядноўваюцца ў адзін тып, утвараюць тыпавыя гнёзды (ці гняздо-тып) [11, с. 114].

Трэці узровень, названы граматыка-словаўтваральным, прадстаўляе словаўтваральнае гняздо ў выглядзе часцінамоўнай мадэлі яго кампанентаў як пэўных формул, дзе кожны сімвал адпавядае аднаму дэрывацыйнаму кроку. У такім прадстаўленні колькасць членаў гнязда істотна звужаецца, таму што адна мадэль можа быць рэалізавана некалькімі лексічнымі адзінкамі нават у межах аднаго гнязда [11, с. 118].

Пэўны ўклад у распрацоўку словаўтваральных гнёздаў унеслі працы А.А. Земскай, Т.В. Чарненка, А.Д. Зверава, Р.З. Мурасава, А.С. Кубраковай, Н.Д. Гарыпавай, Е.В. Красільнікавай, А.М. Ціханавы, І.С. Улуханавы, А.І. Маісеева, Л.П. Сталяровай, С.М. Саідавай і інш., прысвечаныя вывучэнню словаўтваральных пар, словаўтваральных ланцужкоў, паколькі гэтыя адзінкі словаўтварэння з’яўляюцца фрагментамі словаўтваральнага гнязда.

Калі ў рускім мовазнаўстве ў вывучэнні комплексных адзінак, у тым ліку словаўтваральнага гнязда, дасягнуты значныя поспехі, распрацавана тэорыя і методыка даследавання словаўтваральных гнёздаў, вывучаны цэлыя класы гнёздаў і пабудавана іх тыпалогія, створаны гнездавы словаўтваральны слоўнік рускай мовы і г.д., то ў беларусістыцы ў гэтым напрамку зроблены толькі першыя крокі. На дадзены момант налічваецца нязначная колькасць прац, прысвечаных даследаванню словаўтваральных гнёздаў у беларускай мове. У першую чаргу трэба адзначыць працы прафесара А.А. Лукашанца [12, 24]. Поўнаму фармальна-семантычнаму апісанню словаўтваральных гнёздаў у рускай мове (на матэрыяле адной з груп дзеясловаў канкрэтнага дзеяння) і іх супастаўляльнай характарыстыцы з аналагічнымі беларускімі гнёздамі прысвечана яго дысертацыя. Асабліваці субстантыўных словаўтваральных гнёздаў у беларускай мове раскрывае ў сваіх артыкулах Т.І. Якубовіч [29]. У адным з іх аўтар ставіць пытанне множнасці словаўтваральнай структуры слова ў СГ з зыходнымі назоўнікамі.

Структурна-семантычнай характарыстыцы словаўтваральных гнёздаў складана-суфіксальных назоўнікаў з дзеяслоўным кампанентам у беларускай і рускай мовах прысвечана дысертацыя Л.А. Гадуйкі [6]. Пытаннем структурна-тыпалагічнай характарыстыкі словаўтваральных гнёздаў з агульным зыходным дзеяслоўным словам у рускай і беларускай мовах прысвечаны працы В.М. Бяляеўскай [4].

Даследаваннем словаўтваральных гнёздаў прыметнікаў, якія абазначаюць колер у блізкароднасных мовах, займаецца В. Тозік [27].

Вялікія заслугі Л.М. Шакуна ў распрацоўцы праблем сучаснай марфемікі беларускай літаратурнай мовы і яе словаўтварэння.

У апошнія гады праблематыка даследавання словаўтваральнага гнязда вельмі пашырылася і ўскладнілася. Вывучэнне словаўтваральнага гнязда накіравана на выяўленне заканамернасцей, звязаных з дзеяннем яго ўнутранага механізму, вызначэнне асаблівасцей узаемадзеяння яго з іншымі адзінкамі сістэмы словаўтварэння, пабудовы тыпалогіі гнёздаў.

З.М. Валоцкая вылучае тры асноўныя аспекты вывучэння словаўтваральных гнёздаў — фармальны, семантычны і прагматычны [5, с. 96-98].

У фармальным аспекце вывучаюцца «заканамернасці камбінаторыкі» словаўтваральных морфаў, магчымасці спалучальнасці морфаў і з’явы, якія адбываюцца на стыку морфаў [5, с. 96].

Семантычны аспект актуальны ў тых выпадках, калі даследуюцца заканамернасці спалучэнняў сэнсаў, якія выражаюцца асобнымі морфамі ў межах слова як «суцэльнааформленай адзінкі». Самым складаным і істотным пытаннем у гэтым аспекце з’яўляецца ўсталяванне «інвентара сэнсаў ці словаўтваральных катэгорый» для кожнай асобнай мовы [5, с. 97].

З.М. Валоцкая звяртае ўвагу на прагматычны аспект вывучэння словаўтваральнага гнязда, паколькі ён, на яе думку, недастаткова даследаваны. У сувязі з гэтым яна падрабязна разглядае прагматыку вытворнага слова, яго функцыянаванне ў тэксце. Даследчык прыходзіць да высновы, што пры вывучэнні функцыянавання словаўтваральных пар і вялікіх сукупнасцей аднакаранёвых слоў у тэксце выяўляецца патэнцыял схаваных значэнняў, «імпліцытных магчымасцей дэрыватаў» [5, с. 98].

А.М. Ціханаў аналізуе гняздо аднакаранёвых слоў як шматузроўневую адзінку мовы [23, с. 3-8].

Па-першае, «у сваіх лексічных значэннях і лексічных адносінах аднакаранёвыя словы аб’ядноўваюцца ў лексічныя гнёзды» [23, с. 3]. Ад каранёвага (невыворнага) слова, якое размешчана ў цэнтры лексічнага гнязда, цягнуцца разнастайныя сэнсавыя сувязі да астатніх словаў.

Па-другое, гняздо аднакаранёвых слоў можа выступаць як адзінка словаўтваральнай сістэмы. «Словаўтваральныя гнёзды складаюць словы, якія узыходзяць да аднаго каранёвага слова, у іх словаўтваральных адносінах» [23, с. 5]. Апошнія маюць строга упарадкаваны, сістэмны характар і будуцца на базе словаўтваральных значэнняў.

Словаўтваральнае значэнне, у адрозненне ад лексічнага, належыць словаўтваральным парам аднаго словаўтваральнага тыпа. З пункту гледжання семантыкі, кожнае словаўтваральнае гняздо ўяўляе сабой «пэўную сукупнасць словаўтваральных значэнняў».

Па-трэцяе, гняздо аднакаранёвых слоў выступае і як адзінка марфалагічнай сістэмы мовы. У гэтым выпадку разглядаецца ўзаемадзеянне

часцін мовы на ўзроўні гнёздаў. У гняздзе ў якасці базавай марфалагічнай адзінкі выступае слова, якое, валодаючы пэўнымі часцінамоўнымі ўласцівасцямі, не толькі з'яўляецца элементам марфалагічнай сістэмы, але і актыўна ўдзельнічае ў фарміраванні комплексных адзінак марфалогіі, прадстаўленых у гняздзе, — часцінамоўных пар, ланцужкоў, парадыгм, якія маюць сваю часцінамоўную структуру [23, с. 6-8].

На кожным з трох вышэйзгаданых узроўняў слова выступае як носьбіт пэўнага тыпу моўнага значэння. «Разам з тым слова ўяўляе сабой семантычна суцэльную адзінку мовы. У сэнсавай структуры слова ўсе тыпы значэнняў узаемазвязаны і цесна ўзаемадзеінічаюць у працэсе яго функцыянавання» [23, с. 3].

Пры вывучэнні словаўтваральнага гнязда вялікая ўвага надаецца пытанню класіфікацыі словаўтваральных гнёздаў, якая базуецца на розных падыходах.

Думка аб тым, што «словаўтваральныя гнёзды бываюць двух відаў — гнёзды аднакаранёвых (роднасных) слоў і гнёзды тэматычных словаўтваральных радоў», — належыць В.І. Кодухаву [10, с. 20].

Сапраўды, словы тыпу *аргумент, аргументацыя, аргументаваць* будуць утвараць гняздо аднакаранёвых слоў, а назоўнікі, якія, напрыклад, з'яўляюцца аддзеяслоўнымі і маюць словаўтваральнае значэнне асобы (*гандляр, агітатар, адміністратар, акампаніятар*), будуць утвараць гняздо тэматычнага словаўтваральнага рада.

Кожнае слова з'яўляецца пэўнай часцінай мовы, і гэта не можа не ўлічвацца пры вызначэнні тыпаў словаўтваральных гнёздаў. Такім чынам, гнёзды ў адпаведнасці з часцінамоўнай прыналежнасцю іх вяршынных (невыворных) слоў падзяляюцца лінгвістамі на іменныя (субстантыўныя і ад'ектыўныя), аддзеяслоўныя, прыслоўныя і г. д. Часцінамоўныя мадэлі маюць сваю глыбіню, якая вызначаецца колькасцю дэрывацыйных крокаў, колькасцю словаўтваральных пар, парадкавым нумарам ступені вытворнасці.

Часцінамоўныя мадэлі рознай працягласці некаторыя даследчыкі прапанавалі аб'яднаць у часцінамоўныя дэрывацыйныя зоны. Адпаведна гэтаму «ў гнёздах кожнай аналізуемай часціны мовы можа ўтварацца па чатыры часцінамоўныя зоны: субстантыўная (Sub-зона), ад'ектыўная (Adj-зона), вербальная (Verb-зона) і адвербіяльная (Adv-зона)» [9, с. 19]. Невыворнае слова ў словаўтваральным гняздзе злучаецца з афіксамі, аддаляецца ад зыходнага матывавальнага слова і, далучаючы да асновы

новыя афіксы, паступова пашыраецца ў фармальных адносінах. Яго пашырэнне адбываецца паступова і адначасова на дзвюх восях — гарызантальнай і вертыкальнай:

→ казу-**істык-а** | → казу-**іст**

→ казуіст-**ычн-ы** | → казуістычн-**а**

казус | → казус-**н-ы**

→ казу-**альн-ы**

У сувязі з гэтым словаўтваральнае гняздо можна ахарактарызаваць з пункту гледжання магутнасці і глыбіні. Пад магутнасцю словаўтваральнага гнязда лінгвісты разумеюць колькасць лексем, якія складаюць гняздо (зыходнае слова не ўлічваецца). Глыбіня словаўтваральнага гнязда — гэта велічыня, што характарызуе яго па колькасці слоўных адзінак у самым доўгім словаўтваральным ланцужку (зыходнае слова не ўлічваецца).

Па структуры словаўтваральныя гнёзды прынята дзяліць на пяць тыпаў:

- 1) гнёзды-словы — гэта каранёвыя (невыворныя) словы, якія не праявілі словаўтваральнай актыўнасці і не сталі ўтваральнымі: *авеню, крэда*;
- 2) гнёзды-пары слоў: каранёвае ўтваральнае і яго адзінае выворнае з’яўляюцца вынікам аднаактнага словаўтварэння: *ранг → рангавы, ракурс → ракурсны*;
- 3) гнёзды-ланцужкі слоў — вынік паслядоўнага словаўтварэння, пры якім адзінае выворнае зыходнага слова (выворнае першай ступені выворнасці) становіцца ўтваральным для адзінага выворнага другой ступені выворнасці і г.д.: *каратэ → каратыст → каратыстка*;
- 4) гнёзды-пучкі (вееры) слоў (веерныя гнёзды) — вынік паралельнага словаўтварэння: ад зыходнага слова ўтвараецца некалькі (два і больш) выворных першай ступені выворнасці: *сакваяж → сакваяжык, сакваяжны*;
- 5) гнёзды-дрэвы, комплексы ланцужкоў і веераў слоў (комплексныя гнёзды) — вынік паслядоўнага і паралельнага словаўтварэння з дзвюма (пры мінімальным саставе) структурнымі разнавіднасцямі:
 - а) ланцужкова-веерныя гнёзды: *апарат → апаратура → апаратурны, кінаапаратура*;

б) веера-ланцужковыя гнёзды: *артыст* → *артыстка*, *артыстызм*, *артыстычны* → *артыстычна*.

Так, А.І. Маісееў тыпізуе словаўтваральныя гнёзды паводле розных падстаў. Па-першае, ён разглядае словаўтваральныя гнёзды з пункту гледжання іх аб’ёму. «Аб’ёмная тыпалогія павінна выявіць мінімальны і максімальны склад гнёздаў і колькасныя суадносіны гнёздаў розных складаў» [16, 282]. Для мінімальнага складу даследчык вызначае апрыёры «два словы: зыходнае, каранёвае матывуючае і яго вытворнае» [16, 282], але катэгарычна ён на гэтым не настойвае, паколькі «можна прызнаць і аднаслоўныя, падобна таму, як у матэматыцы прызнаюцца адначленныя (і нават пустыя) мноства» [16, 282]. Максімальны склад гнёздаў не можа быць вызначаны — «гэта выключна эмпірычны параметр» [16, 282].

А.І. Маісееў зрабіў па «Словообразовательному словарю русского языка» А.М. Ціханова частковыя падлікі (літары А, Б, В) і атрымаў наступныя вынікі: «усяго гнёздаў (у гэтай частцы слоўніка) — 1700 (з некаторым акругленнем), у іх ліку 2-10-слоўных гнёздаў — 1338 (78,75%), 11-20-слоўных — 179 (10,5%), 21-50-слоўных — 115 (5,7%), 68 гнёздаў з аб’ёмам болей за 50 слоў (4%)». Такім чынам, «кароткіх» гнёздаў больш, чым «доўгіх», аб’ёмных [16, 282-283].

Акрамя «аб’ёмных тыпаў» словаўтваральных гнёздаў, А.І. Маісееў вылучае «структурныя тыпы» словаўтваральных гнёздаў. Такая тыпалогія хоць і адрозніваецца ад аб’ёмнай, але пэўным чынам звязана з ёй. На базе першай тыпалогіі будуюцца другая.

Даследчык вылучае наступныя структурныя тыпы: 1) патэнцыяльныя гнёзды (гняздо-слова): «каранёвыя адзінкавыя словы, якія не сталі матывуючымі», напрыклад: *авеню*, *виола* і інш.; 2) элементарныя гнёзды (гняздо — пара слоў): *алыча* → *алычовый*, *гавань* → *гаваньский* і інш.; 3) лінейныя, ці ланцужковыя гнёзды (гняздо — ланцужок слоў): *арфа* → *арфист* → *арфистка*; 4) веерныя гнёзды (гняздо — веер, ці пучок слоў): *баян* → *баянист*, *баянный* і інш.; 5) поўны (камбініраваны) тып (болей за 20 слоў), які мае шматлікія структурныя разнавіднасці.

Паняцце «словаўтваральнага гнязда» прадугледжвае апісанне, характарыстыку яго словаўтваральных ланцужкоў і парадыгм.

«Словаўтваральны ланцужок — гэта больш складаная, чым словаўтваральная пара, комплексная адзінка, якая мае не менш за тры звяны, дзе пачатковае звяно — невытворнае слова, а кожнае з наступных звёнаў —

вытворныя словы, якія абапіраюцца ў сваім значэнні і сваёй форме непасрэдна на папярэдніяе слова, а таксама апасродкавана на ўсе папярэднія сярэднія ўтваральныя» [22, с. 10]. Прыкладзём прыклады словаўтваральных ланцужкоў: *доктар* → *дактарант* → *дактарантура*; *аўтар* → *сааўтар* → *сааўтарства*.

Як відаць з прыкладаў, сярэднія звёны словаўтваральнага ланцужка адначасова і вытворныя (у адносінах да папярэдняга звяна), і ўтваральныя (у адносінах да наступнага звяна). Значыць, словаўтваральны ланцужок — гэта «рад слоў, звязаных адносінамі паслядоўнай матывацыі» [13, с. 19].

З’яўленне вытворных у саставе словаўтваральных ланцужкоў адбываецца па існуючых у мове словаўтваральных тыпах і словаўтваральных мадэлях.

А.А. Земская разумее пад словаўтваральным тыпам «схему (формулу) пабудовы вытворных слоў, якія характарызуюцца агульнасцю трох элементаў: 1) часціны мовы ўтваральнай асновы, 2) семантычных узаемаадносін паміж вытворнымі і ўтваральнымі, 3) фармальных узаемаадносін паміж вытворнымі і ўтваральнымі, агульнасцю спосабу словаўтварэння і словаўтваральнага сродку (фарманта), г. з. для афіксальных спосабаў — тоеснасцю афікса» [8, с. 190].

У «Беларускай граматыцы» даецца наступнае азначэнне словаўтваральнага тыпу: «Словаўтваральны тып — гэта схема пабудовы слоў пэўнай часціны мовы, якія супадаюць у словаўтваральных адносінах і маюць у якасці ўтваральных словы той самай часціны мовы і агульны для іх фармант, тоесны па семантыцы і форме» [3, с. 211].

Словаўтваральную мадэль А.А. Земская вызначае як складнік словаўтваральнага тыпу, які ўваходзіць у тып і падпарадкоўваецца яму: «Тэрмін «мадэль» мэтазгодна выкарыстоўваць для абазначэння марфаналагічных разнавіднасцей унутры аднаго і таго ж словаўтваральнага тыпу» [8, с. 201].

З фармальнага пункту погляду, лічыць А.І. Маісееў, кожны словаўтваральны ланцужок можна ахарактарызаваць «па некалькіх прыметах: а) па колькасці кампанентаў — бінарныя і палінарныя; б) па лексіка-граматычнай суаднесенасці зыходнага слова і канечнага звяна — лінейныя і кальцавыя; в) па характары далучэння афіксаў, паслядоўным і церазступенным, — поўныя і няпоўныя» [15, с. 187].

Словаўтваральнае гняздо лінгвісты часам называюць словаўтваральнай парадыгмай. Так, А.І. Маісееў заўважае, што «калі ў словаўтварэнні ёсць парадыгмы і сінтагмы, то сінтагмамі з’яўляюцца самі вытворныя словы, а ўсе словаўтваральныя сукупнасці слоў — словаўтваральныя пары, ланцужкі, вееры і словаўтваральныя гнёзды ў цэлым — нішто іншае, як словаўтваральныя парадыгмы, парадыгмы рознага складу і віду, гняздо, напрыклад, асабліва комплексныя гнёзды, — «вялікая» словаўтваральная парадыгма» [15, с. 187].

Аднак з такой думкай згодны не ўсе даследчыкі мовы. Н.І. Сяргеева заўважае, што мэтазгодна «размяжоўваць словаўтваральнае гняздо і словаўтваральную парадыгму», бо, напрыклад, «парадыгмы *диво* → *дивный*, *дивить*, *дивоваться* і *дивить* → *подивить*, *надивить*, *дивиться* маюць аднакаранёвыя пачатковыя словы, а значыць, яны ўваходзяць у адно словаўтваральнае гняздо; у такім разуменні парадыгма — гэта толькі частка словаўтваральнага гнязда, хоць фармальна яны могуць супадаць, калі словаўтваральнае гняздо ўтрымлівае толькі вытворныя I ступені» [15, с. 187].

Упарадкаванне слоў у гняздзе адбываецца па-рознаму: графічна, па алфавіце, па часцінах мовы вытворных слоў (у межах часцін мовы — па алфавіце), па ступенях вытворнасці і г. д. Строгіх і адзіных правіл тут няма. У літаратуры па словаўтварэнні (Л.В. Успенскі, Л.М. Засорына, Р. Абдулаеў, Я.Л. Гінзбург) і ў словаўтваральных слоўніках (А.М. Ціханаў) за аснову пры ўпарадкаванасці слоў бяруцца словаўтваральныя сувязі і ступені вытворнасці.

Такім чынам, даследаванне словаўтваральных гнёздаў кожны раз адкрывае новыя магчымасці для больш глыбокага пранікнення ў сутнасць дэрывацыйных працэсаў, якія характарызуюць сучаснае словаўтварэнне, асабліва сці яго сістэмнай арганізацыі.

ГЛАВА 2

СЛОВАЎТВАРАЛЬНЫЯ ГНЁЗДЫ З ВЯРШЫННЫМІ ПРЫМЕТНІКАМІ-КАЛЯРОНІМАМІ ХРАМАТЫЧНАГА ЗНАЧЭННЯ Ё СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ І РУСКАЙ МОВАХ

Сярод нематываваных слоў якасныя прыметнікі, якія маюць значэнне храматычнага колеру, як у сучаснай беларускай мове, так і ў рускай мове займаюць даволі значнае месца. У лексіка-семантычную групу прыметнікаў са значэннем храматычнага колеру ўваходзяць прыметнікі, значэнне якіх заснавана на з’явах храматызму, гэта значыць ‘уласцівасці белага праменя раскладацца на прамяні рознага колеру’ [26, V, кн. 2, с. 212], напрыклад, *жоўты, руды, сіні, чырвоны* і інш.

Усяго намі выяўлены 21 невытворны прыметнік-каляронім са значэннем храматычнага колеру ў сучаснай беларускай мове і 29 — у рускай мове.

Разгледзім фармальна-семантычную структуру словаўтваральных гнёздаў з базавымі прыметнікамі-каляронімамі храматычнага значэння ў сучаснай беларускай і рускай мовах.

2.1 Словаўтваральныя гнёзды з вяршынным прыметнікам *жоўты* ў беларускай і рускай мовах

Прыметнік *жоўты* ў сучаснай беларускай мове мае значэнне ‘які мае афарбоўку аднаго з сямі асноўных колераў спектра сярэдняга паміж аранжавым і зялёным; колеру ячнага жаўтка, золата’ [26, II, с. 258].

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *жоўты* з’яўляецца *гняздом-дрэвам*. Ад прыметніка-каляроніма *жоўты* ўтвораны 72 словы. Яны складаюць 33 бінарныя ланцужкі тыпу *жоўт-ы* → *жаўт-ушк-а*; *жоўт-ы* → *залаціст-а-жоўт-ы*; *жоўт-ы* → *жоўт-а* і інш.; 21 палінарны ланцужок тыпу *жоўт-ы* → *жаўт-ок* → *жаўтк-ов-ы*; *жоўт-ы* → *жоўк-ну-ць* → *па-жоўкнуць*; *жоўт-ы* → *жаўт-а-крыл-ё-ы* → *жаўтакрыл-к-а* і інш. Дэрывацыя адбываецца на 3 ступенях.

Жоўт-ы	I ступень	II ступень	III ступень
--------	-----------	------------	-------------

	жаўт-ават-ы	жаўтават-а	
		жаўтават-асць	
	жаўт-ляв-ы	жаўтляв-асць	
	жаўт-ок	жаўтк-ов-ы	
		жаўточ-н-ы	
	жаўт-ух-а	жаўтуш-н-ы	жаўтушн-асць
			жаўтушн-ік
	жаўт-ушк-а <i>разм.</i>		
	жаўц-ізн-а		

Жоўт-ы	I ступень	II ступень	III ступень
	жаўц-інк-а <i>разм.</i>		
	жаўц-ін-я <i>разм.</i>		
	жаўц-як		
	жаўц-янк-а		
	жоўт-а		
	жаўц-е-ць	за-жаўцець	зажаўцец-ца
		з-жаўцець	зжаўце-л-ы
		па-жаўцець	пажаўце-л-ы
		жаўцец-ца	
	жаўц-і-ць	вы-жаўціць <i>разм.</i>	выжаўціц-ца <i>разм.</i>
			выжаўч-ан-ы <i>разм.</i>
		за-жаўціць <i>разм.</i>	зажаўціц-ца <i>разм.</i>
		па-жаўціць	пажоўч-ан-ы
		пера-жаўціць <i>разм.</i>	перажоўч-ан-ы <i>разм.</i>
	жоўк-ну-ць	жоўк-л-ы	
		з-жоўкнуць	зжоўк-л-ы <i>разм.</i>

		па-жоўкнуць	
	жаўт-а-бок-Ø-і		
	жаўта-а-брух-Ø		
	жаўт-а-воч-к-а		
	жаўт-а-галов-Ø-ы		
	жаўт-а-груд-Ø-ы		
	жаўт-а-дзюб-Ø-ы		
	жаўт-а-зель-Ø	жаўтазел-ев-ы	
	жаўт-а-зём-Ø		
	жаўт-а-корань		
	жаўт-а-круг		
	жаўт-а-крыл-Ø-ы	жаўтакрыл-к-а	
	жаўт-а-лап-Ø-ы		
	жаўт-а-ліст		
	жаўт-а-ліст-Ø-ы		
	жаўт-а-лісце		
	жаўт-а-пёр-Ø-ы		
	жаўт-а-пуз-ік		
	жаўт-а-рот-Ø-ы		
	жаўт-а-скур-Ø-ы		
	жаўт-а-твар-Ø-ы		
	жаўт-а-хвост-Ø-ы		
	жаўт-а-цвет		
	жоўт-а-зялёны		
	жоўт-а-чырвоны		
	бледн-а-жоўты		
	бурават-а-жоўты		

	бур-а-жоўты		
	залаціст-а-жоўты		

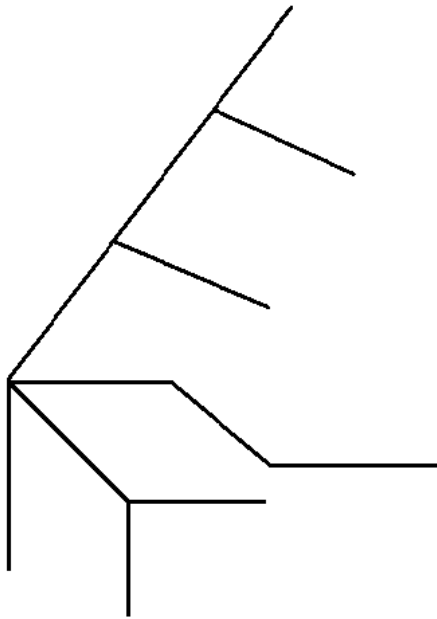
Словаўтваральная парадыгма 1-й ступені прадстаўлена 42 вытворнымі: прыметнікамі і назоўнікамі, утворанымі суфіксальна-складаным (у тым ліку нульсуфіксальна-складаным) спосабам (*жаўт-а-дзюб-О-ы*, *жаўт-а-воч-к-а*, *жаўт-а-корань* і інш.); якаснымі прыметнікамі, утворанымі спосабам складання (*жоўт-а-зялёны*, *жоўт-а-чырвоны*, *бледн-а-жоўты* і інш.); якаснымі суфіксальнымі прыметнікамі *жаўт-ават-ы*, *жаўт-ляв-ы*; суфіксальнымі назоўнікамі *жаўт-ок*, *жаўт-ушк-а*, *жаўц-ін-я*; суфіксальнымі дзеясловамі *жаўц-е-ць*, *жаўц-і-ць*, *жоўк-ну-ць*; суфіксальным прыслоўем *жоўт-а*.

Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені аб'яднана 19 вытворнымі: прэфіксальнымі дзеясловамі (*за-жаўцець*, *па-жаўціць*, *вы-жаўціць* і інш.); пастфіксальным дзеясловам *жаўцец-ца*; суфіксальнымі назоўнікамі *жаўтават-асць*, *жаўтляв-асць*, *жаўтакрыл-к-а*; адноснымі прыметнікамі, утворанымі суфіксальным спосабам (*жаўтк-ов-ы*, *жаўточ-н-ы*, *жаўтуш-н-ы*, *жаўтазел-ев-ы*); дзеепрыметнікам *жоўк-л-ы*; суфіксальным прыслоўем *жаўтават-а*.

Словаўтваральная парадыгма 3-й ступені абмежавана ўтварэннем 11 дэрыватаў: пастфіксальных дзеясловаў *зажаўцец-ца*, *выжаўціц-ца*, *зажаўціц-ца*; дзеепрыметнікаў *зжаўце-л-ы*, *пажаўце-л-ы*, *выжаўч-ан-ы*, *пажаўч-ан-ы*, *зжоўк-л-ы*, *перажоўч-ан-ы*; суфіксальных назоўнікаў *жаўтушн-асць*, *жаўтушн-ік*.

Часцінамоўны патэнцыял словаўтваральнага гнязда з вяршыняй *жоўты* ў сучаснай беларускай мове дастаткова багаты. Найбольш актыўна ўтвараюцца прыметнікі — 23 адзінкі, іх утварэнне пераважна адбываецца на 1-й ступені. Назоўнікаў утворана 15; дзеясловаў утворана 16, іх дэрывацыя адбываецца, як правіла, на 2-й і 3-й ступенях; утвораны дзеяслоўныя формы — 6 дзеепрыметнікаў; прыслоўяў утворана толькі 2.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-калярона *жоўты* ў беларускай мове можа быць прадстаўлены наступнай схемай:

Большасць вытворных выражаюць мутацыйнае словаўтваральнае значэнне (32 дэрываты): назоўнікі і адносныя прыметнікі складанай структуры (*жаўт-а-дзюб-**О**-ы*, *жаўт-а-ліст*, *жаўт-а-корань* і інш.); назоўнікі канкрэтна-прадметнага значэння, утвораныя суфіксальным спосабам (*жаўтакрыл-к-а*, *жаўт-ок*, *жаўтушн-**ік*** і інш.); дзеяслоў *жоўк-нуць*.

Транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне выражаюць 20 дэрыватаў: абстрактныя назоўнікі (*жаўц-**ізн**-а*, *жаўтават-асць*, *жаўтушн-асць* і інш.); адносныя прыметнікі, утвораныя суфіксальным спосабам (*жаўтк-ов-ы*, *жаўтушн-н-ы*, *жаўтазел-ев-ы* і інш.); дзеясловы *жаўц-е-ць*, *жаўц-і-ць*; дзеепрыметнікі (*зжаўце-л-ы*, *пажаўце-л-ы*, *зжоўк-л-ы* і інш.); прыслоўі *жоўт-а*, *жаўтават-а*.

Мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне маюць 20 дэрыватаў: якасныя прыметнікі са значэннем колеру (*жоўт-а-чырвон-ы*, *бледн-а-жоўт-ы*, *жаўт-ават-ы* і інш.); прэфіксальныя дзеясловы (*за-жаўцець*, *па-жаўціць*, *вы-жаўціць* і інш.); пастфіксальныя дзеясловы (*зажаўцец-ца*, *выжаўціц-ца*, *зажаўціц-ца*, *жаўцец-ца*).

Пры ўтварэнні некаторых слоў на марфемным стыку адбываюцца наступныя марфаналагічныя з’явы:

- 1) чаргаванне фанем <т—ц’>: *жаўц-янк-а*, *жаўц-**ізн**-а*, *жаўц-**інк**-а*, *жаўц-**ін**-я*, *жаўц-як*, *жаўц-е-ць*, *жаўц-і-ць* ← *жоўт-ы*;
- 2) чаргаванне фанем «цвёрдая зычная — мяккая зычная» <н—н’>, <з—з’>: *жаўт-а-пуз-**ік*** ← *жоўт-ы*, *пуз-а*; *жаўтушн-**ік*** ← *жаўтушн-ы*;

- 3) чаргаванне фанем «задняязычная — шыпячая» <к—ч>, <х—ш>: *жаўточ-н-ы* ← *жаўток*; *жаўтуш-н-ы* ← *жаўтух-а*;
- 4) чаргаванне фанем «змычная зубная — задняязычная» <т—к>: *жоўк-ну-ць* ← *жоўт-ы*;
- 5) чаргаванне фанем «свісцячая — шыпячая» <ц'—ч>: *выжаўч-ан-ы* ← *выжаўці-ць*; *пажоўч-ан-ы* ← *пажаўці-ць*; *перажоўч-ан-ы* ← *перажаўці-ць*;
- 6) чаргаванне фанем «губная зычная» са спалучэннем «губная + санорная л» <м—мл>: *жаўт-а-зём-Ø* ← *жоўт-ы*, *зямл-я*;
- 7) усячэнне фіналі *-і*: *выжаўч-ан-ы* ← *выжаўці-ць*; *пажоўч-ан-ы* ← *пажаўці-ць*; *перажоўч-ан-ы* ← *перажаўці-ць*;
- 8) усячэнне фіналі *-ну*: *жоўк-л-ы* ← *жоўкну-ць*; *зжоўк-л-ы* ← *зжоўкну-ць*.

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *жёлтый* у рускай мове таксама, як і ў беларускай мове, з'яўляецца *гняздом-дрэвам*. Ад прыметніка-каляроніма *жёлтый* утворана 113 слоў. Яны складаюць 36 бінарных ланцужкоў тыпу *жёлт-ый* → *желт-инк-а*; *жёлт-ый* → *желто-о-бок-Ø-ий*; *жёлт-ый* → *лимонн-о-жёлтый* і інш.; 44 палінарныя ланцужкі тыпу *жёлт-ый* → *жёлт-о* → *желт-оват-о*; *жёлт-ый* → *желт-е-ть* → *вы-желтеть*; *жёлт-ый* → *желт-о-груд-Ø-ый* → *желтогруд-к-а* і інш. Дэрывацыя адбываецца на 3 ступенях.

	I ступень	II ступень	III ступень
Жёлт-ый	жёлт-ый наз.		
	жёлт-еньк-ий	жёлтеньк-ая наз.	
	желт-оват-ый	желтоват-о ¹	
		желтоват-ость	
		желтоват-о-красный	
		желтоват-о-розовый	
	желт-ёхоньк-ий		
	желт-ёшеньк-ий		
	желт-о		
	жёлт-о	желт-оват-о ²	
	желт-изн-а		

	желт- ин -а	желтин- ник	
	желть- Ø <i>разм.</i>	про -желть <i>разм.</i>	в -прожелть- Ø <i>разм.</i>
	желт- инк -а <i>разм.</i>		
	желт- ок	желточ- ек <i>разм.</i>	
		желточ- н -ый	
		желтк- ов -ый	
	желт- як <i>разм.</i>		
	желт- ух -а	желтуш- к -а	
		желтуш- ник ¹	
		желтуш- н -ый	желтушн- ик ²
	желт- янк -а		
	из -желт- а	изжелта-зелёный	
		изжелта-красный	
		изжелта-тёмный	
	желт- е -ть	желтеть- ся	за -желтеться ¹
		желте- ниј -е [желтение]	
		вы -желтеть <i>разм.</i>	
		за -желтеть	зажелтеть- ся ² <i>разм.</i>
			зажелте- л -ый
		пере -желтеть	
		по -желтеть	пожелте- ниј -е [пожелтение]
			пожелте- вш -ий <i>дзеепрым.-прым.</i>
			пожелте- л -ый
	желт- и -ть	желтить- ся <i>разм.</i>	
		желч- ениј -е [желчение]	

		вы- желтить	выжелтить- ся <i>разм.</i>
		за- желтить <i>разм.</i>	зажелтить- ся <i>разм.</i>
		из- желтить <i>разм.</i>	изжелтить- ся <i>разм.</i>
		на- желтить <i>разм.</i>	
		пере- желтить	пережелтить- ся

	I ступень	II ступень	III ступень
		по- желтить <i>разм.</i>	
	желто- о -бок- Ø -ий		
	желт- о -брюх- Ø -ий	желтобрюх- Ø	
		желтобрюх-ие <i>наз.</i>	
	желт- о -волос- Ø -ый		
	желт- о -глаз- Ø -ый	желтоглаз- к -а <i>разм.</i>	
	желт- о -голов- Ø -ый	желтоголов- к -а	
	желт- о -горл- Ø -ый		
	желт- о -груд- Ø -ый	желтогруд- Ø	
		желтогруд- к -а	
	жёлт- о -зелёный		
	желт- о -зём- Ø		
	желт- о -зёрн- Ø -ый		
	желт- о -кож- Ø -ий		
	желт- о -корень		
	жёлт- о -красный		
	желт- о -крыл- Ø -ый	желтокрыл- к -а	
	желт- о -лиц- Ø -ый		
	желт- о -лоз- ник		
	желт- о -нос- Ø -ый		

желт- о -пёр- О -ый		
желт- о -пуз- О -ый	желтопуз- О	
	желтопуз- ик	
желт- о -рот- О -ый	желторот- ик	
желт- о -фиоль	желтофиол- ев -ый	
желт- о -цвет		
желт- о -щёк- О -ий	желтощёк- О	
бледн- о -жёлтый		
бур- о -жёлтый		
густ- о -жёлтый		
золотист- о -жёлтый		
избура-жёлтый		
искрасна-жёлтый		
красн- о -жёлтый		
лимонн- о -жёлтый		
оранжев- о -жёлтый		
песочн- о -жёлтый		
розоват- о -жёлтый		
руд- о -жёлтый		
светл- о -жёлтый		
сер- о -жёлтый		
сероват- о -жёлтый		
тёмн- о -жёлтый		
ярк- о -жёлтый		

Словаўтваральная парадыгма 1-й ступені прадстаўлена 58 вытворнымі: прыметнікамі і назоўнікамі, утворанымі суфіксальна-складаным (у тым ліку нульсуфіксальна-складаным) спосабам (*желт-о-лиц-О-ый*, *желт-о-лоз-ник*, *желт-о-щёк-О-ий* і інш.); якаснымі прыметнікамі, утворанымі спосабамі

складання і зрашчэння (*красн-о-жёлт-ый, густ-о-жёлт-ый, избура-жёлт-ый* і інш.); якаснымі прыметнікамі, утворанымі суфіксальным спосабам (*жёлт-еньк-ий, желт-оват-ый, желт-ёхоньк-ий, желт-ёшеньк-ий*); суфіксальнымі назоўнікамі (*желт-изн-а, желт-инк-а, желт-як* і інш.); суфіксальнымі дзеясловамі *желт-е-ть, желт-и-ть*; суфіксальнымі прыслоўямі *желт-о, жёлт-о* і прыслоўем *из-желт-а*, утвораным прэфіксальна-суфіксальным спосабам; назоўнікам *жёлт-ый*, утвораным спосабам субстантывацыі.

Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені аб'яднана 43 вытворнымі: прэфіксальнымі дзеясловамі (*за-желтеть, пере-желтеть, на-желтит* і інш.); суфіксальнымі назоўнікамі (*желточ-ек, желте-ниж-е, желтоглаз-к-а* і інш.); якаснымі прыметнікамі, утворанымі спосабамі складання і зрашчэння (*желтоват-о-красный, желтоват-о-розовый, изжелта-зелёный, изжелта-красный, изжелта-тёмный*); адноснымі прыметнікамі, утворанымі суфіксальным спосабам (*желточ-н-ый, желтк-ов-ый, желтуш-н-ый, желтофиол-ев-ый*); назоўнікамі *жёлтеньк-ая, желтобрюх-ие*, утворанымі спосабам субстантывацыі; пастфіксальнымі дзеясловамі *желтеть-ся, желтит-ся*; прэфіксальным назоўнікам *про-желть*; суфіксальным прыслоўем *желтоват-о*.

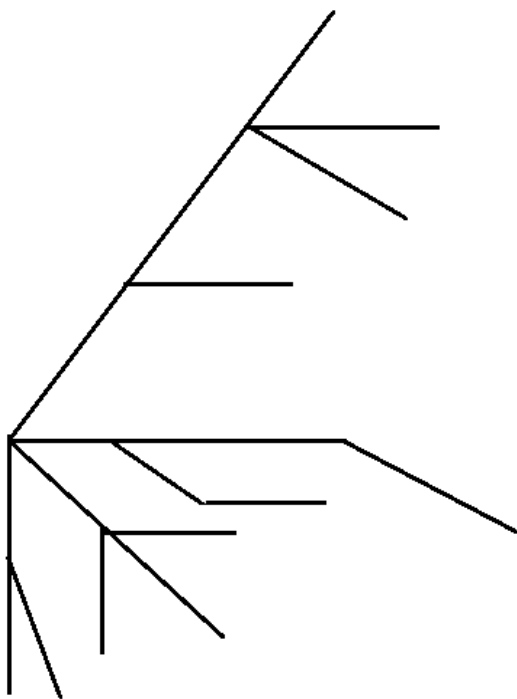
Словаўтваральная парадыгма 3-й ступені абмежавана ўтварэннем 12 дэрыватаў: пастфіксальных дзеясловаў (*выжелтит-ся, зажелтит-ся, изжелтит-ся* і інш.); дзеепрыметнікаў *зажелте-л-ый, пожелте-виш-ий; пожелте-л-ый*; суфіксальных назоўнікаў *желтушн-ик, пожелте-ниж-е*; дзеяслова *за-желтеться*; прэфіксальна-суфіксальнага прыслоўя *в-прожелть-ю*.

На 2-й і 3-й ступенях дэрывацыі ўтвораны поліматываваныя словы:

- 1) назоўнік *желтушник*: *желтуш-ник* ← *желтух-а* і *желтушн-ик* ← *желтушн-ый*;
- 2) дзеяслоў *зажелтеться*: *за-желтеться* ← *желтеться* і *зажелтеть-ся* ← *зажелтеть*.

Часцінамоўны патэнцыял словаўтваральнага гнязда з вяршыняй *жёлтый* у рускай мове дастаткова багаты. Найбольш актыўна ўтвараюцца прыметнікі — 48 адзінак, іх утварэнне пераважна адбываецца на 1-й ступені. Назоўнікаў утворана 36. Дзеясловаў утворана 20, іх дэрывацыя адбываецца, як правіла, на 2-й і 3-й ступенях; утвораны таксама і дзеяслоўныя формы — 3 дзеепрыметнікі. Прыслоўяў утворана 6.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *жёлтый* у рускай мове можа быць прадстаўлены наступнай схемай:

Большасць вытворных з каранёвай марфемай *жёлт-ый* у рускай мове выражаюць мутацыйнае або мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне.

Мутацыйнае словаўтваральнае значэнне маюць 46 дэрыватаў: назоўнікі канкрэтна-прадметнага значэння і адносныя прыметнікі, якія маюць складаную структуру (*желто-о-бок-Ø-ий, желт-о-лоз-ник, желт-о-пёр-Ø-ый* і інш.); назоўнікі канкрэтна-прадметнага значэння, утвораныя суфіксальным спосабам і спосабам субстантывацыі (*желтин-ник, желтуш-к-а, жёлтеньк-ая, желтобрюх-ие* і інш.); якасныя прыметнікі са значэннем колеру, утвораныя спосабам зрашчэння (*изжелта-зелёный, изжелта-красный, изжелта-тёмный*); прыслоўі *из-желт-а, в-прожелть-Ø*.

Мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне маюць 42 дэрываты: якасныя прыметнікі са значэннем колеру (*жёлт-о-зелёный, золотист-о-жёлтый, желт-оват-ый* і інш.); прэфіксальныя дзеясловы (*за-желтеть, пере-желтеть, на-желтит* і інш.); пастфіксальныя дзеясловы (*выжелтит-ся, зажелтит-ся, изжелтит-ся* і інш.); абстрактны назоўнік *про-желть*; назоўнік канкрэтна-прадметнага значэння *желточ-ек*; прыслоўе *желт-оват-о*.

Транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне выражаюць 25 дэрыватаў: абстрактныя назоўнікі, у тым ліку апрадмечаннага дзеяння (*желтоват-ость, желт-изн-а, желте-ниѣ-е* і інш.); адносныя прыметнікі, утвораныя суфіксальным спосабам (*желточ-н-ый, желтк-ов-ый, желтуш-н-ый, желтофиол-ев-ый*); суфіксальныя дзеясловы *желт-е-ть, желт-и-ть*;

дзеепрыметнікі *зажэлта-л-ый*, *пожэлта-ви-ий*, *пожэлта-л-ый*; прыслоўі *жэлта-о*, *жёлт-о*, *жёлтоват-о*.

Пры ўтварэнні некаторых слоў на марфемным стыку адбываюцца наступныя марфаналагічныя з’явы:

- 1) чаргаванне фанем «цвёрдая зычная — мяккая зычная» <т—т’>, <н—н’>, <з—з’>: *жёлт-еньк-ий*, *желт-ёхоньк-ий*, *желт-ёшеньк-ий*, *желт-изн-а*, *желт-инк-а*, *желт-ин-а*, *желт-янк-а*, *желт-як*, *желт-е-ть*, *желт-и-ть* ← *жёлт-ый*; *желтушн-ик* ← *желтушн-ый*; *желтопуз-ик* ← *желтопуз-ый*; *желторот-ик* ← *желторот-ый*;
- 2) чаргаванне фанем «задняязычная — шыпячая» <к—ч>, <х—ш>: *желточ-ек*, *желточ-н-ый* ← *желток*; *желтуш-к-а*, *желтуш-н-ый*, *желтуш-ник* ← *желтух-а*;
- 3) чаргаванне фанем «губная зычная» са спалучэннем «губная + санорная л» <м—мл>: *желт-о-зём-О* ← *жёлт-ый*, *земл-я*;
- 4) чаргаванне фанем «змычная зубная — шыпячая» <т—ч>: *желч-ениј-е* ← *желти-ть*;
- 5) усячэнне фіналі *-и*: *желч-ениј-е* ← *желти-ть*.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *жёлтый* у рускай мове значна вышэйшы, чым у беларускай, паколькі ад яго ўтворана значна больш слоў: у рускай мове — 113 дэрыватаў, у беларускай мове — 72 дэрываты.

У словаўтваральных гнёздах з вяршынным прыметнікам *жоўты* ў беларускай і рускай мовах можна выявіць і агульныя заканамернасці.

Словаўтваральныя гнёзды з вяршынным прыметнікам *жоўты* ў беларускай і рускай мовах з’яўляюцца развітымі і маюць разгалінаваную структуру. Дэрывацыя адбываецца на 3-х ступенях, найбольш актыўна — на 1-й ступені, у межах якой утвараюцца пераважна складаныя назоўнікі і прыметнікі, як адносныя, так і якасныя са значэннем колеру, параўн.: бел. *залаціст-а-жоўты* ← *залаціст-ы*, *жоўты*; *жаўт-а-крыл-О-ы* ← *жоўт-ы*, *крыл-о*; *жаўт-а-зём-О* ← *жоўт-ы*, *зямл-я*; рус. *золотист-о-жёлтый* ← *золотист-ый*, *жёлтый*; *желт-о-крыл-О-ый* ← *жёлт-ый*, *крыл-о*; *желт-о-зём-О* ← *жёлт-ый*, *земл-я*. Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені складаецца пераважна з адыменных дэрыватаў і прэфіксальных дзеясловаў, параўн.: бел. *жаўтуш-н-ы* ← *жаўтух-а*, *за-жаўце-ць* ← *жаўцець*; рус. *желтуш-н-ый* ← *желтух-а*, *за-желтеть* ← *желтеть*. Словаўтваральная парадыгма 3-й ступені абмежавана пераважным утварэннем дзеепрыметнікаў і пастфіксальных дзеясловаў, параўн.: бел. *зажаўціц-ца* ← *зажаўціць*, рус. *зажелтить-ся* ← *зажелтить*.

2.2 Словаўтваральныя гнёзды з вяршынным прыметнікам *сіні* ў беларускай і рускай мовах

Прыметнік *сіні* ў сучаснай беларускай мове мае значэнне ‘які мае афарбоўку аднаго з асноўных колераў спектра — сярэдняга паміж блакітным і фіялетавым’ [26, V, кн. 1, с. 137].

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *сіні* з’яўляецца *гняздом-дрэвам*. Ад прыметніка-каляроніма *сіні* ўтвораны 74 словы. Яны складаюць 18 бінарных ланцужкоў тыпу *сін-і* → *сін-ізн-а*; *сін-і* → *сін-еч-а*; *сін-і* → *светл-а-сіні* і інш.; 31 палінарны ланцужок тыпу *сін-і* → *сін-е-ць* → *сінец-ца*; *сін-і* → *сін-яват-ы* → *сіняват-асць*. Утварэнне вытворных, як бачым, адбываецца на 4 ступенях.

	I ступень	II ступень	III ступень	IV ступень
Сін-і	сін-юшн-ы	сінюшн-асць		
	сін-яват-ы	сіняват-асць		
	сін-яв-ы <i>разм.</i>			
	сін-ец			
	сін-еч-а			
	сін-ізн-а <i>разм.</i>			
	сін-ь-Ø			
	сін-юх-а	сінюх-ав-ыя <i>наз.</i>		
	сін-яв-а			
	сін-як	с-сіняч-ы-ць <i>разм.</i>	ссіняч-ан-ы <i>разм.</i>	
	сін-е-ць	сінец-ца <i>разм.</i>		
		за-сінец	засінец-ца <i>разм.</i>	
		с-сінец	ссіне-л-ы	
		па-сінец	пасіне-л-ы	
			пасіне-нн-е	

	сін-і-ць	сін-енн-е		
		сін-ен-ы		
		сініц-ца		
		аб-сініць		
		вы-сініць <i>разм.</i>	высініц-ца <i>разм.</i>	высінь-ва-ц-ца ¹ <i>разм.</i>
			высінь-ва-ць <i>разм.</i>	высіньвац-ца ² <i>разм.</i>
		за-сініць	засін-ен-ы	
			засініц-ца	засінь-ва-ц-ца ¹
			засінь-ва-ць	засіньвац-ца ²
				па-засіньваць
		на-сініць	насін-ен-ы <i>разм.</i>	
			насінь-ва-ць <i>разм.</i>	насіньвац-ца
		пера-сініць	перасін-ен-ы	
			перасініц-ца	перасінь-ва-ц-ца ¹
			перасінь-ва-ць	перасіньвац-ца ²
		с-сініць <i>разм.</i>		
		пад-сініць	падсін-ен-ы	
			падсініц-ца	падсінь-ва-ц-ца ¹
			падсінь-ва-ць	падсіньва-нн-е
				падсіньвац-ца ²
		па-сініць	пасін-ен-ы	
	сін-е-галов-ік			
	сін-е-род	сінерод-н-ы		

Сін-і	I ступень	II ступень	III ступень	IV ступень
	сін-я-вок-Ø-і			

сін-я-крыл- О -ы			
сін-я-шыйка			
блакітнават- а -сіні			
блакітн- а -сіні			
бледн- а -сіні			
светл- а -сіні			
серабрыст- а -сіні			
цёмн- а -сіні			
чарнават- а -сіні			
ярк- а -сіні			

Найбольшую колькасць вытворных слоў складаюць дзеясловы (32 адзінкі), іх утварэнне пачынаецца з 2-ой ступені; утвораны таксама дзеяслоўныя формы — 8 дзеепрыметнікаў. Значна менш утворана назоўнікаў (16 адзінак), амаль столькі ж утворана прыметнікаў (14 адзінак).

Словаўтваральная парадыгма 1-й ступені прадстаўлена 25 вытворнымі: якаснымі прыметнікамі, утворанымі спосабам складання (*блакітнават-а-сіні*, *бледн-а-сіні*, *светл-а-сіні* і інш.); прыметнікамі і назоўнікамі, утворанымі суфіксальна-складаным (у тым ліку нульсуфіксальна-складаным) спосабам і спосабам складання (*сін-е-галов-ік*, *сін-я-вок-О-і*, *сін-я-шыйк-а* і інш.); якаснымі прыметнікамі, утворанымі суфіксальным спосабам (*сін-юшн-ы*, *сін-яват-ы*, *сін-яв-ы*); суфіксальнымі назоўнікамі (*сін-ец*, *сін-еч-а*, *сін-ізн-а* і інш.); суфіксальнымі дзеясловамі *сін-е-ць*, *сін-і-ць*.

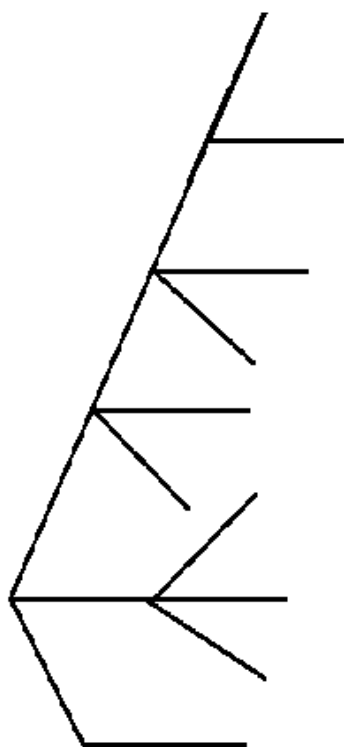
Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені аб'яднана 20 вытворнымі: прэфіксальнымі дзеясловамі (*за-сінець*, *с-сінець*, *па-сінець* і інш.); суфіксальнымі назоўнікамі *сінюшн-асць*, *сіняват-асць*, *сін-енн-е*; адносным прыметнікам *сінерод-н-ы*, утвораным суфіксальным спосабам; дзеепрыметнікам *сін-ен-ы*; пастфіксальным дзеясловам *сінец-ца*; прэфіксальна-суфіксальным дзеясловам *с-сіняч-ы-ць*.

Словаўтваральная парадыгма 3-й ступені аб'яднана 19 аддзеяслоўнымі дэрыватамі: пастфіксальнымі дзеясловамі (*засінец-ца*, *высініц-ца* і інш.); дзеясловамі незакончанага трывання, утворанымі суфіксальным спосабам (*высінь-ва-ць*, *засінь-ва-ць* і інш.); дзеепрыметнікамі (*насін-ен-ы*, *падсін-ен-ы*

і інш.); назоўнікам апрадмечанага дзеяння *пасіне-**нн**-е*, утвораным суфіксальным спосабам.

Словаўтваральная парадыгма 4-й ступені абмежавана ўтварэннем 10 дэрыватаў: пастфіксальных дзеясловаў (*высіньвац-ца*, *засіньвац-ца* і інш.); дзеясловаў незакончанага трывання, утвораных суфіксальным спосабам (*перасінь-ва-ц-ца*, *падсінь-ва-ц-ца* і інш.); назоўніка апрадмечанага дзеяння *падсіньва-**нн**-е*, утворанага суфіксальным спосабам; прэфіксальнага дзеяслова *па-засіньваць*. На гэтай ступені ўтвораны поліматываваныя дзеясловы: *высінь-ва-ц-ца* ← *высіні-ц-ца* і *высіньвац-ца* ← *высіньваць* і інш.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *сіні* ў беларускай мове можа быць прадстаўлены наступнай схемай:

Большасць вытворных выражаюць мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне (44 дэрываты): якасныя прыметнікі са значэннем колеру (*сін-яват-ы*, *светл-а-сіні*, *цёмн-а-сіні* і інш.); прэфіксальныя дзеясловы (*пера-сініць*, *па-засіньваць* і інш.); пастфіксальныя дзеясловы (*засініц-ца*, *перасіньвац-ца* і інш.); дзеясловы незакончанага трывання, утвораныя суфіксальным спосабам (*насінь-ва-ць*, *перасінь-ва-ц-ца* і інш.).

Транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне выражаюць 20 дэрыватаў: абстрактныя назоўнікі (*сін-еч-а*, *сіняват-асць* і інш.); назоўнікі апрадмечанага дзеяння *сін-**енн**-е*, *пасіне-**нн**-е*, *падсіньва-**нн**-е*; дзеясловы *сін-*

е-ць, сін-і-ць; дзеепрыметнікі *сін-ен-ы, ссіне-л-ы* і інш.; адносны прыметнік *сінерод-н-ы*, утвораны суфіксальным спосабам.

Мутацыйнае словаўтваральнае значэнне маюць 10 дэрыватаў: назоўнікі і адносныя прыметнікі складанай структуры (*сін-е-галов-ік, сін-я-вок-О-і* і інш.); назоўнікі канкрэтна-прадметнага значэння, утвораныя суфіксальным спосабам (*сін-ец, сін-юх-а, сін-як*); зборны назоўнік *сінюх-ав-ыя*; дзеяслоў *с-сіняч-ы-ць*.

Пры ўтварэнні некаторых слоў на марфемным стыку адбываюцца наступныя марфаналагічныя з’явы:

- 1) чаргаванне фанем «цвёрдая зычная — мяккая зычная» <в—в’>: *сін-е-галов-ік* ← *сін-і, галав-а*;
- 2) чаргаванне фанем «задняязычная — шыпячая» <к—ч>: *с-сіняч-ы-ць* ← *сіняк*;
- 3) усячэнне фіналі *-і, -ы*: *сін-енн-е, сін-ен-ы* ← *сіні-ць*; *высінь-ва-ць, высінь-ва-ц-ца* ← *высіні-ць*; *засін-ен-ы, засінь-ва-ць* ← *засіні-ць*; *засінь-ва-ц-ца* ← *засіні-ц-ца*; *насін-ен-ы, насінь-ва-ць* ← *насіні-ць*; *перасін-ен-ы, перасінь-ва-ць* ← *перасіні-ць*; *перасінь-ва-ц-ца* ← *перасіні-ц-ца*; *падсін-ен-ы, падсінь-ва-ць* ← *падсіні-ць*; *падсінь-ва-ц-ца* ← *падсіні-ц-ца*; *пасін-ен-ы* ← *пасіні-ць*; *ссіняч-ан-ы* ← *ссінячы-ць*.

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *синий* у рускай мове таксама, як і ў беларускай мове, з’яўляецца *гняздом-дрэвам*. Ад прыметніка-каляроніма *синий* утворана 130 дэрыватаў. Яны складаюць 32 бінарныя ланцужкі тыпу *син-ий* → *син-ель*; *син-ий* → *до-син-я*; *син-ий* → *син-е-зелёный* і інш.; 57 палінарных ланцужкоў тыпу *син-ий* → *син-еват-ый* → *синеват-о*; *син-ий* → *син-иц-а* → *синич-к-а* і інш. Дэрывацыя адбываецца на 4 ступенях, найбольш актыўна на 1-й ступені.

	I ступень	II ступень	III ступень	IV ступень
Син-ий	син-яя наз.			
	син-еньк-ий разм.	синеньк-ая наз. разм.		
		синеньк-ие наз. разм.		
	син-еват-ый	синеват-о		
		синеват-ость		
		синеват-о-зелёный		

		синеват- о -красный		
		синеват- о -фиолетовый		
	син- ев -а	синев- иц -а		
		синев- е -ть		
	синь- О			
	син- ель			
	син- ец			
	син- иц -а	синич- к -а		
		синич- ий		
		синич- н -ый		
	син- юг -а			
	син- юх -а	синюш- к -а		
		синюш- ник		
		синюх- ов -ый	синюхов-ые <i>наз.</i>	
		синюш- н -ый	синюшн- ость	
	син- як	синяч- ок <i>разм.</i>		
	син- явк -а			
	до-син- я			
	ис-син- я	иссиня-чёрный		
	пре-синий	синий-пресиний		
	про-синь- О	в-просинь- О <i>разм.</i>		
	син- е -ть	за-синеть	засинеть- ся <i>разм.</i>	

	I ступень	II ступень	III ступень	IV ступень
Син-ий		по-синеть	посине- ни ј-е [посинение]	
			посине- л -ый <i>разм.</i>	

	син-и-ть	синить-ся		
		син-ениј-е [синение]		
		синь-к-а		
		сини-ль/щик		
		сини-ль/ник		
		син-ель/щик	синель-щиц-а	
		син-ель/н-я		
		сини-ль/н-ый		
		син-ён-ый		
		вы-синить <i>разм.</i>	высинить-ся	высин-ива-ть-ся ¹
			высин-ива-ть <i>разм.</i>	высинивать-ся ²
		за-синить	засинить-ся	засини-ва-ть-ся
			засин-ива-ть	засинива-ниј-е [засинивание]
		ис-синить <i>разм.</i>	иссинить-ся <i>разм.</i>	иссин-ива-ть-ся ¹ <i>разм.</i>
			иссин-ива-ть <i>разм.</i>	иссинивать-ся ² <i>разм.</i>
				иссинива-ниј-е [иссинивание]
		на-синить <i>разм.</i>	насин-ива-ть <i>разм.</i>	насинивать-ся <i>разм.</i>
				насинива-ниј-е [насинивание] <i>разм.</i>
		пере-синить	пересинить-ся	пересин-ива-ть-ся ¹
			пересин-ива-ть	пересинивать-ся ²
				пересинива-ниј-е [пересинивание]

		под-синить	подсинить-ся	подсин-ива-ть-ся ¹
			подсин-ива-ть	подсинивать-ся ²
				подсинива-ниѣ-е [подсинивание]
			подсинь-к-а	
		про-синить		
	син-е-блуз-ник			
	син-е-волос-Ø-ый			
	син-е-глаз-Ø-ый	синеглаз-к-а		
	син-е-гной-н-ый			
	син-е-голов-Ø-ый	синеголов-ник		
	син-е-зелёный			
	син-е-красный			
	син-е-кровавый			
	син-е-крыл-Ø-ый	синекрыл-Ø		
Син-ий	I ступень	II ступень	III ступень	IV ступень
	син-е-ок-Ø-ий	синеек-ий <i>наз.</i>	синеек-ая <i>наз.</i>	
	син-е-пламен-н-ый			
	син-е-род	синерод-ист-ый	железист-о-синеродистый	
			желез-о-синеродистый	
		синерод-н-ый		
	син-е-сизый			
	син-е-фиолетовый			
	син-е-хвост-Ø-ый	синехвост-к-а		
	син-е-шей-к-а			
	синий-синий			
	блёлк-о-синий			

	иззелена-синий			
	исчерна-синий			
	красн- о -синий			
	кровав- о -синий			
	лилов- о -синий			
	нежн- о -синий			
	светл- о -синий			
	серебрист- о -синий			
	сиренев- о -синий			
	тёмн- о -синий			
	фиолетов- о -синий			
	чёрн- о -синий			
	ярк- о -синий			

Найбільш актыўна ўтвараюцца назоўнікі (44 адзінкі) і прыметнікі (45 адзінак). Дзеясловаў утворана 35, іх актыўная дэрывацыя пачынаецца з 2-ой ступені і працягваецца да 4-й ступені; утвораны таксама дзеяслоўныя формы — 2 дзеепрыметнікі. Прыслоўяў утворана 4.

Словаўтваральная парадыгма 1-й ступені прадстаўлена 49 вытворнымі: якаснымі прыметнікамі, утворанымі спосабамі складання і зрашчэння (*блёкл-о-синий, иззелена-синий, нежн-о-синий* і інш.); адноснымі прыметнікамі і назоўнікамі, утворанымі суфіксальна-складаным (у тым ліку нульсуфіксальна-складаным) спосабам і спосабам складання (*син-е-глаз-Ø-ый, син-е-крыл-Ø-ый, син-е-шей-к-а* і інш.); якаснымі прыметнікамі *син-еньк-ий, син-еват-ый*, утворанымі суфіксальным спосабам; суфіксальнымі назоўнікамі (*син-ев-а, син-ец, син-ель* і інш.); суфіксальнымі дзеясловамі *син-е-ть, син-и-ть*; назоўнікам *син-яя*, утвораным спосабам субстантывацыі; прэфікальна-суфіксальнымі прыслоўямі *до-син-я, ис-син-я* і назоўнікам *про-синь-Ø*; якасным прэфіксальным прыметнікам *пре-синий*.

Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені аб’яднана 45 вытворнымі: прэфіксальнымі дзеясловамі (*вы-синить, за-синить, ис-синить* і інш.); суфіксальным дзеясловам *синев-е-ть*; якаснымі прыметнікамі, утворанымі спосабамі складання і зрашчэння (*синеват-о-зелёный, иссиня-чёрный, синий-*

пресиний і інш.); суфіксальними назоўнікамі (*синеват-ость*, *синев-иц-а*, *синич-к-а* і інш.); адноснымі прыметнікамі, утворанымі суфіксальным спосабам (*синич-н-ый*, *синюх-ов-ый*, *сини-ль/н-ый* і інш.); дзеепрыметнікам *син-ён-ый*; пастфіксальным дзеясловам *синить-ся*; назоўнікамі *синеньк-ая*, *синеньк-ие*, утворанымі спосабам субстантывацыі; суфіксальным прыслоўем *синеват-о* і прэфіксальна-суфіксальным прыслоўем *в-просинь-О*.

Словаўтваральная парадыгма 3-й ступені аб'яднана 21 дэрыватам: пастфіксальнымі дзеясловамі (*засинить-ся*, *иссинить-ся*, *пересинить-ся* і інш.); дзеясловамі незакончанага трывання, утворанымі суфіксальным спосабам (*подсин-ива-ть*, *насин-ива-ть* і інш.); дзеепрыметнікам *посине-л-ый*; назоўнікамі *синюхов-ые*, *синеок-ая*, утворанымі спосабам субстантывацыі; суфіксальнымі назоўнікамі *подсинь-к-а*, *синель-ицц-а*, *синюшин-ость*, *посине-ниї-е*; складанымі прыметнікамі *железист-о-синеродистый*, *желез-о-синеродистый*.

Словаўтваральная парадыгма 4-й ступені абмежавана ўтварэннем 15 дэрыватаў: пастфіксальных дзеясловаў (*иссинивать-ся*, *насинивать-ся* і інш.); дзеясловаў незакончанага трывання, утвораных суфіксальным спосабам (*засини-ва-ть-ся*, *пересин-ива-ть-ся* і інш.); назоўнікаў апрадмечанага дзеяння (*пересинива-ниї-е*, *подсинива-ниї-е* і інш.). На гэтай ступені ўтвораны поліматываваныя дзеясловы: *высин-ива-ть-ся* ← *высини-ть-ся* і *высинивать-ся* ← *высинивать* і інш.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *синий* у рускай мове можа быць прадстаўлены наступнай схемай:

сине~~в~~-е-ть, син-е-ть, син-и-ть; дзеепрыметнікі *посине-л-ый, син-ё~~н~~-ый*; адносныя прыметнікі *синич-н-ый, синюх-ов-ый, синюш-н-ый, синерод-ист-ый, синерод-н-ый*, утвораныя суфіксальным спосабам; прыналежны прыметнік *синич-ий*; прыслоўе *сине~~в~~ат-о*.

Пры ўтварэнні некаторых слоў на марфемным стыку адбываюцца наступныя марфаналагічныя з’явы:

- 1) чаргаванне фанем «цвёрдая зычная — мяккая зычная» <в—в’>, <д—д’>: *сине~~в~~-е-ть, сине~~в~~-иц-а* ← *сине~~в~~-а*; *синерод-ист-ый* ← *синерод*;
- 2) чаргаванне фанем «задняязычная — шыпячая» <х—ш>, <к—ч>: *синюш-к-а, синюш-ник, синюш-н-ый* ← *синюх-а*; *синяч-ок* ← *синяк*;
- 3) чаргаванне фанем «свісцячая — шыпячая» <ц—ч>: *синич-к-а, синич-ий, синич-н-ый* ← *синиц-а*;
- 4) усячэнне фіналі *-и*: *син-ениц-е, синь-к-а, син-ель/щик, син-ель/н-я, син-ё~~н~~-ый* ← *сини-ть*; *подсинь-к-а* ← *подсини-ть*;
- 5) частковае сумяшчэнне суфіксальнага морфа *-ива-* з фіналлю *-и* матывуючай асновы: *высин-ива-ть* ← *высини-ть*; *засин-ива-ть* ← *засини-ть*; *иссин-ива-ть* ← *иссини-ть*; *насин-ива-ть* ← *насини-ть*; *пересин-ива-ть* ← *пересини-ть*; *подсин-ива-ть* ← *подсини-ть*; *высин-ива-ть-ся* ← *высини-ть-ся*; *иссин-ива-ть-ся* ← *иссини-ть-ся*; *пересин-ива-ть-ся* ← *пересини-ть-ся*; *подсин-ива-ть-ся* ← *подсини-ть-ся*.

Як бачым, словаўтваральныя гнёзды з вяршынным прыметнікам *сіні* ў беларускай і рускай мовах з’яўляюцца развітымі і маюць разгалінаваную структуру. Дэрывацыя адбываецца на 3-х ступенях, найбольш актыўна — на 1-й ступені.

Аднак словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *синий* у рускай мове значна вышэйшы, чым у беларускай, паколькі ад яго ўтворана ўдвая больш слоў: у рускай мове — 130 дэрыватаў, у беларускай мове — 74 дэрываты.

Большасць дэрыватаў, утвораных ад вяршыннага прыметніка *синий* у рускай мове, з’яўляюцца прыметнікамі і назоўнікамі простага і складанага тыпу *син-еньк-ий, сине~~в~~ат-о-зелён-ый, синич-к-а, синяч-ок, син-е-голов-О-ый, син-е-шей-к-а* і інш. Іх утварэнне адбываецца пераважна на 1-й ступені вытворнасці.

У беларускай мове ў словаўтваральным гняздзе з вяршынным прыметнікам *сіні* колькасць вытворных такога тыпу значна меншая. Ад прыметніка-каляроніма *сіні* ўтвораны пераважна дзеясловы, параўн.: бел. *сін-і-ць* ← *сін-і*; *за-сініць* ← *сініць*; *насінь-ва-ць* ← *насіні-ць*; рус. *син-и-ть* ←

син-ий; *за-синить* ← *синить*; *насин-ива-ть* ← *насини-ть*. Як у беларускай, так і ў рускай мове большасць дзеясловаў утвораны на 2-й і 3-й ступенях вытворнасці.

2.3 Словаўтваральныя гнёзды з вяршынным прыметнікам *чырвоны* ў беларускай і рускай мовах

Прыметнік *чырвоны* ў сучаснай беларускай мове мае значэнне ‘які мае афарбоўку аднаго з асноўных колераў спектра, што ідзе перад аранжавым; колеру крыві’ [26, V, кн. 2, с. 330].

Словаўтваральнае гняздо з вяршыняй *чырвоны* з’яўляецца *гняздом-дрэвам*. Ад прыметніка-каляроніма *чырвоны* ўтворана 68 слоў. Яны складаюць 38 бінарных ланцужкоў тыпу *чырвон-ы* → *чырвань-Ø*; *чырвон-ы* → *да-чырван-а*; *чырвон-ы* → *медн-а-чырвоны* і інш.; 17 палінарных ланцужкоў тыпу *чырвон-ы* → *чырван-е-ць* → *чырванец-ца*; *чырвон-ы* → *чырван-а-зём-Ø* → *чырваназём-н-ы* і інш. Утварэнне вытворных, як бачым, адбываецца на 3-х ступенях, найбольш актыўна на 1-й ступені.

	I ступень	II ступень	III ступень
Чырвон-ы	чырван-ават-ы		
	чырван-ютк-і		
	чырвань-Ø		
	чырван-а		
	да-чырван-а		
	I ступень	II ступень	III ступень
Чырвон-ы	чырван-е-ць	чырванец-ца <i>разм.</i>	
		за-чырванець	зачырване-л-ы
			зачырванец-ца
		с-чырванець	счырване-л-ы
		па-чырванець	пачырване-л-ы
			пачырване-нн-е

		рас-чырванец-ца	расчырване-л-ы
	чырван-і-ць	за-чырваніць	
		па-чырваніць	пачырваніц-ца <i>разм.</i>
			пачырвон-ен-ы
		чырваніц-ца	
	чырван-а-бок-Ø-і		
	чырван-а-вок-Ø-і		
	чырван-а-верх-Ø-і		
	чырван-а-груд-Ø-ы		
	чырван-а-губ-Ø-ы		
	чырван-а-дзюб-Ø-ы		
	чырван-а-дрэў-н-ы		
	чырван-а-дрэў-шчык		
	чырван-а-зём-Ø	чырваназём-н-ы	
	чырван-а-зор-н-ы		
	чырван-а-крыл-Ø-ы		
	чырван-а-ломк-і	чырваналомк-асць	
	чырван-а-ног-Ø-і		
	чырван-а-ножка		
	чырван-а-нос-Ø-ы		
	чырван-а-пёр-Ø-ы		
	чырван-а-скур-Ø-ы	чырванаскур-ы <i>наз.</i>	
	чырван-а-сцяж-нік <i>разм.</i>		
	чырван-а-сцяж-н-ы		
	чырван-а-твар-Ø-ы		
	чырван-а-флоц-ец		
	чырван-а-фло[ц-к]-і		

	(чырван-а-флот-ск-і)		
	чырван-а-шчок-Ø-і		
	чырвон-а-арме-ец [чырвон-а-армеј-эц]	чырвонармей-ск-і ¹	
	чырвон-а-армей-ск-і ²		
	чырвон-а-белы		
	чырвон-а-буры		
	чырвон-а-галов-Ø-ы	чырвонагалов-ік	
	чырвон-а-гвардзе-ец (чырвон-а-гвардзеј-эц)	чырвонагвардзей-ск-і ¹	
	чырвон-а-гвардзей-ск-і ²		
	агніст-а-чырвоны		
	бурават-а-чырвоны		
	жоўт-а-чырвоны		
	кывав-а-чырвоны		
	медн-а-чырвоны		

	I ступень	II ступень	III ступень
Чырвон-ы	светл-а-чырвоны		
	сін-е-чырвоны		
	цёмн-а-чырвоны		
	ярк-а-чырвоны		

Ад прыметніка-каляроніма *чырвоны* найбольш актыўна ўтвараюцца прыметнікі (37 адзінак), іх утварэнне пераважна адбываецца на 1-й ступені. Колькасць утвораных дзеясловаў складае 12 адзінак; утвораны таксама дзеяслоўныя формы — 5 дзеепрыметнікаў. Назоўнікаў утворана 12; прыслоўяў утворана 2.

Словаўтваральная парадыгма 1-й ступені прадстаўлена 46 вытворнымі: адноснымі прыметнікамі і назоўнікамі, утворанымі суфіксальна-складаным

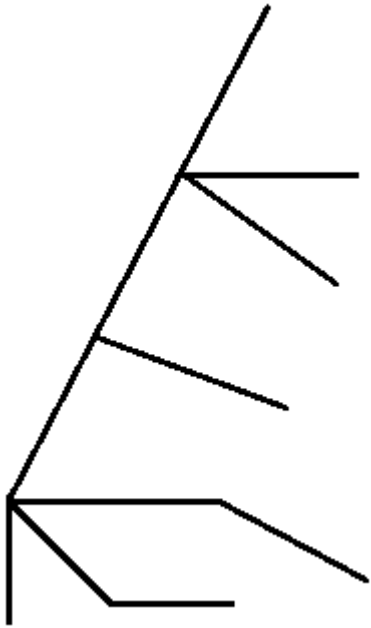
(у тым ліку нульсуфіксальна-складаным) спосабам і спосабам складання (*чырван-а-пёр-О-ы*, *чырван-а-дрэў-н-ы*, *чырван-а-сяж-нік*, *чырван-а-ломкі* і інш.); якаснымі прыметнікамі са значэннем колеру, утворанымі спосабам складання (*жоўт-а-чырвоны*, *медн-а-чырвоны*, *светл-а-чырвоны* і інш.); якаснымі прыметнікамі *чырван-ават-ы*, *чырван-ютк-і*, утворанымі суфіксальным спосабам; нульсуфіксальным назоўнікам *чырвань-О*; суфіксальнымі дзеясловамі *чырван-е-ць*, *чырван-і-ць*; суфіксальным прыслоўем *чырван-а* і прэфіксальна-суфіксальным прыслоўем *да-чырван-а*.

Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені аб'яднана 14 вытворнымі: прэфіксальнымі дзеясловамі (*за-чырванець*, *с-чырванець*, *па-чырванець* і інш.); пастфіксальнымі дзеясловамі *чырванець-ца*, *чырваніць-ца*; прэфіксальна-пастфіксальным дзеясловам *рас-чырванець-ца*; суфіксальнымі назоўнікамі *чырваналомк-асць*, *чырвонагалов-ік*; назоўнікам *чырванаскур-ы*, утвораным спосабам субстантывацыі; адноснымі прыметнікамі *чырваназём-н-ы*, *чырвонаармей-ск-і*, *чырвонагвардзей-ск-і*, утворанымі суфіксальным спосабам.

Словаўтваральная парадыгма 3-й ступені абмежавана ўтварэннем 8 дэрыватаў: дзеепрыметнікаў *зачырване-л-ы*, *счырване-л-ы*, *пачырване-л-ы*, *расчырване-л-ы*, *пачырвон-ен-ы*; пастфіксальных дзеясловаў *зачырванець-ца*, *пачырваніць-ца*; назоўніка апрадмечаннага дзеяння *пачырване-нн-е*, утворанага суфіксальным спосабам.

На 1-й і 2-й ступенях дэрывацыі ўтвораны поліматываваныя прыметнікі *чырвонаармейскі*, *чырвонагвардзейскі*: *чырвонаармей-ск-і* ← *чырвонаармеец* і *чырвон-а-армей-ск-і* ← *чырвон-ы*, *арм(іj-а)*; *чырвонагвардзей-ск-і* ← *чырвонагвардзеец* і *чырвон-а-гвардзей-ск-і* ← *чырвон-ы*, *гвард(ыj-а)*.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *чырвоны* ў беларускай мове можа быць прадстаўлены наступнай схемай:

Большасць вытворных выражаюць мутацыйнае словаўтваральнае значэнне (31 дэрыват): назоўнікі і адносныя прыметнікі складанай структуры (*чырван-а-верх-Ø-і*, *чырван-а-дрэў-шчык*, *чырван-а-зор-н-ы* і інш.); назоўнікі канкрэтна-прадметнага значэння *чырванаскур-ы*, *чырвонагалов-ік*; прыслоўе *да-чырван-а*.

Мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне маюць 23 дэрываты: якасныя прыметнікі са значэннем колеру (*чырван-ютк-і*, *чырвон-а-белы*, *жоўт-а-чырвоны* і інш.); прэфіксальныя дзеясловы (*за-чырванець*, *с-чырванець*, *па-чырванець* і інш.); пастфіксальныя дзеясловы *чырванец-ца*, *чырваніц-ца*, *зачырванец-ца*, *пачырваніц-ца*; прэфіксальна-пастфіксальны дзеяслоў *рас-чырванец-ца*.

Транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне выражаюць 14 дэрыватаў: абстрактныя назоўнікі *чырвань-Ø*, *чырваналомк-асць*; адносныя прыметнікі *чырваназём-н-ы*, *чырвонаармей-ск-і*, *чырвонагвардзей-ск-і*, утвораныя суфіксальным спосабам; дзеясловы *чырван-е-ць*, *чырван-і-ць*; дзеепрыметнікі *зачырване-л-ы*, *счырване-л-ы*, *пачырване-л-ы*, *расчырване-л-ы*, *пачырвон-ен-ы*.

Пры ўтварэнні некаторых слоў на марфемным стыку адбываюцца наступныя марфаналагічныя з’явы:

- 1) чаргаванне фанем «цвёрдая зычная — мяккая зычная» <н—н’>, <в—в’>: *чырван-ютк-і*, *чырвань-Ø*, *чырван-е-ць*, *чырван-і-ць* ← *чырвон-ы*; *чырвонагалов-ік* ← *чырвонагалов-ы*;

- 2) чаргаванне фанем «заднеязычная — шыпячая» <г—ж>: чырван-а-сцяж-нік, чырван-а-сцяж-н-ы ← чырвон-ы, сцяж;
- 3) чаргаванне фанем «губная зычная» са спалучэннем «губная + санорная л» <м—мл>: чырван-а-зём-О ← чырвон-ы, зямл-я;
- 4) усячэнне фіналі -і: пачырвон-ен-ы ← пачырвані-ць;
- 5) усячэнне фіналі -ец: чырвонаармей-ск-і ← чырвонаармеец; чырвонагвардзей-ск-і ← чырвонагвардзеец;
- 6) частковае сумяшчэнне суфіксальнага морфа -ск- з фіналлю -т: чырван-а-фло[ц-к]-і ← чырвон-ы, флот;
- 7) чаргаванне фанем <т—ц'>: чырван-а-флоц-ец ← чырвон-ы, флот.

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *красный* у рускай мове з'яўляецца гняздом-дрэвам. Ад прыметніка-каляроніма *красный* утворана 145 слоў. Яны складаюць 65 бінарных ланцужкоў тыпу *красн-ый* → *до-красн-а*; *красн-ый* → *красн-о-бурый*; *красн-ый* → *красн-от-а* і інш.; 48 палінарных ланцужкоў тыпу *красн-ый* → *красн-е-ть* → *краснеть-ся*; *красн-ый* → *красн-оват-ый* → *песочн-о-красноватый* і інш. Утварэнне вытворных, як бачым, адбываецца на 3 ступенях, найбольш актыўна на 1-й ступені.

	I ступень	II ступень	III ступень
Красн-ый	красн-ый наз.		
	красн-ая наз. разм.		
	красн-о	красн-оват-о ¹	
		красн-ёхоньк-о ¹	
		красн-ёшеньк-о ¹	
	красн-от-а		
	красн-ин-а		
	красн-еньк-ий разм.	красненьк-ая наз. разм.	
	красн-оват-ый	красноват-о ²	
		красноват-о-бурый	
		красноват-о-лиловый	
		красноват-о-медный	
		песочн-о-красноватый ¹	
	красн-ёхонек	краснёхоньк-о ²	

	красн-ёшенек	краснёшеньк-о ²	
	красн-ух-а		
	до-красн-а		
	инфра-красный		
	ис-красн-а	искрасна-бурый	
		искрасна-жёлтый	
	пре-красный		
	ультра-красный		
	красн-е-ть	краснеть-ся	
		за-краснеть	закраснеть-ся <i>разм.</i>
		по-краснеть	покрасне-ниј-е [покраснение]
		рас-краснеть-ся	по-раскраснеться <i>разм.</i>
		с-краснеть	
	красн-о-армеј-ец [красноармеец]	красноармей-к-а	
		красноармей-ск-ий ¹	

	I ступень	II ступень	III ступень
Красн-ый	красн-о-армей-ск-ий ²	рабоч-е-красноармейский	
	красн-о-бай <i>разм.</i>	краснобай-к-а <i>разм.</i>	
		краснобай-ств-о <i>разм.</i>	
	красн-о-бок-Ø-ий		
	красн-о-бурый		
	красн-о-галстуч-н-ый		
	красн-о-гвардеј-ец [красногвардеец]	красногвардей-ск-ий ¹	
	красно-о-гвардей-ск-ий ²		

красн-о-глаз-Ø-ый	красноглаз-к-а	
красн-о-глин-ист-ый ¹		
красн-о-глинистый ²		
красн-о-глин'-j-е [красноглинье]		
красн-о-голов-Ø-ый	красноголов-ик <i>разм.</i>	
	красноголов-к-а	
красн-о-груд-Ø-ый	красногруд-к-а	
красн-о-губ-Ø-ый		
красн-о-дерев-ец		
красн-о-дерев-н-ый		
красн-о-дерев-щик		
красн-о-дерёв-Ø-ый		
красн-о-жёлтый		
красн-о-звёзд-н-ый		
красн-о-зём-Ø	краснозём-н-ый	
красн-о-знамён-ец ¹		
красн-о-знамён-н-ый	краснознамён-ец ²	
красн-о-зоб-Ø-ый	краснозоб-ик	
	краснозоб-к-а	
красн-о-кож-Ø-ий	краснокож-ий <i>наз.</i>	
красн-о-колос-Ø-ый	красноколос-к-а	
красн-о-коричневый		
красн-о-крыл-Ø-ый	краснокрыл-Ø	
красн-о-лес'-j-е [краснолесье]		
красн-о-лиц-Ø-ый		
красн-о-ломк-ий	красноломк-ость	

	красн- о -морг- О -ый <i>разм.</i>		
	красн- о -ног- О -ий	краснонож- к -а	
	красн- о -нос- О -ый	краснонос- ик	
	красн- о -пёр- О -ый	краснопёр- к -а	
	красн- о -пол'- ј -е [краснополье]		
	красн- о -реч- ив -ый	красноречив- о	
		красноречив- ость	
		краснореч- иј -е [красноречие]	
	красн- о -рож- О -ий <i>разм.</i>		
	красн- о -рыб- н -ый		

	I ступень	II ступень	III ступень
	красн- о -ряд- ец		
	красн- о -ряд- ск -ий		
	красн- о -синий		
	красн- о -слов- иј -е [краснословие]		
	красн- о -тал	краснотал- ов -ый	
	красн- о -тел- О -ый	краснотел- к -а	
	красн- о -флот- ец	краснофлот- ск -ий ¹	
	красн- о -флот- ск -ий ²		
	красн- о -хвост- О -ый	краснохвост- О	
		краснохвост- к -а	
	красн- о -цвет- н -ый		
	красн- о -шей- к -а		
	красн- о -щёк- О -ий		

	ал- о -красный		
	бел- о -красный		
	густ- о -красный		
	жёлт- о -красный		
	желтоват- о -красный		
	золотист- о -красный		
	избура-красный		
	изжелта-красный		
	иссера-красный		
	коричнев- о -красный		
	кровав- о -красный		
	медн- о -красный		
	огненн- о -красный		
	оранжев- о -красный		
	песочн- о -красн-ый	песочно-красн- оват -ый ²	
	пунцов- о -красный		
	пурпурн- о -красный		
	ржав- о -красный		
	светл- о -красный		
	сизоват- о -красный		
	син- е -красный		
	синеват- о -красный		
	тёмн- о -красный		
	фиолетов- о -красный		
	фуксинов- о -красный		
	ярк- о -красный		

Ад прыметніка-каляроніма *красный* у рускай мове найбольш актыўна ўтвараюцца прыметнікі (83 адзінкі), іх утварэнне адбываецца пераважна на 1-й ступені. Назоўнікаў утворана значна менш — 44 дэрываты. Колькасць утвораных дзеясловаў складае 8 дэрыватаў, прыслоўяў — 10 дэрыватаў.

Словаўтваральная парадыгма 1-й ступені прадстаўлена 94 вытворнымі: адноснымі прыметнікамі і назоўнікамі, утворанымі суфіксальна-складаным (у тым ліку нульсуфіксальна-складаным) спосабам і спосабам складання (*красн-о-глин-ист-ый*, *красн-о-колос-Ø-ый*, *красн-о-пол'-j-е*, *красн-о-ломк-ий* і інш.); якаснымі прыметнікамі, утворанымі спосабамі складання і зрашчэння (*красн-о-бурый*, *густ-о-красный*, *избура-красный* і інш.); якаснымі прыметнікамі, утворанымі суфіксальным спосабам (*красн-еньк-ий*, *красн-оват-ый*, *красн-ёхонек*, *красн-ёшенек*); прэфіксальнымі прыметнікамі *инфра-красный*, *пре-красный*, *ультра-красный*; суфіксальнымі назоўнікамі *красн-от-а*, *красн-ин-а*, *красн-ух-а*; назоўнікамі *красн-ый*, *красн-ая*, утворанымі спосабам субстантывацыі; суфіксальным дзеясловам *красн-е-ть*; суфіксальным прыслоўем *красн-о* і прэфіксальна-суфіксальнымі прыслоўямі *до-красн-а*, *ис-красн-а*.

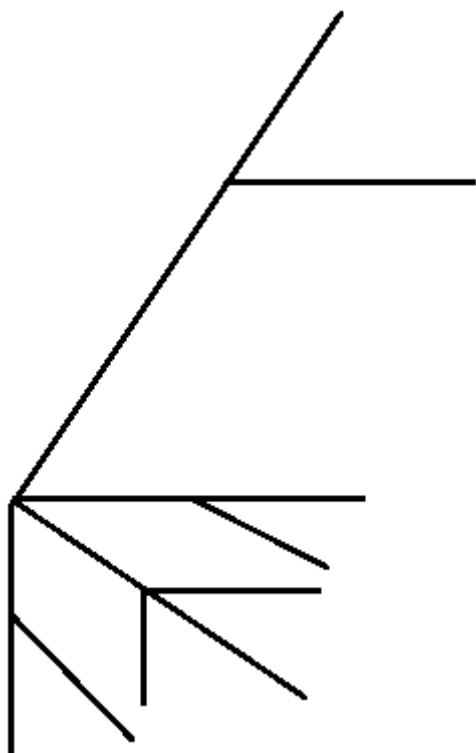
Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені аб'яднана 48 вытворнымі: назоўнікамі складанай структуры, утворанымі суфіксальным спосабам (*красноглаз-к-а*, *краснозоб-ик*, *краснонож-к-а* і інш.); назоўнікамі *красненьк-ая*, *краснокож-ий*, утворанымі спосабам субстантывацыі; якаснымі прыметнікамі, утворанымі спосабамі складання і зрашчэння (*красноват-о-медный*, *искрасна-бурый*, *искрасна-жёлтый* і інш.); адноснымі прыметнікамі, утворанымі суфіксальным спосабам (*красноармей-ск-ий*, *красногвардей-ск-ий*, *краснозём-н-ый*, *краснотал-ов-ый*, *краснофлот-ск-ий*); адносным прыметнікам *рабоч-е-красноармейский*, утвораным спосабам складання; прэфіксальнымі дзеясловамі *за-краснеть*, *по-краснеть*, *с-краснеть*; пастфіксальным дзеясловам *краснеть-ся* і прэфіксальна-пастфіксальным дзеясловам *рас-краснеть-ся*; суфіксальным прыслоўем *красноречив-о*. На гэтай ступені вытворнасці ўтвораны поліматываваныя дэрываты: прыслоўі *красн-оват-о* ← *красно* і *красноват-о* ← *красноват-ый*; *красн-ёхоньк-о* ← *красно* і *краснёхоньк-о* ← *краснёхонек*; *красн-ёшеньк-о* ← *красно* і *краснёшеньк-о* ← *краснёшенек*; прыметнік *песочн-о-красноват-ый* ← *песочн-ый*, *красноват-ый* і *песочно-красн-оват-ый* ← *песочно-красн-ый*.

На 1-й і 2-й ступенях дэрывацыі ўтвораны таксама наступныя поліматываваныя дэрываты: *красноармей-ск-ий* ← *красноармеец* і *красн-о-армей-ск-ий* ← *красн-ый*, *арм(и)j-а*; *красногвардей-ск-ий* ← *красногвардеец* і

красно-о-гвардей-ск-ий ← *красн-ый, гвард(и)ј-а*; *красн-о-глин-ист-ый* ← *красн-ый, глин-а* і *красн-о-глинистый* ← *красн-ый, глинист-ый*; *красн-о-знамён-еџ* ← *красн-ый, знам-я* і *краснознамён-еџ* ← *краснознамённый*; *краснофлот-ск-ий* ← *краснофлотеџ* і *красн-о-флот-ск-ий* ← *красн-ый, флот*.

Словаўтваральная парадыгма 3-й ступені абмежавана ўтварэннем пастфіксальнага дзеяслова *закраснеть-ся*; дзеяслова *по-раскраснеться*, утворанага прэфіксальным спосабам; назоўніка апрадмечанага дзеяння *покрасне-ниџ-е*, утворанага суфіксальным спосабам.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *красный* у рускай мове можа быць прадстаўлены наступнай схемай:

Большасць вытворных выражаюць мутацыйнае словаўтваральнае значэнне (77 дэрыватаў): назоўнікі канкрэтна-прадметнага значэння і адносныя прыметнікі, якія маюць складаную структуру (*красн-о-бай, красн-о-звёзд-н-ый, красн-о-ломк-ий* і інш.); назоўнікі канкрэтна-прадметнага значэння, утвораныя суфіксальным спосабам і спосабам субстантывацыі (*красноглаз-к-а, краснопёр-к-а, красненьк-а-я, краснокож-ий* і інш.); абстрактныя назоўнікі *красн-ух-а, краснобай-ств-о, красн-ин-а*; рэчыўны назоўнік *красноколот-к-а*; якасныя прыметнікі са значэннем колеру *искрасна-бурый, искрасна-жёлтый*; адносныя прыметнікі *инфра-красный, ультра-*

красный, утвораныя прэфіксальным спосабам; прыслоўі *до-красн-а*, *ис-красн-а*.

Мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне маюць 52 дэрываты: якасныя прыметнікі са значэннем колеру (*красноват-о-медный*, *бел-о-красный*, *красн-ёхонек*, *красн-о-коричневый* і інш.); прэфіксальныя дзеясловы *за-краснеть*, *по-краснеть*, *с-краснеть*, *по-раскраснеться*; пастфіксальныя дзеясловы *краснеть-ся*, *закраснеть-ся*; прэфіксальна-пастфіксальны дзеяслоў *рас-краснеть-ся*; назоўнікі са значэннем асобы жаночага полу *красноармей-к-а*, *краснобай-к-а*; прыслоўі *красн-оват-о*, *красн-ёхоньк-о*, *красн-ёшеньк-о*.

Транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне выражаюць 16 дэрыватаў: абстрактныя назоўнікі *красн-от-а*, *красноломк-ость*, *краснореч-иј-е*; назоўнік апрадмечаннага дзеяння *покрасне-ниј-е*; адносныя прыметнікі, утвораныя суфіксальным спосабам (*красноармей-ск-ий*, *красногвардей-ск-ий*, *краснозём-н-ый*, *краснотал-ов-ый*, *краснофлот-ск-ий*); дзеяслоў *красн-е-ть*; прыслоўі *красн-о*, *красноречив-о*, *красноват-о*, *краснёхоньк-о*, *краснёшеньк-о*.

Пры ўтварэнні некаторых слоў на марфемным стыку адбываюцца наступныя марфаналагічныя з’явы:

- 1) чаргаванне фанем «цвёрдая зычная — мяккая зычная» <н—н’>, <в—в’>, <с—с’>, <д—д’>, <б—б’>, <т—т’>: *красн-ин-а*, *красн-еньк-ий*, *красн-ёхонек*, *красн-ёшенек*, *красн-е-ть* ← *красн-ый*; *красн-ёхоньк-о*, *красн-ёшеньк-о* ← *красно*; *красн-о-глин’-ј-е*, *красн-о-глин-ист-ый* ← *красн-ый*, *глин-а*; *красноголов-ик* ← *красноголов-ый*; *красн-о-дереv-ец* ← *красн-ый*, *дереv-о*; *краснозоб-ик* ← *краснозоб-ый*; *краснонос-ик* ← *краснонос-ый*; *красн-о-ряд-ец* ← *красн-ый*, *ряд*; *красн-о-слов-иј-е* ← *красн-ый*, *слов-о*; *красн-о-флот-ец* ← *красн-ый*, *флот*; *красн-о-лес’-ј-е* ← *красн-ый*, *лес*;
- 2) чаргаванне фанем «заднеязычная — шыпячая» <к—ч>, <г—ж>: *красн-о-галстуч-н-ый* ← *красн-ый*, *галстук*; *краснонож-к-а* ← *краснонож-ий*;
- 3) чаргаванне фанем «губная зычная» са спалучэннем «губная + санорная л» <м—мл>: *красн-о-зём* ← *красн-ый*, *земл-я*;
- 4) усячэнне фіналі *-ец*: *красноармей-ск-ий* ← *красноармеец*; *красногвардей-ск-ий* ← *красногвардеец*; *краснофлот-ск-ий* ← *краснофлотец*;
- 5) усячэнне фіналі *-ив*: *краснореч-иј-е* ← *красноречив-ый*.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *красный* у рускай мове значна вышэйшы, чым у беларускай, паколькі ад яго ўтворана ўдвая

больш слоў: у рускай мове — 145 дэрыватаў, у беларускай мове — 68 дэрыватаў.

У словаўтваральных гнёздах з вяршынным прыметнікам *чырвоны* ў беларускай і рускай мовах можна выявіць і агульныя заканамернасці.

Словаўтваральныя гнёзды з вяршынным прыметнікам *чырвоны* ў беларускай і рускай мовах з’яўляюцца дастаткова развітымі і маюць разгалінаваную структуру. Дэрывацыя адбываецца на 3-х ступенях, найбольш актыўна — на 1-й ступені. Большасць вытворных з’яўляюцца прыметнікамі і назоўнікамі складанай структуры, параўн.: бел. *чырван-а-бок-О-і* ← *чырвон-ы, бок*; *чырвон-а-буры* ← *чырвон-ы, бур-ы*; рус. *красн-о-бок-О-ий* ← *красн-ый, бок*; *красн-о-бурый* ← *красн-ый, бур-ый* і інш. Колькасць утвораных дзеясловаў нязначная.

У межах 1-й ступені дэрывацыі ўтвораны пераважна складаныя назоўнікі і прыметнікі як адносныя, так і якасныя са значэннем колеру, параўн.: бел. *жоўт-а-чырвоны* ← *жоўт-ы, чырвон-ы*; *чырвон-а-галов-О-ы* ← *чырвон-ы, галав-а*; *чырван-а-флоц-ец* ← *чырвон-ы, флот*; рус. *жёлт-о-красный* ← *жёлт-ый, красн-ый*; *красн-о-голов-О-ый* ← *красн-ый, голов-а*; *красн-о-флот-ец* ← *красн-ый, флот* і інш. Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені складаецца пераважна з адыменных дэрыватаў (большасць з іх — складанай структуры), прэфіксальных і пастфіксальных дзеясловаў, параўн.: бел. *чырваналомк-асць* ← *чырваналомк-і, рас-чырванец-ца* ← *чырванець*; рус. *красноломк-ость* ← *красноломк-ий, рас-краснеть-ся* ← *краснеть* і інш. Словаўтваральная парадыгма 3-й ступені абмежавана ўтварэннем пастфіксальных дзеясловаў і назоўніка апрадмечанага дзеяння, параўн.: бел. *зачырванец-ца* ← *зачырванець, пачырване-нн-е* ← *пачырване-ць*; рус. *закраснеть-ся* ← *закрасне-ть*; *покрасне-нн-е* ← *покрасне-ть* і інш. У беларускай мове на 3-й ступені вытворнасці ўтвораны пераважна дзеепрыметнікі: *зачырване-л-ы, счырване-л-ы, пачырване-л-ы* і інш.

2.4 Словаўтваральныя гнёзды з вяршынным прыметнікам *зялёны* ў беларускай і рускай мовах

Прыметнік *зялёны* ў сучаснай беларускай мове мае значэнне ‘адзін з колераў сонечнага спектра, сярэдні паміж жоўтым і блакітным; колеру травы, зелены’ [26, II, с. 522].

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *зялёны* з’яўляецца *гняздом-дрэвам*. Ад прыметніка-каляроніма *зялёны* ўтвораны 63 словы. Яны складаюць 23 бінарныя ланцужкі тыпу *зялён-ы* → *зелян-яв-ы*; *зялён-ы* → *зелян-ін-а*; *зялён-ы* → *бутэлектн-а-зялёны* і інш.; 24 палінарныя ланцужкі тыпу *зялён-ы* → *зялен-ів-а* → *зяленіў-н-ы*; *зялён-ы* → *а-зелян-я-ць* → *азелян-енн-е* і інш. Утварэнне вытворных, як бачым, адбываецца на 3 ступенях, больш актыўна на 1-й ступені.

	I ступень	II ступень	III ступень
Зялён-ы	зелен-ават-ы	зеленават-а	
	зелен-кават-ы		
	зелян-кав-ы		
	зелян-ков-ы		
	зелян-юсеньк-і <i>разм.</i>		
	зелян-ютк-і <i>разм.</i>		
	зелян-яв-ы <i>разм.</i>		
	зялён-еньк-і		
	зелень-Ø		
	зелян-ін-а		
	зелян-ушк-а		
	зялен-ів-а	зяленіў-н-ы	
		зяленіў-шчык	зяленіў-шчыц-а
	зялён-к-а		
	зелен-а		
	зелян-е-ць	зелянец-ца	
		за-зелянець	зазеляне-л-ы
			зазелянец-ца
		з-зелянець	ззеляне-л-ы
		па-зелянець	пазеляне-л-ы
	зелян-і-ць	вы-зеленіць	вызеленіц-ца

		за-зеляніць <i>разм.</i>	заязеляніц-ца <i>разм.</i>
			заязелян-ен-ы <i>разм.</i>
Зялён-ы	I ступень	II ступень	III ступень
		на-зеляніць <i>разм.</i>	
		па-зеляніць	пазеляніц-ца
	а-зелян-і-ць	азелян-енн-е ¹	
		азелян-ён-ы	
		азеляні-цель	
		азеляніц-ца	
		азялен-ен-ы	
	а-зелян-я-ць	азелян-енн-е ²	
		азеляня-льн-ы	
		азеляняц-ца	
		азялень-ва-ць	азяленьвац-ца
	аб-зелян-і-ць	абзеляніц-ца	
	зелен-а-вок-О-і	зеленавоч-к-а	
	зелен-а-ліст-О-ы		
	бур-а-зялёны		
	бутэлечн-а-зялёны		
	жоўт-а-зялёны		
	ізмурудн-а-зялёны		
	пляміст-а-зялёны		
	светл-а-зялёны		
	сін-е-зялёны		
	цёмн-а-зялёны		
	шэр-а-зялёны		
	ярк-а-зялёны		

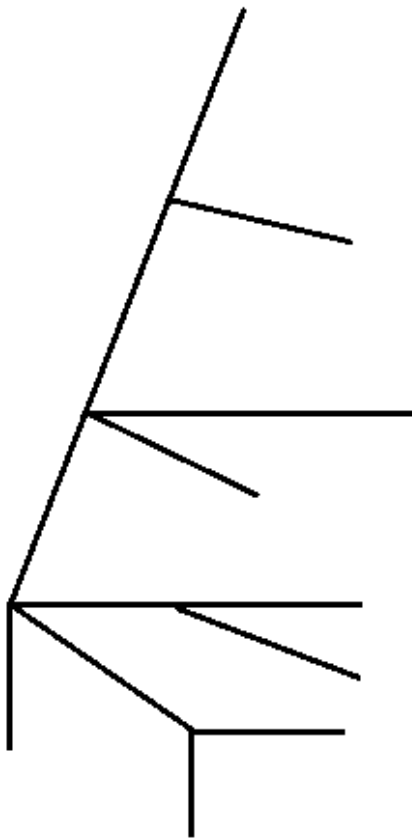
Ад вяршыннага прыметніка *зялёны* найбольш актыўна ўтвараюцца прыметнікі (22 адзінкі) і дзеясловы (22 адзінкі). Утварэнне прыметнікаў пераважна адбываецца на 1-й ступені; дэрывацыя дзеясловаў адбываецца, як правіла, на 2-й ступені вытворнасці. Утвораны дзеяслоўныя формы — 6 дзеепрыметнікаў; назоўнікаў утворана 11; прыслоўяў утворана толькі 2.

Словаўтваральная парадыгма 1-й ступені прадстаўлена 31 вытворным: якаснымі прыметнікамі, утворанымі спосабам складання (*бур-а-зялёны*, *ізмурудн-а-зялёны*, *светл-а-зялёны* і інш.); якаснымі прыметнікамі, утворанымі суфіксальным спосабам (*зелен-ават-ы*, *зелен-кават-ы*, *зелян-яв-ы* і інш.); адноснымі прыметнікамі *зелен-а-вок-О-і*, *зелен-а-ліст-О-ы*, утворанымі нульсуфіксальна-складаным спосабам; суфіксальнымі назоўнікамі *зелень-О*, *зелян-ін-а*, *зелян-ушк-а*, *зялен-ів-а*, *зялен-ух-а*, *зялён-к-а*; суфіксальнымі дзеясловамі *зелян-е-ць*, *зелян-і-ць*; прэфіксальна-суфіксальнымі дзеясловамі *а-зелян-і-ць*, *а-зелян-я-ць*, *аб-зелян-і-ць*; суфіксальным прыслоўем *зелен-а*.

Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені аб'яднана 22 вытворнымі: прэфіксальнымі дзеясловамі (*за-зелянець*, *з-зелянець*, *па-зелянець* і інш.); пастфіксальнымі дзеясловамі *зелянець-ца*, *азеляніць-ца*, *азеляняць-ца*, *абзеляніць-ца*; суфіксальнымі назоўнікамі *зяленіў-шчык*, *азелян-енн-е*, *азеляні-цель*, *зеленавоч-к-а*; адноснымі прыметнікамі *зяленіў-н-ы*, *азеляня-льн-ы*, утворанымі суфіксальным спосабам; дзеепрыметнікамі *азелян-ён-ы*, *азялен-ен-ы*; дзеясловам незакончанага трывання *азялень-ва-ць*, утвораным суфіксальным спосабам; прыслоўем *зеленават-а*, утвораным суфіксальным спосабам. На гэтай ступені ўтвораны поліматываваны назоўнік *азеляненне*: *азелян-енн-е* ← *азеляні-ць* і *азелян-енн-е* ← *азеляня-ць*.

Словаўтваральная парадыгма 3-й ступені абмежавана ўтварэннем 10 дэрыватаў: пастфіксальных дзеясловаў *зазелянець-ца*, *вызеляніць-ца*, *зазеляніць-ца*, *пазеляніць-ца*, *азяленьваць-ца*; дзеепрыметнікаў *зазеляне-л-ы*, *ззеляне-л-ы*, *пазеляне-л-ы*, *зазялен-ен-ы*; назоўніка *зяленіў-шчыц-а*, утворанага суфіксальным спосабам.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *зялёны* ў беларускай мове можа быць прадстаўлены наступнай схемай:

Большасць вытворных выражаюць мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне (36 дэрыватаў): якасныя прыметнікі са значэннем колеру (*ізмуродн-а-зялёны*, *светл-а-зялёны*, *зелен-ават-ы* і інш.); прэфіксальныя дзеясловы (*за-зеянець*, *з-зеянець*, *па-зеянець* і інш.); пастфіксальныя дзеясловы (*азеляняц-ца*, *абзеляніц-ца*, *зазелянец-ца* і інш.); дзеяслоў незакончанага трывання *азялень-ва-ць*; назоўнік са значэннем асобы жаночага полу *зяленіў-шчыц-а*; прыслоўе *зеленават-а*.

Мутацыйнае словаўтваральнае значэнне маюць 13 дэрыватаў: адносныя прыметнікі складанай структуры *зелен-а-вок-Ø-і*, *зелен-а-ліст-Ø-ы*; назоўнікі канкрэтна-прадметнага значэння *зелян-ушк-а*, *зялён-к-а*, *зяленіў-шчык*, *азеляні-цель*, *зеленавоч-к-а*; зборныя назоўнікі *зелень-Ø*, *зелян-ін-а*, *зялен-ів-а*; прэфіксальна-суфіксальныя дзеясловы *а-зелян-і-ць*, *а-зелян-я-ць*, *аб-зелян-і-ць*.

Транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне выражаюць 14 дэрыватаў: назоўнік апрадмечанага дзеяння *азелян-енн-е*; дзеясловы *зелян-е-ць*, *зелян-і-ць*; дзеепрыметнікі *азелян-ён-ы*, *азялен-ен-ы*, *зазеляне-л-ы*, *ззеляне-л-ы*, *пазеляне-л-ы*, *зазялен-ен-ы*; адносныя прыметнікі *зяленіў-н-ы*, *азеляня-льн-ы*; прыслоўе *зелен-а*.

Пры ўтварэнні некаторых слоў на стыку марфем адбываюцца наступныя марфаналагічныя з’явы:

- 1) чаргаванне тыпу «цвёрдая зычная — мяккая зычная» <н—н’>: *зелян-юсеньк-і*, *зелян-яв-ы*, *зелян-ютк-і*, *зялён-еньк-і*, *зелень-Ø*, *зелян-ін-а*, *зялен-ів-а*, *зелян-е-ць*, *зелян-і-ць*, *а-зелян-і-ць*, *а-зелян-я-ць*, *аб-зелян-і-ць* ← *зялён-ы*;
- 2) чаргаванне тыпу «заднеязычная — шыпячая» <к—ч>: *зеленавоц-к-а* ← *зеленавоц-і*;
- 3) усячэнне фіналі *-і*: *зазялен-ен-ы* ← *зазеляні-ць*; *азелян-енн-е*, *азелян-ён-ы*, *азялен-ен-ы* ← *азеляні-ць*;
- 4) усячэнне фіналі *-я*: *азелян-енн-е*, *азялень-ва-ць* ← *азеляня-ць*.

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *зелёный* у рускай мове таксама, як і ў беларускай мове, з’яўляецца *гняздом-дрэвам*. Ад прыметніка-каляроніма *зелёный* утворана 98 слоў. Яны складаюць 36 бінарных ланцужкоў тыпу *зелён-ый* → *зелен-ец*; *зелён-ый* → *зелен-ушк-а*; *зелён-ый* → *зелен-о-цвет-н-ый* і інш.; 41 палінарны ланцужок тыпу *зелён-ый* → *зелень-Ø* → *зелен-н-ой*; *зелён-ый* → *зелен-и-ть* → *зелен-ениј-е* і інш. Дэрывацыя, як бачым, адбываецца на 4 ступенях, найбольш актыўна на 1-й ступені.

	I ступень	II ступень	III ступень	IV ступень
Зелён-ый	зелен-оват-ый	зеленоват-о ¹		
		зеленоват-о-бронзовый		
		сиз-о-зеленоватый		
	зелён-еньк-ий <i>разм.</i>	зелёненко-ая <i>наз.</i> <i>разм.</i>		
		зелененьк-о ¹		
	зелен-ёхоньк-ий	зеленёхоньк-о ¹		
	зелен-ёшеньк-ий	зеленёшеньк-о ¹		
	зелен-о	зелен-оват-о ²		
		зелен-еньк-о ²		
		зелен-ёхоньк-о ²		
		зелен-ёшеньк-о ²		
	зелён-ость			
	зелень-Ø	зелен-щик	зелен-щиц-а	

		зелен-н-ой		
	зелен-я			
Зелён-ый	I ступень	II ступень	III ступень	IV ступень
	зелен-ец			
	зелён-к-а <i>разм.</i>			
	зелен-ц-а <i>разм.</i>			
	зелен-ушк-а			
	зелен-чак			
	зелен-чук			
	из-зелен-а	иззелена-бурый		
		иззелена-голубой		
		иззелена-синий		
		иззелена-чёрный		
	пра-зелёный	празелень-Ø		
	про-зелень-Ø <i>разм.</i>	в-прозелень-Ø <i>разм.</i>		
	зелен-е-ть	зеленеть-ся <i>разм.</i>		
		за-зеленеть	зазеленеть-ся <i>разм.</i>	
		об-зеленеть <i>разм.</i>		
		по-зеленеть	позелене-ниј-е [позеленение]	
			позелене-вш-ий <i>дзеепрым.-прым.</i>	
			позелене-л-ый	
		про-зеленеть		
		раз-зеленеть-ся <i>разм.</i>		
	зелен-и-ть	зелен-ениј-е		

		[зеленение]		
		вы- зеленить <i>разм.</i>	вызеленить-ся <i>разм.</i>	
		за- зеленить <i>разм.</i>	зазеленить-ся <i>разм.</i>	
			зазелен-ениј-е [зазеленение]	
		из- зеленить <i>разм.</i>	иззеленить-ся <i>разм.</i>	
		на- зеленить <i>разм.</i>		
		о- зеленить	озеленить-ся	озелен-я-ть-ся ¹
			озелен-я-ть	озеленять-ся ²
			озелен-ениј-е [озеленение]	
			озелени-тель	
			озелени-тельн-ый	
		об- зеленить <i>разм.</i>		
		по- зеленить		
	зелен-о-глаз- О- ый	зеленоглаз-к-а		
	зелен-о-голов- О- ый			
	зелен-о-камен-н- ый			
Зелѐн-ый	I ступень		II ступень	III ступень
	зелен-о-кудр- О- ый			
	зелен-о-листв-енн- ый			
	зелѐн-о-серый			
	зелен-о-цвет-н-ый			
	бледн-о-зелѐный			

блёкл- о -зелёный			
бур- о -зелёный			
бутылочн- о -зелёный			
вечно/зелёный			
грязн- о -зелёный			
густ- о -зелёный			
жёлт- о -зелёный			
изжелта-зелёный			
изумрудн- о -зелёный			
свеж- е -зелёный			
светл- о -зелёный			
сер- о -зелёный			
сероват- о -зелёный			
сиз- о -зелёный			
сизоват- о -зелёный			
син- е -зелёный			
синеват- о -зелёный			
тёмн- о -зелёный			
тускл- о -зелёный			
ядовит- о -зелёный			
ярк- о -зелёный			

Ад прыметніка-каляроніма *зелёный* найбольш актыўна ўтвараюцца прыметнікі — 43 адзінкі, іх утварэнне пераважна адбываецца на 1-й ступені; колькасць утвораных дзеясловаў складае 23 адзінкі, утвораны таксама дзеяслоўныя формы — 2 дзеепрыметнікі; назоўнікаў утворана 20; прыслоўяў утворана 11.

Словаўтваральная парадыгма 1-й ступені прадстаўлена 48 вытворнымі: прыметнікамі, утворанымі спосабамі складання і зрашчэння (*густ-о-зелёный*, *свеж-е-зелёный*, *вечно/зелёный* і інш.); прыметнікамі *зелен-о-глаз-О-ый*,

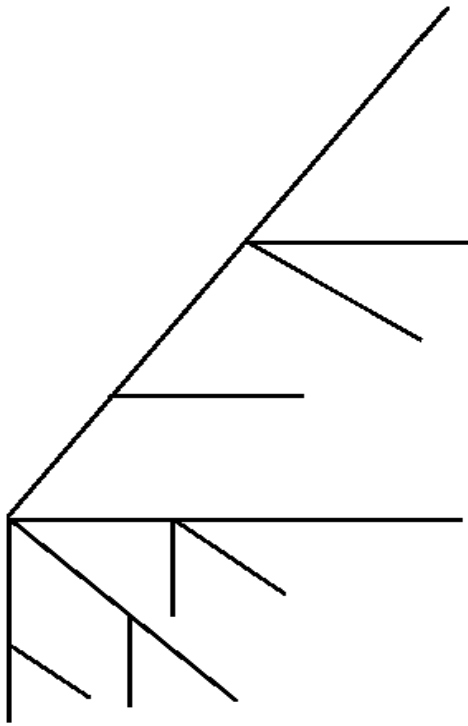
зелен-о-голов-**О**-ый, зелен-о-камен-**н**-ый, зелен-о-кудр-**О**-ый, зелен-о-листв-**енн**-ый, зелен-о-цвет-**н**-ый, утворанімі суфіксальна-складаным (у тым ліку нульсуфіксальна-складаным) спосабам; якаснымі прыметнікамі *зелен-оват-ый*, *зелён-еньк-ий*, *зелен-ёхоньк-ий*, *зелен-ёшеньк-ий*, утворанімі суфіксальным спосабам; суфіксальнымі назоўнікамі (*зелён-ость*, *зелен-я*, *зелен-ец* і інш.); суфіксальнымі дзеясловамі *зелен-е-ть*, *зелен-и-ть*; суфіксальным прыслоўем *зелен-о*; прыслоўем *из-зелен-а* і назоўнікам *про-зелень-О*, утворанімі прэфікальна-суфіксальным спосабам; якасным прэфіксальным прыметнікам *пра-зелёный*.

Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені аб'яднана 34 вытворнымі: прэфіксальнымі дзеясловамі (*за-зеленеть*, *об-зеленеть*, *по-зеленеть* і інш.); якаснымі прыметнікамі, утворанымі спосабамі складання і зрашчэння (*зеленоват-о-бронзовый*, *сиз-о-зеленоватый*, *иззелена-синий* і інш.); суфіксальнымі назоўнікамі *зелен-щик*, *празелень-О*, *зелен-ениј-е*, *зеленоглаз-к-а*; суфіксальным прыметнікам *зелен-н-ой*; пастфіксальным дзеясловам *зеленеть-ся*; назоўнікам *зелёненко-ая*, утвораным спосабам субстантывацыі; прэфіксальна-суфіксальным прыслоўем *в-прозелень-О*; дзеясловам *раз-зеленеть-ся*, утвораным прэфіксальна-пастфіксальным спосабам. На гэтай ступені ўтвораны поліматываваныя прыслоўі: *зеленоват-о* ← *зеленоват-ый* і *зелен-оват-о* ← *зелено*; *зелененьк-о* ← *зелёненко-ий* і *зелен-еньк-о* ← *зелено*; *зеленёхоньк-о* ← *зеленёхоньк-ий* і *зелен-ёхоньк-о* ← *зелено*; *зеленёшеньк-о* ← *зеленёшеньк-ий* і *зелен-ёшеньк-о* ← *зелено*.

Словаўтваральная парадыгма 3-й ступені аб'яднана 14 дэрыватамі: пастфіксальнымі дзеясловамі *зазеленеть-ся*, *вызеленить-ся*, *зазеленить-ся*, *иззеленить-ся*, *озеленить-ся*; дзеясловам незакончанага трывання *озелен-я-ть*, утвораным суфіксальным спосабам; дзеепрыметнікамі *позелене-виш-ий*, *позелене-л-ый*; суфіксальнымі назоўнікамі *зелен-щиц-а*, *позелене-ниј-е*, *зазелен-ениј-е*, *озелен-ениј-е*, *озелени-тель*; суфіксальным адносным прыметнікам *озелени-тельн-ый*.

Словаўтваральная парадыгма 4-й ступені абмежавана ўтварэннем поліматываванага дзеяслова: *озелен-я-ть-ся* ← *озелени-ть-ся* і *озеленя-ть-ся* ← *озеленя-ть*.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *зелёный* у рускай мове можа быць прадстаўлены наступнай схемай:

Большасць вытворных, як і ў беларускай мове, выражаюць мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне (60 дэрыватаў), сярод іх: якасныя прыметнікі са значэннем колеру (*густ-о-зелёный, свеж-е-зелёный, зелён-еньк-ий* і інш.); прэфіксальныя дзеясловы (*за-зеленеть, об-зеленеть, по-зеленеть* і інш.); пастфіксальныя дзеясловы (*зазеленеть-ся, вызеленить-ся* і інш.); прэфіксальна-пастфіксальны дзеяслоў *раз-зеленеть-ся*; дзеясловы незакончанага трывання *озелен-я-ть, озелен-я-ть-ся*, утвораныя суфіксальным спосабам; прыслоўі *зеленоват-о, зелененьк-о, зеленёхоньк-о, зеленёшеньк-о*; назоўнік са значэннем асобы жаночага полу *зелен-иц-а*.

Мутацыйнае словаўтваральнае значэнне маюць 24 дэрываты: адносныя прыметнікі складанай структуры (*зелен-о-глаз-Ø-ый, зелен-о-голов-Ø-ый, зелен-о-камен-н-ый* і інш.); якасныя прыметнікі са значэннем колеру *иззелена-бурый, иззелена-голубой, иззелена-синий, иззелена-чёрный*; назоўнікі канкрэтна-прадметнага значэння, утвораныя суфіксальным спосабам і спосабам субстантывацыі (*зелёненьк-ая, зелен-ец, зелен-ушк-а, зелен-чак* і інш.); зборныя назоўнікі *зелень-Ø, зелен-я*; рэчывы назоўнік *зелён-к-а*; абстрактны назоўнік *про-зелень-Ø*; прыслоўі *из-зелен-а, в-прозелень-Ø*.

Транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне выражаюць 14 дэрыватаў: абстрактныя назоўнікі *зелён-ость, зелен-ц-а, празелень-Ø*; назоўнікі апрадмечанага дзеяння *позелене-ниѣ-е, зелен-ениѣ-е, зазелен-ениѣ-е, озелен-ениѣ-е*; дзеясловы *зелен-е-ть, зелен-и-ть*; дзеепрыметнікі *позелене-виш-ий, позелене-л-ый*; адносныя прыметнікі *зелен-н-ой, озелени-тельн-ый*; прыслоўе *зелен-о*.

Пры ўтварэнні некаторых слоў на марфемным стыку адбываюцца наступныя марфаналагічныя з’явы:

- 1) чаргаванне фанем «цвёрдая зычная — мяккая зычная» ці наадварот <н—н’>, <н’—н>, <р’—р>: *зелён-еньк-ий*, *зелен-ёхоньк-ий*, *зелен-ёшеньк-ий*, *зелен-ец*, *зелень-Ø*, *зелен-я*, *про-зелень-Ø*, *зелен-е-ть*, *зелен-и-ть* ← *зелён-ый*; *празелень-Ø* ← *празелён-ый*; *зелен-щик*, *зелен-н-ой* ← *зелень*; *зелен-о-кудр-Ø-ый* ← *зелён-ый*, *кудр-и*;
- 2) усячэнне фіналі *-и*: *зелен-ений-е* ← *зелени-ть*; *зазелен-ений-е* ← *зазелени-ть*; *озелен-ений-е*, *озелен-я-ть* ← *озелени-ть*; *озелен-я-ться* ← *озелени-ть-ся*.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *зелёный* у рускай мове значна вышэйшы, чым у беларускай. Колькасная прапорцыя складае 98 адзінак у рускай мове і 64 адзінкі ў беларускай мове.

Разам з тым у словаўтваральных гнёздах з вяршынным прыметнікам *зялёны* ў беларускай і рускай мовах можна выявіць агульныя заканамернасці.

Словаўтваральныя гнёзды з вяршынным прыметнікам *зялёны* ў беларускай і рускай мовах з’яўляюцца развітымі і маюць разгалінаваную структуру. Дэрывацыя адбываецца найбольш актыўна на 1-й ступені. Большасць вытворных з’яўляюцца якаснымі прыметнікамі са значэннем колеру або дзеясловамі, параўн.: бел. *зелен-ават-ы* ← *зялён-ы*, рус. *зелен-оват-ый* ← *зелён-ый*; бел. *бур-а-зялёны* ← *бур-ы*, *зялён-ы*, рус. *бур-о-зелёный* ← *бур-ый*, *зелён-ый*; бел. *зазелянец-ца* ← *зазелянец*, рус. *зазеленеть-ся* ← *зазеленеть* і інш.

У межах 1-й ступені дэрывацыі ўтвораны пераважна якасныя прыметнікі са значэннем колеру, параўн.: бел. *зялён-еньк-і* ← *зялён-ы*, рус. *зелён-еньк-ий* ← *зелён-ый*; бел. *светл-а-зялёны* ← *зялён-ы*, рус. *светл-о-зелёный* ← *зелён-ый*; бел. *сін-е-зялёны* ← *зялён-ы*, рус. *син-е-зелёный* ← *зелён-ый* і інш. Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені складаецца пераважна з прэфіксальных дзеясловаў, у рускай мове на гэтай ступені таксама актыўна ўтвараюцца якасныя прыметнікі са значэннем колеру і поліматываваныя прыслоўі. Параўн.: бел. *па-зелянец* ← *зелянец*, рус. *по-зеленеть* ← *зеленеть* і інш. Словаўтваральныя парадыгмы 3-й і 4-й ступеней абмежаваны пераважным утварэннем пастфіксальных дзеясловаў і дзеепрыметнікаў, параўн.: бел. *зазелянец-ца* ← *зазеляне-ць*, рус. *зазеленеть-ся* ← *зазеленеть*; бел. *пазеляне-л-ы* ← *пазелянец*, *позелене-л-ый* ← *позелене-ть* і інш.

2.5 Словаўтваральныя гнёзды з вяршынным прыметнікам *румяны* ў беларускай і рускай мовах

Прыметнік *румяны* ў сучаснай беларускай мове мае значэнні ‘пакрыты румянцам, з румянцам на твары’, ‘ярка-чырвоны, ружовы’, ‘чырванаваты, з залаціста-карычневым адценнем (пра колер печаных і смажаных вырабаў)’ [26, IV, с. 727].

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *румяны* з’яўляецца гняздом-дрэвам. Ад прыметніка-каляроніма *румяны* ўтворана 36 слоў. Яны складаюць 5 бінарных ланцужкоў тыпу *румян-ы* → *румян-ец*; *румян-ы* → *румян-к-а*; *румян-ы* → *румян-а-твар-О-ы* і інш.; 15 палінарных ланцужкоў тыпу *румян-ы* → *румян-і-ць* → *румяніц-ца*; *румян-ы* → *румян-е-ць* → *за-румянець* → *зарумяне-н-ы* і інш. Дэрывацыя адбываецца на 4 ступенях, больш актыўна — на 3-й ступені.

Румян-ы	I ступень	II ступень	III ступень	IV ступень
	румян-асць			
	румян-ак <i>разм.</i>			
	румян-ец			
	румян-к-а			
	румян-е-ць	за-румянець <i>разм.</i>	зарумяне-н-ы	
Румян-ы	I ступень	II ступень	III ступень	IV ступень
	румян-і-ць	румяніц-ца		
		за-румяніць	зарумяніц-ца	зарумянь-ва-ц-ца ¹
			зарумянь-ва-ць	зарумяньвац-ца ²
		на-румяніць	нарумяніц-ца	нарумянь-ва-ц-ца ¹
			нарумянь-ва-ць	нарумяньвац-ца ²
			нарумян-ен-ы	
		па-румяніць	парумяніц-ца	
		пад-румяніць	падрумяніц-ца	падрумянь-ва-ц-ца ¹
			падрумянь-ва-ць	падрумяньвац-ца ²

				падрумяньва- нн-е
			падрумян- ен-ы	
		раз-румяніць	разрумяніц- ца	разрумянь- ва-ц-ца ¹
			разрумянь- ва-ць	разрумяньвац- ца ²
			разрумян- ен-ы	
	румян- а-твар-Ø-ы			

Найбольшую колькасць вытворных слоў складаюць дзеясловы (26 дэрыватаў), іх дэрывацыя пачынаецца з 2-ой ступені і працягваецца да 4-й ступені; утвораны таксама і дзеяслоўныя формы — 4 дзеепрыметнікі; назоўнікаў утворана 5; утвораны толькі 1 прыметнік.

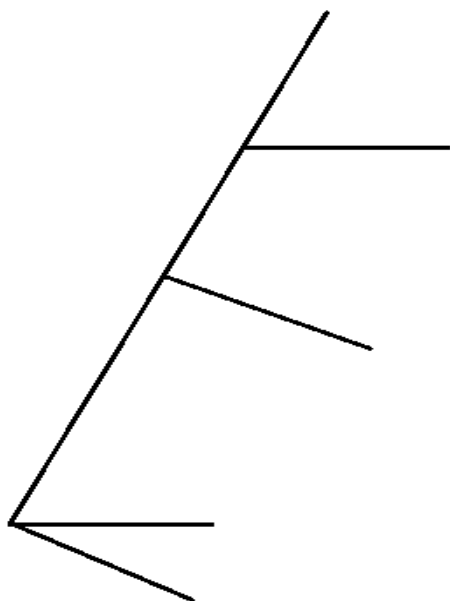
Словаўтваральная парадыгма 1-й ступені прадстаўлена 7 вытворнымі: назоўнікамі *румян-асць, румян-ак, румян-ец, румян-к-а*, утворанымі суфіксальным спосабам; прыметнікам *румян-а-твар-Ø-ы*, утвораным нульсуфіксальна-складаным спосабам; дзеясловамі *румян-е-ць, румян-і-ць*, утворанымі суфіксальным спосабам.

Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені аб'яднана 7 дзеясловамі: прэфіксальнымі дзеясловамі (*на-румяніць, пад-румяніць, раз-румяніць* і інш.) і пастфіксальным дзеясловам *румяніц-ца*.

Словаўтваральная парадыгма 3-й ступені аб'яднана 13 дэрыватамі: пастфіксальнымі дзеясловамі (*зарумяніц-ца, нарумяніц-ца, парумяніц-ца* і інш.); дзеясловамі незакончанага трывання *зарумянь-ва-ць, нарумянь-ва-ць, падрумянь-ва-ць, разрумянь-ва-ць*, утворанымі суфіксальным спосабам; дзеепрыметнікамі *зарумяне-н-ы, нарумян-ен-ы, падрумян-ен-ы, разрумян-ен-ы*.

Словаўтваральная парадыгма 4-й ступені аб'яднана ўтварэннем назоўніка апрадмечанага дзеяння *падрумяньва-нн-е* і поліматывавальных дзеясловаў: *зарумянь-ва-ц-ца* ← *зарумяні-ц-ца* і *зарумяньвац-ца* ← *зарумяньваць*; *нарумянь-ва-ц-ца* ← *нарумяні-ц-ца* і *нарумяньвац-ца* ← *нарумяньваць* і інш.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *румяны* ў беларускай мове можа быць прадстаўлены наступнай схемай:

Большасць вытворных з зыходным прыметнікам *румяны* выражаюць мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне (24 дэрываты). Да іх адносяцца прэфіксальныя дзеясловы (*на-румяніць*, *пад-румяніць*, *раз-румяніць* і інш.), пастфіксальныя дзеясловы (*румяніц-ца*, *зарумяніц-ца*, *нарумяніц-ца* і інш.) і дзеясловы незакончанага трывання, утвораныя суфіксальным спосабам (*нарумянь-ва-ць*, *падрумянь-ва-ць*, *зарумянь-ва-ць-ца* і інш.).

Транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне выражаюць 10 дэрыватаў: абстрактныя назоўнікі *румян-асць*, *румян-ак*, *румян-ец*; назоўнік апрадмечанага дзеяння *падрумяньва-нн-е*; дзеясловы *румян-е-ць*, *румян-і-ць*; дзеепрыметнікі *зарумяне-н-ы*, *падрумян-ен-ы*, *разрумян-ен-ы*, *нарумян-ен-ы*.

Мутацыйнае словаўтваральнае значэнне выражаюць назоўнік канкрэтна-прадметнага значэння *румян-к-а* і адносны прыметнік *румян-а-твар-О-ы*.

Пры ўтварэнні некаторых дэрыватаў на марфемным стыку адбываюцца наступныя марфаналагічныя з'явы:

- 1) чаргаванне фанем «цвёрдая зычная — мяккая зычная» <н—н'>: *румян-ец*, *румян-е-ць*, *румян-е-ць* ← *румян-ы*;
- 2) усячэнне фіналі *-і*: *зарумянь-ва-ць* ← *зарумяні-ць*; *нарумянь-ва-ць* ← *нарумяні-ць*; *падрумянь-ва-ць*, *падрумян-ен-ы* ← *падрумяні-ць*; *разрумянь-ва-ць*, *разрумян-ен-ы* ← *разрумяні-ць*; *зарумянь-ва-ць-ца* ←

зарумянї-ц-ца; нарумянь-ва-ц-ца ← нарумянї-ц-ца; падрумянь-ва-ц-ца
← падрумянї-ц-ца; разрумянь-ва-ц-ца ← разрумянї-ц-ца.

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *румяный* у рускай мове з’яўляецца *гняздом-дрэвам*. Ад прыметніка-каляроніма *румяный* утворана 61 слова. Яны складаюць 9 бінарных ланцужкоў тыпу *румян-ый* → *румян-к-а*; *румян-ый* → *румян-ость*; *румян-ый* → *румян-о-лик-О-ий* і інш.; 21 палінарны ланцужок тыпу *румян-ый* → *румян-ец* → *румянч-ик*; *румян-ый* → *румян-О-а* → *румян-и-ть* → *румянить-ся* і інш. Дэрывацыя адбываецца на 5 ступенях, найбольш актыўна — на 4-й і 5-й ступенях.

	I ступень	II ступень	III ступень	IV ступень	V ступень
Румян-ый	румян-еньк-ий <i>разм.</i>				
	румян-о				
	румян-ость				
	румян-к-а				
	румян-чик ¹ <i>разм.</i>				
	румян-е-ть	румяне-ниј-е I [румянение]			
		по-румянеть			
	румян-ец	румянч-ик ² <i>разм.</i>			
	румян-О-а	румян-н-ый			
		румян-и-ть	румянить-ся		
			румян-ениј-е II [румянение]		

			вы- румянить	вырумянить- ся	вырумян- ива- ть-ся ¹
				вырумян- ива- ть	вырумянивать -ся ²
			за- румянить	зарумянить- ся	зарумян- ива- ть-ся ¹
				зарумян- ива- ть	зарумянивать- ся ²
					зарумянива- ниј- е [зарумянивани е]

Румян-ый	I ступень	II ступень	III ступень	IV ступень	V ступень
			на- румянить	нарумянить- ся	нарумян- ива- ть-ся ¹
				нарумян- ива- ть	нарумянивать- ся ²
					нарумянива- ниј- е [нарумянивание]
			о- румянить	орумянить- ся	орумян- ива- ть- ся
				орумян- ива- ть	
			об- румянить <i>разм.</i>	обрумянить- ся <i>разм.</i>	обрумян- ива- ть-ся <i>разм.</i>

				обрумян-ива- ть <i>разм.</i>	
			пере- румянить	перерумян- ива- ть	
			по- румянить	порумянить- ся	
			под- румянить	подрумянить- ся	подрумян-ива- ть-ся ¹
				подрумян-ива- ть	подрумянивать- ся ²
					подрумянива- ниј- е [подрумяниван ие]
				подрумян- енн- ый <i>дзеепрым.-</i> <i>прым.</i>	
			раз- румянить	разрумянить- ся	разрумян-ива- ть-ся ¹
				разрумян-ива- ть	разрумянивать- ся ²
				разрумян- енн- ый <i>дзеепрым.-</i> <i>прым.</i>	

	I ступень	II ступень	III ступень	IV ступень	V ступень
Румян-ый	румян- о- лик- Ø- ий				
	румян- о- лиц- Ø- ый				
	румян- о- щёк- Ø- ий				
	бел- о- румяный				

Найбольшую колькасць вытворных слоў складаюць дзеясловы (41 дэрыват), больш актыўная іх дэрывацыя адбываецца на 3-й, 4-й і 5-й ступенях, утвораны таксама дзеяслоўныя формы — 2 дзеепрыметнікі. Значна менш утворана назоўнікаў — 11 дэрыватаў; прыметнікаў утворана 7; ўтворана 1 прыслоўе.

Словаўтваральная парадыгма 1-й ступені прадстаўлена 12 вытворнымі: суфіксальнымі назоўнікамі *румян-ость*, *румян-к-а*, *румян-чик*, *румян-ец*, *румян-О-а*; адноснымі прыметнікамі *румян-о-лик-О-ий*, *румян-о-лиц-О-ый*, *румян-о-щёк-О-ий*, утворанымі нульсуфіксальна-складаным спосабам; суфіксальным прыметнікам *румян-еньк-ий*; прыметнікам *бел-о-румянный*, утвораным спосабам складання; суфіксальным дзеясловам *румян-е-ть*; суфіксальным прыслоўем *румян-о*.

Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені абмежавана ўтварэннем 5 дэрыватаў: прэфіксальных дзеясловаў *по-румянетъ*; абстрактнага назоўніка *румянч-ик*, назоўніка апрадмечанага дзеяння *румяне-ниѣ-е*, адноснага прыметніка *румян-н-ый* і дзеяслова *румян-и-ть*, утвораных суфіксальным спосабам.

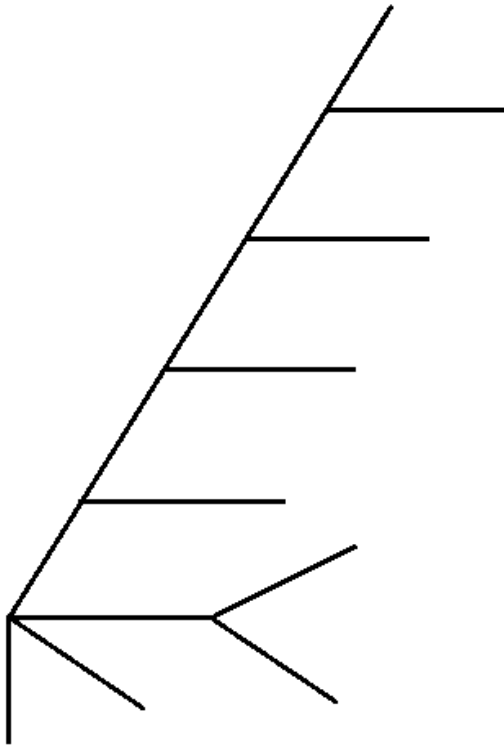
Словаўтваральная парадыгма 3-й ступені аб'яднана ўтварэннем 11 аддзеяслоўных дэрыватаў: прэфіксальных дзеясловаў (*вы-румянить*, *за-румянить*, *на-румянить* і інш.); пастфіксальнага дзеяслова *румянить-ся*; назоўніка апрадмечанага дзеяння *румяне-ниѣ-е*, утворанага суфіксальным спосабам.

Словаўтваральная парадыгма 4-й ступені прадстаўлена 18 дэрыватамі, сярод іх: пастфіксальныя дзеясловы (*вырумянить-ся*, *зарумянить-ся*, *нарумянить-ся* і інш.); дзеясловы незакончанага трывання, утвораныя суфіксальным спосабам (*нарумян-ива-ть*, *орумян-ива-ть*, *перерумян-ива-ть* і інш.); дзеепрыметнікі *подрумян-енн-ый*, *разрумян-енн-ый*.

Словаўтваральная парадыгма 5-й ступені прадстаўлена 15 дэрыватамі, сярод іх назоўнікі апрадмечанага дзеяння *зарумянива-ниѣ-е*, *нарумянива-ниѣ-е* і поліматываваныя дзеясловы: *вырумян-ива-ть-ся* ← *вырумяни-ть-ся* і *вырумянивать-ся* ← *вырумянивать*; *зарумян-ива-ть-ся* ← *зарумяни-ть-ся* і *зарумянивать-ся* ← *зарумянивать* і інш.

Поліматываваным з'яўляецца і назоўнік *румянчик*, утвораны на 1-й і 2-й ступенях вытворнасці: *румян-чик* ← *румян-ый* і *румянч-ик* ← *румянец*.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *румянный* у рускай мове можа быць прадстаўлены наступнай схемай:

Большасць вытворных з каранёвай марфемай *румян-ый* выражаюць мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне (42 дэрываты), сярод іх: прэфіксальныя дзеясловы (*вы-румянить*, *за-румянить*, *на-румянить* і інш.), пастфіксальныя дзеясловы (*вырумянить-ся*, *зарумянить-ся*, *нарумянить-ся* і інш.); дзеясловы незакончанага трывання, утвораныя суфіксальным спосабам (*нарумян-ива-ть*, *орумян-ива-ть*, *перерумян-ива-ть* і інш.); якасныя прыметнікі *румян-еньк-ий*, *бел-о-румяный*; назоўнік *румянч-ик*.

Транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне выражаюць 14 дэрыватаў: абстрактныя назоўнікі *румян-ость*, *румян-чик*, *румян-ец*; назоўнікі апрадмечанага дзеяння *румян-ениј-е*, *зарумянива-ниј-е*, *нарумянива-ниј-е*, *подрумянива-ниј-е*; дзеясловы *румян-е-ть*, *румян-и-ть*; дзеепрыметнікі *подрумян-енн-ый*, *разрумян-енн-ый*.

Мутацыйнае словаўтваральнае значэнне выражаюць толькі адносныя прыметнікі *румян-о-лик-О-ий*, *румян-о-лиц-О-ый*, *румян-о-щёк-О-ий*, назоўнік канкрэтна-прадметнага значэння *румян-к-а* і рэчыўны назоўнік *румян-О-а*.

Пры матывацыі некаторых слоў на марфемным стыку адбываюцца наступныя марфаналагічныя з’явы:

- 1) чаргаванне фанем «цвёрдая зычная — мяккая зычная» <н—н’>: *румян-еньк-ий*, *румян-е-ть*, *румян-ец* ← *румян-ый*; *румян-и-ть* ← *румян-а*;
- 2) чаргаванне «свісцячая — шыпячая» <ц—ч>: *румянч-ик* ← *румянец*;

3) частковае сумяшчэнне суфіксальнага морфа *-ива-* з фіналлю *-и* матывуючай асновы: *вырумян-ива-ць* ← *вырумяни-ць*; *вырумян-ива-ць-ся* ← *вырумяни-ць-ся*; *зарумян-ива-ць* ← *зарумяни-ць*; *зарумян-ива-ць-ся* ← *зарумяни-ць-ся*; *нарумян-ива-ць* ← *нарумяни-ць*; *нарумян-ива-ць-ся* ← *нарумяни-ць-ся*; *орумян-ива-ць* ← *орумяни-ць*; *орумян-ива-ць-ся* ← *орумяни-ць-ся*; *обрумян-ива-ць* ← *обрумяни-ць*; *обрумян-ива-ць-ся* ← *обрумяни-ць-ся*; *перерумян-ива-ць* ← *перерумяни-ць*; *подрумян-ива-ць* ← *подрумяни-ць*; *подрумян-ива-ць-ся* ← *подрумяни-ць-ся*; *разрумян-ива-ць* ← *разрумяни-ць*; *разрумян-ива-ць-ся* ← *разрумяни-ць-ся*.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *румяный* у рускай мове значна вышэйшы, чым у беларускай, паколькі ад яго ўтворана ўдвая больш слоў: у рускай мове — 61 дэрыват, у беларускай мове — 36 дэрыватаў.

Разам з тым у словаўтваральных гнёздах з вяршынным прыметнікам *румяны* ў беларускай і рускай мовах можна выявіць агульныя заканамернасці.

Як у беларускай, так і ў рускай мовах колькасць назоўнікаў і прыметнікаў, утвораных ад вяршыннага прыметніка *румяны*, нязначная. Аднак вельмі актыўна ўтвараюцца дзеясловы і аддзеяслоўныя дэрываты, што абумовіла вялікую колькасць вытворных на апошніх ступенях дэрывацыі.

Ад вяршыннага прыметніка-каляроніма *румяны* ў беларускай і рускай мовах утвараюцца пераважна дзеясловы з мадыфікацыйным словаўтваральным значэннем:

— прэфіксальныя дзеясловы, параўн.: бел. *за-румяніць* ← *румяніць*, рус. *за-румянить* ← *румянить*;

— пастфіксальныя дзеясловы, параўн.: бел. *разрумяніц-ца* ← *разрумяніць*, рус. *разрумянить-ся* ← *разрумянить*;

— дзеясловы незакончанага трывання, утвораныя суфіксальным спосабам, параўн.: бел. *падрумянь-ва-ць* ← *падрумяні-ць*, рус. *подрумян-ива-ть* ← *подрумяни-ть*.

Як у беларускай, так і ў рускай мове ў словаўтваральных гнёздах з вяршынным прыметнікам *румяны* апошняю ступень вытворнасці складаюць пераважна поліматываваныя дзеясловы. Параўн.: бел. *зарумянь-ва-ц-ца* ← *зарумяні-ц-ца*, *зарумяньвац-ца* ← *зарумяньваць*, рус. *зарумян-ива-ть-ся* ← *зарумяни-ть-ся*, *зарумянивать-ся* ← *зарумянивать* і інш.

2.6 Словаўтваральныя гнёзды з вяршынным прыметнікам *рыжы* ў беларускай і рускай мовах

Прыметнік *рыжы* ў сучаснай беларускай мове мае значэнні ‘чырвона-жоўты (пра колер валасоў, шэрсць)’, ‘чырванавата-жоўты, светла-карычневы (пра колер розных прадметаў, а таксама раслін і жывёл)’ [26, IV, с. 734].

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *рыжы* з’яўляецца гняздом-дрэвам. Ад прыметніка-каляроніма *рыжы* ўтворана 18 слоў, якія складаюцца ў 10 бінарных ланцужкоў тыпу *рыж-ы* → *рыж-ух-а*; *рыж-ы* → *рыж-ак*; *рыж-ы* → *рыж-а-валос-Ø-ы* і інш.; 4 палінарныя ланцужкі: *рыж-ы* → *рыж-ык* → *рыжык-ав-ы*; *рыж-ы* → *рыж-ават-ы* → *рыжават-асць*; *рыж-ы* → *рыж-э-ць* → *з-рыжэць* → *зрыжэ-л-ы*; *рыж-ы* → *рыж-э-ць* → *па-рыжэць* → *парыжэ-л-ы*. Дэрывацыя адбываецца на 3-х ступенях, больш актыўна на 1-й ступені.

	I ступень	II ступень	III ступень
Рыж-ы	рыж-ават-ы	рыжават-асць	
	рыж-ак		
	рыж-ул-я <i>разм.</i>		
	рыж-ух-а <i>разм.</i>		
	рыж-ын-а <i>разм.</i>		
	рыж-ык	рыжык-ав-ы	
	рыж-э-ць	з-рыжэць	зрыжэ-л-ы
		па-рыжэць	парыжэ-л-ы
	рыж-а-барод-Ø-ы		
	рыж-а-валос-Ø-ы		
	рыж-а-вус-Ø-ы		
	рыж-а-хвост-Ø-ы		
	рыж-а-шэрс-н-ы		

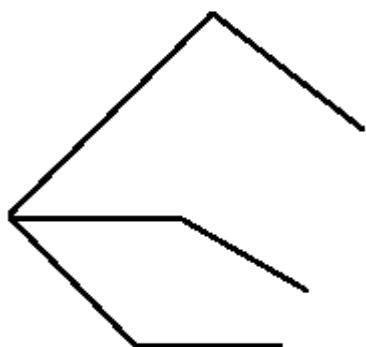
У складзе гнязда ўтвораны 7 прыметнікаў, 6 назоўнікаў і 3 дзеясловы; утвораны таксама і дзеяслоўныя формы — 2 дзеепрыметнікі.

Словаўтваральная парадыгма 1-й ступені прадстаўлена 12 вытворнымі: адноснымі прыметнікамі *рыж-а-барод-О-ы*, *рыж-а-валос-О-ы*, *рыж-а-вус-О-ы*, *рыж-а-хвост-О-ы*, *рыж-а-шэрс-н-ы*, утворанымі суфіксальна-складаным (у тым ліку нульсуфіксальна-складаным) спосабам; якасным прыметнікам *рыж-ават-ы*, назоўнікамі *рыж-ул-я*, *рыж-ух-а*, *рыж-ак*, *рыж-ын-а*, *рыж-ык* і дзеясловам *рыж-э-ць*, утворанымі суфіксальным спосабам.

Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені абмежавана ўтварэннем 4 вытворных: адноснага прыметніка *рыжык-ав-ы* і назоўніка *рыжават-асць*, утвораных суфіксальным спосабам; прэфіксальных дзеясловаў *з-рыжэць*, *на-рыжэць*.

Словаўтваральная парадыгма 3-й ступені абмежавана ўтварэннем дзеепрыметнікаў *зрыжэ-л-ы*, *парыжэ-л-ы*.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *рыжы* ў беларускай мове можа быць прадстаўлены наступнай схемай:

Мутацыйнае словаўтваральнае значэнне маюць 9 дэрыватаў: адносныя прыметнікі складанай структуры *рыж-а-барод-О-ы*, *рыж-а-валос-О-ы*, *рыж-а-вус-О-ы*, *рыж-а-хвост-О-ы*, *рыж-а-шэрс-н-ы*; назоўнікі канкрэтна-прадметнага значэння *рыж-ул-я*, *рыж-ух-а*, *рыж-ак*, *рыж-ык*.

Транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне выражаюць 6 дэрыватаў: абстрактныя назоўнікі *рыж-ын-а*, *рыжават-асць*; дзеепрыметнікі *зрыжэ-л-ы*, *парыжэ-л-ы*; адносны прыметнік *рыжык-ав-ы*; дзеяслоў *рыж-э-ць*.

Мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне маюць прэфіксальныя дзеясловы *з-рыжэць*, *на-рыжэць* і якасны прыметнік *рыж-ават-ы*.

Пры ўтварэнні дэрывата *рыжаішэрсны* на марфемным стыку адбываецца усячэнне фіналі *-<ц'>*: *рыж-а-шэрс-н-ы* ← *рыж-ы, шэрсцѣ*.

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *рыжый* у рускай мове з’яўляецца *гняздом-дрэвам*. Ад прыметніка-каляроніма *рыжый* утворана 31 слова. Яны складаюцца ў 16 бінарных ланцужкоў тыпу *рыж-ий* → *рыж-есть*; *рыж-ий* → *про-рыжь-Ø*; *рыж-ий* → *рыж-е-кудр-Ø-ый* і інш.; 9 палінарных ланцужкоў тыпу *рыж-ий* → *рыж-ик* → *рыжик-ов-ый*; *рыж-ий* → *рыж-е-ть* → *за-рыжеть* і інш. Дэрывацыя адбываецца на 3-х ступенях, больш актыўна на 1-й ступені.

	I ступень	II ступень	III ступень
Рыж-ий	рыж-ий наз.	рыж-ая наз.	
	рыж-еньк-ий разм.		
	рыж-еват-ый	рыжеват-о	
		рыжеват-ость	
	рыж-есть		
	рыж-ин-а		
	рыж-ик	рыжич-ек разм.	
		рыжик-ов-ый	
	рыж-ак		
	рыж-ей наз.		
	рыж-ух-а разм.		

	I ступень	II ступень	III ступень
Рыж-ий	про-рыжь-Ø		
	рыж-е-ть	за-рыжеть	
		по-рыжеть	порыже-вш-ий дзеепрым.-прым.
			порыже-л-ый

	рыж-е-бород-Ø-ый		
	рыж-е-бров-Ø-ый		
	рыж-е-волос-Ø-ый		
	рыж-е-кудр-Ø-ый		
	рыж-е-ус-Ø-ый	рыжеус-ый наз.	
	рыж-е-чалый		
	рыж-е-шёрст-Ø-ый		
	ржав-о-рыжий		
	светл-о-рыжий		
	тёмн-о-рыжий		

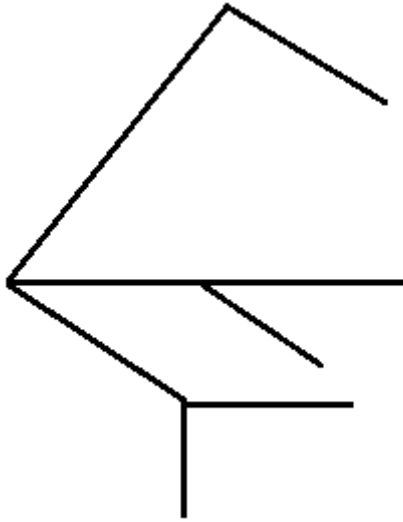
Ад вяршыннага прыметніка *рыжий* утвораны прыметнікі (14 дэрыватаў), назоўнікі (12 дэрыватаў), дзеясловы (3 дэрываты) і прыслоўі (1 дэыват); утвораны таксама дзеяслоўныя формы — 2 дзеепрыметнікі.

Словаўтваральная парадыгма 1-й ступені прадстаўлена 21 вытворным, сярод іх адносныя прыметнікі, утвораныя нульсуфіксальна-складаным спосабам (*рыж-е-бород-Ø-ый*, *рыж-е-бров-Ø-ый*, *рыж-е-волос-Ø-ый* і інш.); якасныя прыметнікі *рыж-е-чалый*, *ржав-о-рыжий*, *светл-о-рыжий*, *тёмн-о-рыжий*, утвораныя спосабам складання; якасныя прыметнікі *рыж-еньк-ий*, *рыж-еват-ый*, назоўнікі *рыж-есть*, *рыж-ин-а*, *рыж-ик* і інш. і дзеяслоў *рыж-е-ть*, утвораныя суфіксальным спосабам; прэфіксальна-суфіксальны назоўнік *про-рыжь-Ø*; назоўнік *рыж-ий*, утвораны спосабам субстантывацыі.

Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені абмежавана ўтварэннем 7 вытворных: адноснага прыметніка *рыжик-ов-ый*, назоўнікаў *рыжеват-ость*, *рыжич-ек* і прыслоўя *рыжеват-о*, утвораных суфіксальным спосабам; прэфіксальных дзеясловаў *за-рыжеть*, *по-рыжеть*; назоўнікаў *рыж-ая*, *рыжеус-ый*, утвораных спосабам субстантывацыі.

Словаўтваральная парадыгма 3-й ступені абмежавана ўтварэннем дзеепрыметнікаў *порыже-виш-ий*, *порыже-л-ый*.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *рыжий* у рускай мове можа быць прадстаўлены наступнай схемай:

Мутацыйнае словаўтваральнае значэнне маюць 13 дэрыватаў: адносныя прыметнікі складанай структуры (*рыж-е-бород-**О**-ый*, *рыж-е-бров-**О**-ый*, *рыж-е-волос-**О**-ый* і інш.); назоўнікі канкрэтна-прадметнага значэння (*рыж-ик*, *рыж-ух-а*, *рыжеус-ый* і інш.); абстрактны назоўнік *про-рыжсь-**О***.

Мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне маюць 10 дэрыватаў: якасныя прыметнікі са значэннем колеру (*светл-о-рыжий*, *тёмн-о-рыжий*, *рыж-еват-ый* і інш.); прэфіксальныя дзеясловы *за-рыжеть*, *по-рыжеть*; назоўнікі канкрэтна-прадметнага значэння *рыжич-ек*, *рыж-ая*.

Транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне выражаюць 8 дэрыватаў: абстрактныя назоўнікі *рыж-есть*, *рыж-ин-а*, *рыжеват-ость*; дзеепрыметнікі *порыже-виш-ий*, *порыже-л-ый*; адносны прыметнік *рыжик-ов-ый*; дзеяслоў *рыж-е-ть*; прыслоўе *рыжеват-о*.

Пры ўтварэнні некаторых дэрыватаў на марфемным стыку адбываюцца наступныя марфаналагічныя з’явы:

- 1) чаргаванне фанем «мяккая зычная — цвёрдая зычная» <в’—в>, <р’—р>, <т’—т>: *рыж-е-бров-**О**-ый* ← *рыж-ий*, *бровь*; *рыж-е-кудр-**О**-ый* ← *рыж-ий*, *кудр-и*; *рыж-е-шёрст-**О**-ый* ← *рыж-ий*, *шерсть*;
- 2) чаргаванне фанем «заднеязычная — шыпячая» <к—ч>: *рыжич-ек* ← *рыжик*.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *рыжий* у рускай мове значна вышэйшы, чым у беларускай.

Разам з тым у словаўтваральных гнёздах з вяршынным прыметнікам *рыжы* ў беларускай і рускай мовах можна выявіць агульныя заканамернасці. Як у беларускай, так і ў рускай мове ў словаўтваральных

гнёздах дэрывацыя адбываецца на 3-х ступенях, больш актыўна — на 1-й ступені. Утвораны пераважна:

— адносныя прыметнікі складанай структуры, параўн.: бел. *рыж-а-барод-О-ы* ← *рыж-ы, барад-а*; рус. *рыж-е-бород-О-ый* ← *рыж-ий, бород-а*;

— назоўнікі канкрэтна-прадметнага значэння, параўн.: бел. *рыж-ык* ← *рыж-ы*, рус. *рыж-ик* ← *рыж-ий*.

У рускай мове ад вяршыннага прыметніка *рыжий* больш актыўна ўтвараюцца таксама якасныя прыметнікі са значэннем колеру: *светл-о-рыжий, тёмн-о-рыжий, рыж-еват-ый* і інш.

2.7 Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *голубой* у рускай мове

Прыметнік *голубой* у сучаснай рускай мове мае значэнне ‘светло-синий, цвета незабудки’ [19, с. 137].

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *голубой* адносіцца да *гнёздаў-дрэваў*. Ад прыметніка-каляроніма *голубой* утворана 37 дэрыватаў. Яны складаюць 29 бінарных ланцужкоў тыпу *голуб-ой* → *голуб-ик-а*; *голуб-ой* → *голуб-еньк-ий*; *голуб-ой* → *голуб-о-глаз-О-ый* і інш.; 6 палінарных ланцужкоў тыпу *голуб-ой* → *голуб-оват-ый* → *голубоват-о-серый*; *голуб-ой* → *голуб-е-ть* → *за-голубеть* і інш. Утварэнне вытворных, як бачым, адбываецца на 2 ступенях, аднак больш актыўна — на 1-й ступені.

Голуб-ой	I ступень	II ступень
	голуб-еньк-ий <i>разм.</i>	
	голуб-оват-ый	голубоват-ость
		голубоват-еньк-ий
		голубоват-о-белый
		голубоват-о-серый
	голуб-о	
	голуб-изн-а	
	голуб-ец	

	голуб- ик -а	
	голуб- иц -а	
	из -голуб- а	
	голуб- е -ть	за -голубеть
		по -голубеть
	голуб- о -глаз- О -ый	
	голуб- о -крыл- О -ый	
	голуб- о -ок- О -ий	
	ал- о -голубой	
	бел- о -голубой	
	беловат- о -голубой	
	бледн- о -голубой	
	блѣкл- о -голубой	
	иззелена-голубой	
Голуб-ой	І ступень	ІІ ступень
	иссера-голубой	
	иссиза-голубой	
	лилов- о -голубой	
	молочн- о -голубой	
	небесн- о -голубой	
	нежн- о -голубой	
	светл- о -голубой	
	сер- о -голубой	
	сероват- о -голубой	
	сиз- о -голубой	
	тѣмн- о -голубой	
	чист- о -голубой	

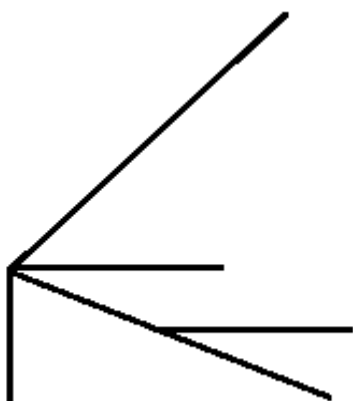
	ярк- о -голубой	
--	------------------------	--

Словаўтваральная парадыгма 1-й ступені прадстаўлена 36 вытворнымі, сярод іх: якасныя прыметнікі, утвораныя спосабамі складання і зрашчэння (*лилов-**о**-голубой, небесн-**о**-голубой, нежн-**о**-голубой, иссиза-голубой* і інш.); адносныя прыметнікі *голуб-**о**-глаз-**О**-ый, голуб-**о**-крыл-**О**-ый, голуб-**о**-ок-**О**-ий*, утвораныя нулясуфіксальна-складаным спосабам; якасныя суфіксальныя прыметнікі *голуб-**еньк**-ий, голуб-**оват**-ый*; назоўнікі *голуб-**изн**-а, голуб-**ец**, голуб-**ик**-а, голуб-**иц**-а*, дзеяслоў *голуб-**е**-ть* і прыслоўе *голуб-**о***, утвораныя суфіксальным спосабам; прэфіксальна-суфіксальнае прыслоўе *из-голуб-а*.

Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені дэрывацыі абмежавана ўтварэннем 6 вытворных: якасных прыметнікаў *голубоват-**о**-белый, голубоват-**о**-серый*, утвораных спосабам складання; якаснага суфіксальнага прыметніка *голубоват-**еньк**-ий*; прэфіксальных дзеясловаў *за-голубеть, по-голубеть*; абстрактнага назоўніка *голубоват-**ость***, утворанага суфіксальным спосабам.

Ад вяршыннага прыметніка *голубой* найбольш актыўна ўтвараюцца прыметнікі — 27 вытворных, іх дэрывацыя адбываецца пераважна на 1-й ступені; назоўнікаў утворана 5; дзеясловаў утворана 3; прыслоўяў утворана 2.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *голубой* у рускай мове можа быць прадстаўлены наступнай схемай:

Большасць вытворных выражаюць мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне (26 дэрыватаў), сярод іх якасныя прыметнікі са значэннем колеру (*бледн-**о**-голубой, лилов-**о**-голубой, голубоват-**еньк**-ий, голубоват-**о**-белый* і інш.) і прэфіксальныя дзеясловы *за-голубеть, по-голубеть*.

Мутацыйнае словаўтваральнае значэнне маюць 7 дэрыватаў: адносныя прыметнікі складанай структуры *голуб-**о**-глаз-**О**-ый, голуб-**о**-крыл-**О**-ый*,

голуб-о-ок-**О**-ий; рэчыўныя назоўнікі *голуб-ец*, *голуб-ик-а*, *голуб-иц-а*; прыслоўе *из-голуб-а*.

Транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне выражаюць 4 дэрываты: абстрактныя назоўнікі *голуб-изн-а*, *голубоват-ость*, дзеяслоў *голуб-е-ть* і прыслоўе *голуб-о*.

У некаторых дэрыватах на марфемным стыку адбываецца чаргаванне фанем «цвёрдая зычная — мяккая зычная» <б—б’>, <т—т’>: *голуб-еньк-ий*, *голуб-изн-а*, *голуб-ец*, *голуб-ик-а*, *голуб-иц-а*, *голуб-е-ть* ← *голуб-ой*; *голубоват-еньк-ий* ← *голубоват-ый*.

Як бачым, словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам-каляронімам *голубой* з’яўляецца маларазгорнутым. Утварэнне вытворных адбываецца на 2-х ступенях, больш актыўна — на 1-й ступені. Большасць вытворных складаюць якасныя прыметнікі са значэннем колеру простаі і складанай структуры: *лилов-о-голубой*, *небесн-о-голубой*, *голубоват-еньк-ий*, *голубоват-о-белый* і інш.

У беларускай мове прыметніку *голубой* адпавядае вытворны прыметнік *блакіт-н-ы*.

2.8 Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *багряный* у рускай мове

Прыметнік *багряный* у сучаснай рускай мове мае значэнне ‘красный густого, тёмного оттенка’ [19, с. 33].

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *багряный* з’яўляецца гняздом-дрэвам. Ад прыметніка-каляроніма *багряный* утворана 31 слова. Яны складаюць 9 бінарных ланцужкоў тыпу *багрян-ый* → *багрян-к-а*; *багрян-ый* → *багр-е-ть*; *багрян-ый* → *багрян-о-род-н-ый* і інш.; 11 палінарных ланцужкоў тыпу *багрян-ый* → *багр-ец* → *багрец-ов-ый*; *багрян-ый* → *багрян-и-ть* → *багрянить-ся* → *о-багряниться* і інш. Утварэнне вытворных, як бачым, адбываецца на 4 ступенях.

	I ступень	II ступень	III ступень	IV ступень
Багрян-ый	багрян-о			
	багрян-ость			

Багрян-ый	I ступень	II ступень	III ступень	IV ступень
	багрян-к-а			
	багрян-ик			
	багрян-иц-а			
	багрян-ец			
	багр-ец	багрец-ов-ый		
	багрян-ист-ый			
	багрян-е-ть	за-багрянеть		
	багрян-и-ть	багрянить-ся	о-багряниться ¹	
		о-багрянить	обагрянить-ся ²	
	багр-е-ть			
	багр-и-ть	багрить-ся	о-багриться ¹	
		багр-ениј-е [багрение]		
		о-багрить	обагрить-ся ²	обагр-я-ться ¹
				обагр-ива-ться ¹
			обагр-ениј-е [обагрение]	
			обагр-я-ть	обагрять-ся ²
			обагр-ива-ть	обагривать-ся ²
	багрян-о-род-н-ый			

Словаўтваральную парадыгму 1-й ступені аб'ядноўваюць 13 дэрыватаў: суфіксальныя назоўнікі *багрян-ость*, *багрян-к-а*, *багрян-ик*, *багрян-иц-а*, *багрян-ец*, *багр-ец*; якасны прыметнік *багрян-ист-ый*, утвораны суфіксальным спосабам; адносны прыметнік *багрян-о-род-н-ый*, утвораны суфіксальна-складаным спосабам; суфіксальныя дзеясловы *багрян-е-ть*, *багрян-и-ть*, *багр-е-ть*, *багр-и-ть*; суфіксальнае прыслоўе *багрян-о*.

Словаўтваральную парадыгму 2-й ступені аб'ядноўваюць 7 дэрыватаў: прэфіксальныя дзеясловы *за-багрянеть*, *о-багрянить*, *о-багрить*; пастфіксальныя дзеясловы *багрянить-ся*; *багрить-ся*; назоўнік

апрадмечанага дзеяння *багр-ениј-е* і якасны прыметнік *багрец-ов-ый*, утвораныя суфіксальным спосабам.

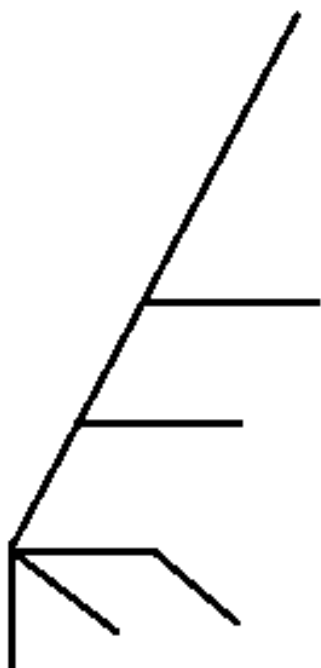
Словаўтваральная парадыгма 3-й ступені абмежавана ўтварэннем 7 аддзеяслоўных дэрыватаў: прэфіксальных дзеясловаў *о-багряться*, *о-багриться*; пастфіксальных дзеясловаў *обагрить-ся*, *обагрить-ся*; дзеясловаў незакончанага трывання *обагр-я-ть*, *обагр-ива-ть*, утвораных суфіксальным спосабам; суфіксальнага назоўніка апрадмечанага дзеяння *обагр-ениј-е*.

Словаўтваральная парадыгма 4-й ступені абмежавана ўтварэннем 4 дзеясловаў: пастфіксальных дзеясловаў *обагрять-ся*, *обагривать-ся*; дзеясловаў незакончанага трывання *обагр-я-ть-ся*, *обагр-ива-ть-ся*, утвораных суфіксальным спосабам.

У межах 3-й і 4-й ступеней утвораны поліматываваныя дзеясловы тыпу *о-багряться* ← *багряться* і *обагрить-ся* ← *обагрить*; *обагр-ива-ть-ся* ← *обагри-ть-ся* і *обагривать-ся* ← *обагривать* і інш.

Часцінамоўны патэнцыял словаўтваральнага гнязда з вяршыняй *багрый* прадстаўлены вытворнымі 4 часцін мовы: дзеясловамі (19 слоў), назоўнікамі (8 слоў), прыметнікамі (3 словы), прыслоўем (1 слова).

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *багрый* у рускай мове можа быць прадстаўлены наступнай схемай:

Большасць вытворных выражаюць мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне (16 дэрыватаў), сярод іх: прэфіксальныя дзеясловы (*о-багряниться, за-багрянеть* і інш.); пастфіксальныя дзеясловы (*обагрянить-ся, обагрить-ся* і інш.); дзеясловы незакончанага трывання, утвораныя суфіксальным спосабам (*обагр-я-ть, обагр-ива-ть* і інш.); якасны прыметнік *багрян-ист-ый*.

Транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне выражаюць 11 дэрыватаў: абстрактныя назоўнікі *багрян-ость, багрян-ец, багр-ец*; назоўнікі апрадмечанага дзеяння *багр-ениј-е, обагр-ениј-е*; дзеясловы *багрян-е-ть, багрян-и-ть, багр-е-ть, багр-и-ть*; прыслоўе *багрян-о*; якасны прыметнік *багрец-ов-ый*.

Мутацыйнае словаўтваральнае значэнне маюць 4 дэрываты: назоўнікі канкрэтна-прадметнага значэння *багрян-к-а, багрян-ик, багрян-иц-а* і адносны прыметнік *багрян-о-род-н-ый*.

Пры ўтварэнні некаторых слоў на марфемным стыку адбываюцца наступныя марфаналагічныя з’явы:

- 1) чаргаванне фанем «цвёрдая зычная — мяккая зычная» <н—н’>: *багрян-ик, багрян-иц-а, багрян-ец, багрян-ист-ый, багрян-е-ть, багрян-и-ть* ← *багрян-ый*;
- 2) усячэнне фіналі -ян: *багр-ец, багр-е-ть, багр-и-ть* ← *багрян-ый*;
- 3) усячэнне фіналі -и: *багр-ениј-е* ← *багри-ть*; *обагр-я-ть* ← *обагри-ть*; *обагр-я-ть-ся* ← *обагри-ть-ся*;
- 4) частковае сумяшчэнне суфіксальнага морфа -ива- з фіналлю -и матывуючай асновы: *обагр-ива-ть-ся* ← *обагри-ть-ся*; *обагр-ива-ть* ← *обагри-ть*.

Як бачым, словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам-каляронімам *багряный* з’яўляецца маларазгорнутым. Утварэнне вытворных адбываецца на 4-х ступенях, на 3-й і 4-й ступенях прадстаўлены толькі аддзеяслоўныя дэрываты (*обагр-я-ть, обагр-ива-ть-ся, обагр-ениј-е* і інш.). Большасць вытворных складаюць дзеясловы, сярод іх пераважаюць прэфіксальныя дзеясловы (*о-багряниться, за-багрянеть* і інш.), пастфіксальныя дзеясловы (*обагрянить-ся, обагрить-ся* і інш.), дзеясловы незакончанага трывання, утвораныя суфіксальным спосабам (*обагр-я-ть, обагр-ива-ть* і інш.).

У беларускай мове прыметніку *багряный* адпавядае вытворны прыметнік *барв-ян-ы*.

2.9 Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *розовый* у рускай мове

Прыметнік *розовый* у сучаснай рускай мове мае значэнне ‘цвета незрелой мякоти арбуза, цветков яблони, белый с красноватым оттенком’ [19, с. 638].

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *розовый* з’яўляецца *гняздом-дрэвам*. Ад прыметніка-каляроніма *розовый* утвораны 24 словы, якія складаюцца ў 15 бінарных ланцужкоў тыпу *розов-ый* → *розов-ик*; *розов-ый* → *розов-е-ть*; *розов-ый* → *бел-о-розовый* і інш.; 6 палінарных ланцужкоў тыпу *розов-ый* → *роз-оват-ый* → *розоват-ость*; *розов-ый* → *розов-е-ть* → *по-розове-ть* і інш. Дэрывацыя адбываецца на 3-х ступенях, больш актыўна на 1-й ступені.

	І ступень	ІІ ступень	ІІІ ступень
Розов-ый	розов-ое <i>наз.</i>		
	роз-оват-ый [роз(ов)-оват-ый]	розоват-о	
		розоват-ость	
	І ступень	ІІ ступень	ІІІ ступень
Розов-ый		розоват-о-жёлтый	
		розоват-о-сиреневый	
	розов-еньк-ий <i>разм.</i>		
	розов-о		
	розов-ость		
	розов-ик		
	розов-е-ть	за-розове-ть	зарозове-ть-ся
		по-розове-ть	
	розов-о-лик-Ø-ий		
	розов-о-лиц-Ø-ый		

	розов- о -щёк- О -ий		
	бел- о -розовый		
	бледн- о -розовый		
	бледноват- о -розовый		
	желтоват- о -розовый		
	светл- о -розовый		
	сер- о -розовый		
	стар- о -розовый		

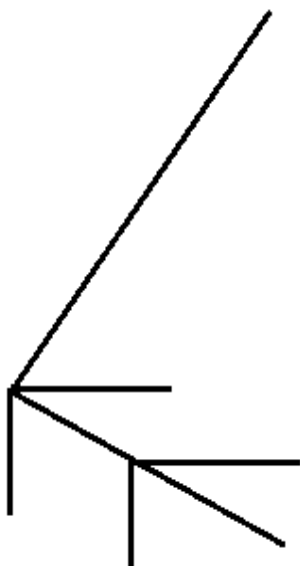
Ад вяршыннага прыметніка *розовый* утворана 14 прыметнікаў, 4 дзеясловы, 4 назоўнікі і 2 прыслоўі.

Словаўтваральная парадыгма 1-й ступені прадстаўлена 17 вытворнымі, сярод іх якасныя прыметнікі, утвораныя спосабам складання (*бледн-о-розовый, желтоват-о-розовый, светл-о-розовый* і інш.); адносныя прыметнікі *розов-о-лик-О-ий, розов-о-лиц-О-ый, розов-о-щёк-О-ий*, утвораныя нульсуфіксальна-складаным спосабам; назоўнікі *розов-ость, розов-ик* і якасныя прыметнікі *роз-оват-ый, розов-еньк-ий*, утвораныя суфіксальным спосабам; назоўнік *розов-ое*, утвораны спосабам субстантывацыі; дзеяслоў *розов-е-ть* і прыслоўе *розов-о*, утвораныя суфіксальным спосабам.

Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені дэрывацыі абмежавана ўтварэннем 6 вытворных: якасных прыметнікаў *розоват-о-жёлтый, розоват-о-сиреневый*, утвораных спосабам складання; прэфіксальных дзеясловаў *за-розоветь, по-розоветь*; абстрактнага назоўніка *розоват-ость* і прыслоўя *розоват-о*, утвораных суфіксальным спосабам.

Словаўтваральная парадыгма 3-й ступені дэрывацыі абмежавана ўтварэннем пастфіксальнага дзеяслова *зарозоветь-ся*.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *розовый* у рускай мове можа быць прадстаўлены наступнай схемай:

Большасць вытворных выражаюць мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне (14 дэрыватаў), сярод іх: якасныя прыметнікі са значэннем колеру (*светл-о-розовый, розов-еньк-ий, розоват-о-сиреневый* і інш.), прэфіксальныя дзеясловы *за-розоветь, по-розоветь* і пастфіксальны дзеяслоў *зарозоветь-ся*.

Транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне выражаюць 6 дэрыватаў: абстрактныя назоўнікі *розов-ость, розов-ое, розоват-ость*, дзеяслоў *розов-е-ть* і прыслоўі *розов-о, розоват-о*.

Мутацыйнае словаўтваральнае значэнне маюць 4 дэрываты: адносныя прыметнікі складанай структуры *розов-о-лик-О-ий, розов-о-лиц-О-ый, розов-о-щёк-О-ий* і назоўнік канкрэтна-прадметнага значэння *розов-ик*.

Пры ўтварэнні некаторых слоў на марфемным стыку адбываюцца наступныя марфаналагічныя з’явы:

- 1) чаргаванне фанем «цвёрдая зычная — мяккая зычная» <в—в’>: *розов-еньк-ий, розов-ик, розов-е-ть* ← *розов-ый*;
- 2) частковае сумяшчэнне суфіксальнага морфа $-(\alpha_1 v)at-$ з фіналлю $-(\alpha_1 v)$ матывуючай асновы: *роз-оват-ый* ← *розов-ый*.

Як бачым, словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам-каляронімам *розовый* з’яўляецца маларазгорнутым. Утварэнне вытворных адбываецца на 3-х ступенях, больш актыўна — на 1-й ступені. Большасць вытворных складаюць якасныя прыметнікі са значэннем колеру прастай і складанай структуры: *светл-о-розовый, розов-еньк-ий, розоват-о-сиреневый* і інш.

У беларускай мове вяршыннаму прыметніку *розовый* адпавядае вытворны прыметнік *руж-ов-ы*.

2.10 Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *алый* у рускай мове

Прыметнік *алый* у сучаснай рускай мове мае значэнне ‘ярко-красный’ [19, с. 22].

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *алый* з’яўляецца гняздом-дрэвам. Ад прыметніка-каляроніма *алый* утворана 18 слоў, якія складаюцца ў 8 бінарных ланцужкоў тыпу *ал-ый* → *ал-ость*; *ал-ый* → *ал-еньк-ий*; *ал-ый* → *ал-о-голубой* і інш.; 6 палінарных ланцужкоў тыпу *ал-ый* → *ал-оват-ый* → *аловат-ость*; *ал-ый* → *ал-е-ть* → *алеть-ся* → *за-алеться* і інш. Дэрывацыя адбываецца на 3-х ступенях, больш актыўна на 1-й ступені.

	I ступень	II ступень	III ступень
Ал-ый	ал-еньк-ий <i>разм.</i>		
	ал-оват-ый	аловат-о	
		аловат-ость	
	ал-ёхонек		
	ал-ёшенек		
	ал-о		
	ал-ость		
	ал-е-ть	алеть-ся	за-алеться ¹
		за-алеть	заалеть-ся ²
		по-алеть	
		раз-алеть-ся <i>разм.</i>	
	ал-о-голубой		
	ал-о-красный		
	ал-о-щёк-Ø-ий		

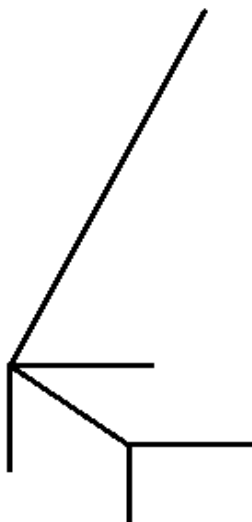
Ад вяршыннага прыметніка *алый* усяго утворана 18 вытворных, з іх 7 прыметнікаў, 7 дзеясловаў, 2 назоўнікі і 2 прыслоўі.

Словаўтваральная парадыгма 1-й ступені прадстаўлена 10 вытворнымі, сярод іх якасныя прыметнікі *ал-еньк-ий*, *ал-оват-ый*, *ал-ёхонек*, *ал-ёшенек*, утвораныя суфіксальным спосабам; якасныя прыметнікі *ал-о-голубой*, *ал-о-красный*, утвораныя спосабам складання; адносны прыметнік *ал-о-щёк-Ø-ий*, утвораны нульсуфіксальна-складаным спосабам; абстрактны назоўнік *ал-ость*, дзеяслоў *ал-е-ть* і прыслоўе *ал-о*, утвораныя суфіксальным спосабам.

Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені дэрывацыі абмежавана ўтварэннем 6 вытворных: прэфіксальных дзеясловаў *за-алеть*, *по-алеть*; прэфіксальна-пастфіксальнага дзеяслова *раз-алеть-ся*; пастфіксальнага дзеяслова *алеть-ся*; абстрактнага назоўніка *аловат-ость* і прыслоўя *аловат-о*, утвораных суфіксальным спосабам.

Словаўтваральная парадыгма 3-й ступені дэрывацыі абмежавана ўтварэннем поліматываванага дзеяслова *заалеться*: *за-алеться* ← *алеться* і *заалеть-ся* ← *заалеть*.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *алый* у рускай мове можа быць прадстаўлены наступнай схемай:

Большасць вытворных выражаюць мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне (12 дэрыватаў), сярод іх: якасныя прыметнікі са значэннем колеру (*ал-оват-ый*, *ал-ёхонек*, *ал-о-красный* і інш.), прэфіксальныя дзеясловы *за-алеть*, *по-алеть*, *за-алеться*; пастфіксальныя дзеясловы *алеть-ся*, *заалеть-ся*; прэфіксальна-пастфіксальны дзеяслоў *раз-алеть-ся*.

Транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне выражаюць 5 дэрыватаў: абстрактныя назоўнікі *ал-осьць*, *аловат-осьць*, дзеяслоў *ал-е-ць* і прыслоўі *ал-о*, *аловат-о*.

Мутацыйнае словаўтваральнае значэнне выражае толькі адносны прыметнік складанай структуры *ал-о-щёк-О-ий*.

Пры матывацыі некаторых слоў на марфемным стыку адбываецца чаргаванне тыпу «цвёрдая зычная — мяккая зычная» <л—л’>: *ал-еньк-ий*, *ал-ёхонек*, *ал-ёшенек*, *ал-е-ть* ← *ал-ый*.

Як бачым, словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам-каляронімам *алый* з’яўляецца маларазгорнутым. Утварэнне вытворных адбываецца на 3-х ступенях, больш актыўна — на 1-й ступені. Большасць вытворных складаюць якасныя прыметнікі са значэннем колеру простага і складанай структуры (*ал-оват-ый*, *ал-ёхонек*, *ал-о-красный* і інш.) і дзеясловы (*по-алеть*, *алеть-ся*, *за-алеться* і інш.).

У беларускай мове прыметніку *алый* адпавядае прыметнік *пунсовы*.

2.11 Словаўтваральныя гнёзды з вяршынным прыметнікам *руды* ў беларускай і рускай мовах

Прыметнік *руды* ў сучаснай беларускай мове мае значэнне ‘рыжа-карычневы’ [26, IV, с. 721].

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *руды* з’яўляецца *гняздом-дрэвам*. Дэрывацыя адбываецца на 3-х ступенях, больш актыўна на 1-й ступені. Ад прыметніка-каляроніма *руды* ўтворана 15 слоў, якія складаюцца ў 7 бінарных ланцужкоў тыпу *руд-ы* → *рудз-як*; *руд-ы* → *руд-ават-ы*; *руд-ы* → *руд-а-валос-О-ы* і інш.; 4 палінарныя ланцужкі тыпу *руд-ы* → *рудз-е-ць* → *з-рудзець* → *зрудзе-л-ы*; *руд-ы* → *рудз-е-ць* → *за-рудзець* → *зарудзец-ца* і інш.

	I ступень	II ступень	III ступень
Руд-ы	руд-ават-ы		
	руд-аўк-а <i>разм.</i>		
	рудз-як		

	рудз-янец		
	рудз-е-ць	з-рудзець	зрудзе-л-ы
		за-рудзець <i>разм.</i>	зарудзец-ца
			зарудзе-л-ы
		па-рудзець	парудзе-л-ы
	руд-а-барод-Ø-ы		
	руд-а-валос-Ø-ы		
	руд-а-вус-Ø-ы		

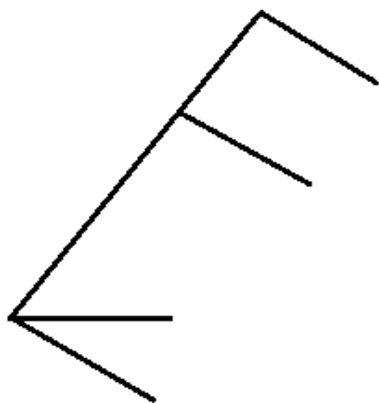
Ад прыметніка *руды* ўтвораны 5 дзеясловаў, 4 прыметнікі і 3 назоўнікі; утвораны таксама дзеяслоўныя формы — 3 дзеепрыметнікі.

Словаўтваральная парадыгма 1-й ступені аб'яднана 8 вытворнымі, сярод іх адносныя прыметнікі *руд-а-барод-Ø-ы*, *руд-а-валос-Ø-ы*, *руд-а-вус-Ø-ы*, утвораныя нульсуфіксальна-складаным спосабам; якасны прыметнік *руд-ават-ы*, назоўнікі *руд-аўк-а*, *рудз-як*, *рудз-янец* і дзеяслоў *рудз-е-ць*, утвораныя суфіксальным спосабам.

Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені абмежавана ўтварэннем прэфіксальных дзеясловаў *з-рудзець*, *за-рудзець*, *па-рудзець*.

Словаўтваральная парадыгма 3-й ступені абмежавана ўтварэннем дзеепрыметнікаў *зрудзе-л-ы*, *зарудзе-л-ы*, *парудзе-л-ы* і пастфіксальнага дзеяслова *зарудзец-ца*.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *руды* ў беларускай мове можа быць прадстаўлены наступнай схемай:

Мутацыйнае словаўтваральнае значэнне выражаюць 6 дэрыватаў: назоўнікі канкрэтна-прадметнага значэння *рудз-як*, *рудз-янец*, рэчыўны назоўнік *руд-аўк-а* і адносныя прыметнікі складанай структуры *руд-а-барод-О-ы*, *руд-а-валос-О-ы*, *руд-а-вус-О-ы*.

Мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне выражаюць 5 слоў: якасны прыметнік *руд-ават-ы*; прэфіксальныя дзеясловы *з-рудзець*, *за-рудзець*, *па-рудзець*; пастфіксальны дзеяслоў *зарудзец-ца*.

Транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне маюць 4 дэрываты: дзеяслоў *рудз-е-ць*; дзеепрыметнікі *зрудзе-л-ы*, *зарудзе-л-ы*, *парудзе-л-ы*.

Пры ўтварэнні некаторых дэрыватаў на марфемным стыку адбываецца чаргаванне <д—дз’>: *рудз-як*, *рудз-янец*, *рудз-е-ць* ← *руд-ы*.

Ад прыметніка-каляроніма *рудой* у рускай мове ўтвораны 2 словы на 1-й ступені, тым самым утвараючы *гняздо-пучок (-веер)* з 2 бінарных ланцужкоў: *руд-ой* → *руд-ов-ый*; *руд-ой* → *руд-о-жёлтый*.

Руд-ой, руд-ый	I ступень
	руд-ов-ый
	руд-о-жёлтый

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка *рудой* нязначны, ён абмежаваны ўтварэннем толькі адноснага прыметніка *руд-ов-ый*, які ўтвораны суфіксальным спосабам і мае мутацыйнае словаўтваральнае значэнне, і якаснага складанага прыметніка *руд-о-жёлтый* з мадыфікацыйным словаўтваральным значэннем.

Як бачым, словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *руды* ў беларускай мове значна вышэйшы, чым у рускай мове. Ад вяршыннага прыметніка *рудой* у рускай мове ўтвораны толькі 2 прыметнікі: *руд-ов-ый*, *руд-о-жёлтый*. Словаўтваральнае гняздо з зыходным прыметнікам *руды* ў беларускай мове складаецца з 15 вытворных, ад вяршыні *руды* ўтвораны прыметнікі простага і складанага структуры (*руд-а-валос-О-ы*, *руд-а-вус-О-ы*, *руд-ават-ы* і інш.), прэфіксальныя, суфіксальныя і пастфіксальныя дзеясловы (*рудз-е-ць*, *па-рудзець*, *зарудзец-ца* і інш.), назоўнікі канкрэтна-прадметнага значэння *рудз-як*, *рудз-янец* і рэчыўны назоўнік *руд-аўк-а*.

2.12 Словаўтваральныя гнёзды з вяршынным прыметнікам *буры* ў беларускай і рускай мовах

Прыметнік *буры* ў сучаснай беларускай мове мае значэнні ‘шаравата-карычневы’, ‘цёмна-руды з чырванаватым адлівам (пра масць жывёл)’ [26, I, с. 424].

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *буры* ўяўляе сабой *гняздо-дрэва*. Утварэнне вытворных, як мы бачым, адбываецца на 3-х ступенях. Усяго ад базавага прыметніка *буры* ўтворана 12 слоў, якія аб’яднаны 3 бінарнымі ланцужкамі: *бур-ы* → *бур-а-зём-Ø*; *бур-ы* → *бур-а-жоўты*; *бур-ы* → *бур-а-зялёны*; 5 палінарнымі ланцужкамі: *бур-ы* → *бур-ават-ы* → *бурават-а-жоўты*; *бур-ы* → *бур-ават-ы* → *бурават-а-чырвоны*; *бур-ы* → *бур-э-ць* → *за-бурэць* → *забурэц-ца*; *бур-ы* → *бур-э-ць* → *па-бурэць* → *пабурэ-нн-е*; *бур-ы* → *бур-э-ць* → *па-бурэць* → *пабурэ-л-ы*.

	I ступень	II ступень	III ступень
Бур-ы	бур-ават-ы	бурават-а-жоўты	
		бурават-а-чырвоны	
	бур-э-ць	за-бурэць <i>разм.</i>	забурэц-ца <i>разм.</i>
		па-бурэць	пабурэ-нн-е
			пабурэ-л-ы
	бур-а-зём-Ø		
	бур-а-жоўты		
	бур-а-зялёны		

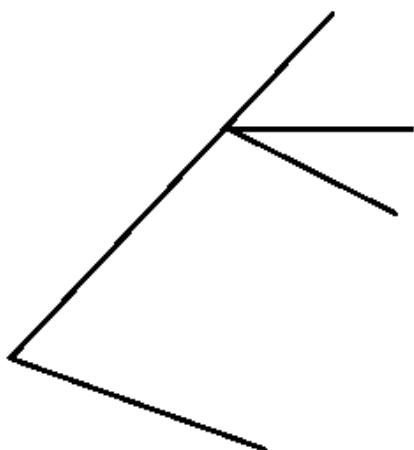
На 1-й ступені вытворнасці ўтвораны 5 дэрыватаў: якасныя прыметнікі *бур-а-жоўты*, *бур-а-зялёны*, утвораныя спосабам складання; якасны прыметнік *бур-ават-ы* і дзеяслоў *бур-э-ць*, утвораныя суфіксальным спосабам; назоўнік *бур-а-зём-Ø*, утвораны нульсуфіксальна-складаным спосабам.

На 2-й ступені ўтвораны 4 дэрываты: якасныя прыметнікі складанай структуры *бурават-а-жоўты*, *бурават-а-чырвоны* і прэфіксальныя дзеясловы *за-бурэць*, *па-бурэць*.

Словаўтваральная парадыгма 3-й ступені абмежавана ўтварэннем вытворных ад прэфіксальных дзеясловаў 2 ступені *забурэ-ць* і *набурэ-ць*. На гэтай ступені ўтвораны пастфіксальны дзеяслоў *забурэц-ца*, суфіксальны назоўнік апрадмечаннага значэння *набурэ-нн-е* і дзеепрыметнік *набурэ-л-ы*.

У беларускай мове ад прыметніка *буры* найбольш актыўна ўтвараюцца прыметнікі (5 слоў), менш утворана дзеясловаў (4 словы) і назоўнікаў (2 словы).

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *буры* можа быць прадстаўлены наступнай схемай:

Мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне маюць 8 дэрыватаў: якасныя прыметнікі са значэннем колеру *бур-ават-ы*, *бур-а-жоўты*, *бур-а-зялёны*, *бурават-а-жоўты*, *бурават-а-чырвоны*; прэфіксальныя дзеясловы *за-бурэць*, *на-бурэць*; пастфіксальны дзеяслоў *забурэц-ца*.

Транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне маюць дзеяслоў *бурэ-ць*, назоўнік апрадмечанага дзеяння *набурэ-нн-е* і дзеепрыметнік *набурэ-л-ы*.

Мутацыйнае словаўтваральнае значэнне выражае толькі лексічны дэрыват *бур-а-зём-Ø*.

Пры ўтварэнні дэрывата *бур-а-зём-Ø* на марфемным стыку адбываецца чаргаванне фанем «губная зычная» са спалучэннем «губная + санорная л» <м—мл>: *бур-а-зём-Ø* ← *бур-ы*, *зямл-я*.

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *буры* у рускай мове таксама, як і ў беларускай, адносіцца да *гнездаў-дрэваў*. У рускай мове ад базавага прыметніка *буры* утвораны 34 словы. Яны складаюць 16 бінарных ланцужкоў тыпу *бур-ый* → *бур-о*; *бур-ый* → *бур-ушк-а*; *бур-ый* → *каштанов-о-буры* і інш.; 11 палінарных ланцужкоў тыпу *бур-ый* → *бур-е-ть* → *за-буреть*; *бур-ый* → *бур-оват-ый* → *бурават-о-коричневый*; *бур-ый* →

бур-ён-а → *бурён-ушк-а* і інш. Дэрывацыя, як бачым, адбываецца на 3 ступенях, найбольш актыўна — на 1-й ступені.

	І ступень	ІІ ступень	ІІІ ступень
Бур-ый	бур-оват-ый	буроват-о-коричневый	
	бур-о		
	бур-ён-а	бурён-к-а <i>разм.</i>	
		бурён-ушк-а <i>разм.</i>	
	бур-к-а	сивка-бурка	
	бур-ушк-а		

	І ступень	ІІ ступень	ІІІ ступень
Бур-ый	бур-е-ть	за-буреть	
		по-буреть	побуре-ниј-е [побурение]
			побуре-л-ый
	из-бур-а	избура-жёлтый	
		избура-красный	
	бур-о-жёлтый		
	бур-о-зелёный		
	бур-о-зём-Ø		
	бур-о-зуб-к-а		
	иззелена-бурый		
	искрасна-бурый		
	каштанов-о-бурый		
	красн-о-бурый		
	красноват-о-бурый		
	песочн-о-бурый		
	светл-о-бурый		

	сер- о -бурий		
	сер- о -бур- о -малиновый		
	тёмн- о -бурий		
	черн- о -бурий	черно-бур- еньк -ий	
		чернобур- к -а <i>разм.</i>	

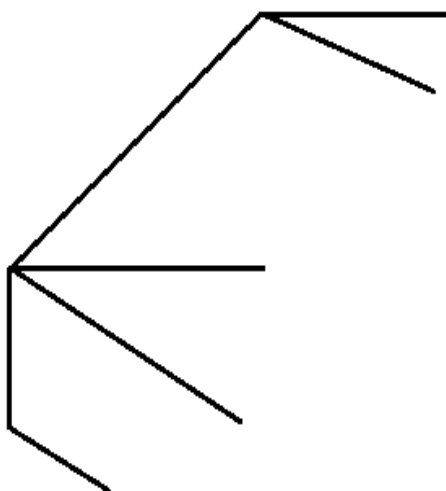
Словаўтваральная парадыгма 1-й ступені дэрывацыі прадстаўлена 22 вытворнымі, сярод іх: якасныя прыметнікі, утвораныя спосабам складання і зрашчэння (*бур-о-жёлтый, каштанов-о-бурий, искрасна-бурий* і інш.); якасны прыметнік *бур-оват-ый*, назоўнікі *бур-ён-а, бур-к-а, бур-ушк-а*, дзеяслоў *бур-е-ть* і прыслоўе *бур-о*, утвораныя суфіксальным спосабам; назоўнікі *бур-о-зуб-к-а, бур-о-зём-О*, утвораныя суфіксальна-складаным (у тым ліку нульсуфіксальна-складаным) спосабам; прэфіксальна-суфіксальнае прыслоўе *из-бур-а*.

Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені дэрывацыі аб'ядноўвае 10 вытворных, утвораных ад базавых слоў 1-й ступені: прыметнік *буроват-о-коричневый* і назоўнік *сивка-бурка*, утвораныя спосабам складання; прыметнікі *избура-жёлтый, избура-красный*, утвораныя спосабам зрашчэння; суфіксальныя назоўнікі *бурён-к-а, бурён-ушк-а*; прэфіксальныя дзеясловы *за-буреть, по-буреть*.

Словаўтваральная парадыгма 3-й ступені абмежавана ўтварэннем аддзеяслоўных дэрыватаў: назоўніка апрадмечанага дзеяння *побуре-ниѣ-е* і дзеепрыметніка *побуре-л-ый*.

Ад прыметніка *бурий* у рускай мове ўтворана 18 прыметнікаў, 10 назоўнікаў, 3 дзеясловы і 2 прыслоўі; утворана таксама дзеяслоўная форма — 1 дзеепрыметнік.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *бурий* можа быць прадстаўлены наступнай схемай:

Большасць вытворных выражаюць мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне (20 дэрыватаў): якасныя прыметнікі са значэннем колеру (*бур-оват-ый*, *бур-о-жёлтый*, *песочн-о-бурый* і інш.); назоўнікі канкрэтна-прадметнага значэння *бурён-к-а*, *бурён-ушк-а*; прэфіксальныя дзеясловы *за-буреть*, *по-буреть*.

Мутацыйнае словаўтваральнае значэнне выражаюць 10 дэрыватаў: назоўнікі канкрэтна-прадметнага значэння *бур-о-зуб-к-а*, *бур-ён-а*, *чернобур-к-а*, *бур-к-а*, *бур-ушк-а*, *сивка-бурка*; рэчыўны назоўнік *бур-о-зём-Ø*; якасныя прыметнікі са значэннем колеру *избура-жёлтый*, *избура-красный*; прыслоўе *из-бур-а*.

Транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне маюць 4 дэрываты: прыслоўе *бур-о*, дзеяслоў *бур-е-ть*, назоўнік апрадмечанага дзеяння *побуре-ний-е* і дзеепрыметнік *побуре-л-ый*.

У вытворным *бур-о-зём-Ø*, як і ў беларускай мове, на марфемным стыку адбываецца чаргаванне фанем «губная зычная» са спалучэннем «губная + санорная л» <м—мл>: *бур-о-зём-Ø* ← *бур-ый*, *земл-я*. Пры ўтварэнні дэрыватаў *бурёна*, *буреть*, *черно-буренький* на марфемных стыку адбываецца чаргаванне «цвёрдая зычная — мяккая зычная» <р—р’>: *бур-ён-а*, *бур-е-ть* ← *бур-ый*; *черно-бур-еньк-ий* ← *черно-бур-ый*.

Як бачым, словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *бурый* у рускай мове значна вышэйшы, чым у беларускай. Ад вяршыннага прыметніка *буры* як у беларускай, так і ў рускай мове ўтвораны пераважна якасныя прыметнікі са значэннем колеру тыпу бел. *бур-ават-ы*, *бур-а-жоўты*, *бур-а-зялёны* і інш.; рус. *буроват-о-коричневый*, *избура-жёлтый*, *каштанов-о-бурый* і інш. Аднак у рускай мове актыўна ўтвараюцца таксама

назоўнікі канкрэтна-прадметнага значэння тыпу *бур-о-зуб-к-а*, *бур-ён-а*, *чэрнобур-к-а* і інш.

2.13 Словаўтваральныя гнёзды з вяршынным прыметнікам *русы* ў беларускай і рускай мовах

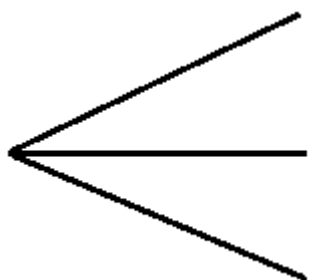
Прыметнік *русы* ў сучаснай беларускай мове мае значэнне ‘светла-карычневы з шараватым ці жаўтаватым адценнем (пра валасы)’ [26, IV, с. 729].

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам-каляронімам *русы* можна класіфікаваць як *гняздо-пучок (-веер)*, якое складаецца з 9 бінарных ланцужкоў тыпу *рус-ы* → *рус-ав-ы*; *рус-ы* → *рус-а-барод-Ø-ы*; *рус-ы* → *рус-ак* і інш.

Рус-ы	I ступень
	рус-ават-ы
	рус-ав-ы <i>разм.</i>
	рус-яв-ы <i>разм.</i>
	рус-ак
	рус-е-ць
	рус-а-барод-Ø-ы
	рус-а-валос-Ø-ы
	рус-а-галов-Ø-ы
	рус-а-кос-Ø-ы

Ад вяршыннага прыметніка *русы* ўтворана 9 слоў: адносныя прыметнікі *рус-а-барод-Ø-ы*, *рус-а-валос-Ø-ы*, *рус-а-галов-Ø-ы*, *рус-а-кос-Ø-ы*, утвораныя нульсуфіксальна-складаным спосабам; якасныя прыметнікі *рус-ават-ы*, *рус-ав-ы*, *рус-яв-ы*, назоўнік канкрэтна-прадметнага значэння *рус-ак* і дзеяслоў *рус-е-ць*, утвораныя суфіксальным спосабам.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *русы* ў беларускай мове можа быць прадстаўлены наступнай схемай:

Мутацыйнае словаўтваральнае значэнне выражаюць 5 дэрыватаў: адносныя прыметнікі складанай структуры *рус-а-барод-Ø-ы*, *рус-а-валос-Ø-ы*, *рус-а-галов-Ø-ы*, *рус-а-кос-Ø-ы* і назоўнік прадметна-канкрэтнага значэння *рус-ак*.

Мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне выражаюць якасныя прыметнікі са значэннем колеру *рус-ават-ы*, *рус-ав-ы*, *рус-яв-ы*.

Транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне выражае дзеяслоў *рус-е-ць*.

Пры ўтварэнні слоў *русявы*, *русець* на марфемным стыку адбываецца чаргаванне «цвёрдая зычная — мяккая зычная» <с—с’>: *рус-яв-ы*, *рус-е-ць* ← *рус-ы*.

Словаўтваральнае гняздо з вяршыняй *русый* у рускай мове адносіцца да *веера-ланцужковай* разнавіднасці *гнязда-дрэва*, паколькі яно складаецца з 9 бінарных ланцужкоў тыпу *рус-ый* → *рус-оват-ый*; *рус-ый* → *рус-о-голов-Ø-ый*; *рус-ый* → *тёмн-о-русый* і інш.; 3 палінарных ланцужкоў *рус-ый* → *рус-е-ть* → *по-русеть*; *рус-ый* → *рус-ак* → *русач-ок*; *рус-ый* → *рус-о-кудр-Ø-ый* → *русокудр-еват-ый*. Як бачым, утварэнне вытворных адбываецца на 2 ступенях, больш актыўна — на 1-й ступені. Усяго ад вяршыннага прыметніка-каляроніма *русый* утворана 15 дэрыватаў.

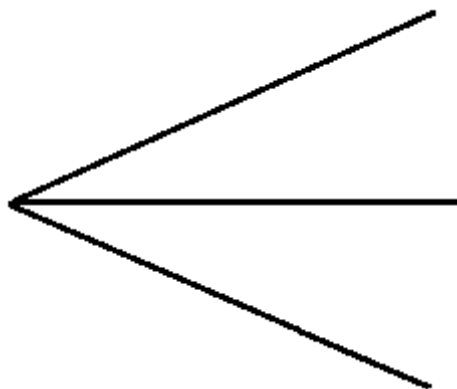
Рус-ый	I ступень	II ступень
	рус-еньк-ий <i>разм.</i>	
	рус-оват-ый	
	рус-ак	русач-ок <i>разм.</i>
	рус-е-ть	по-русеть
	рус-о-бород-Ø-ый	
	рус-о-бров-Ø-ый	

	рус-о-волос-Ø-ый	
	рус-о-голов-Ø-ый	
	рус-о-кос-Ø-ый	
	рус-о-кудр-Ø-ый	русокудр-еват-ый
	светл-о-русый	
	тёмн-о-русый	

Словаўтваральная парадыгма 1-й ступені аб'яднана ўтварэннем 12 дэрыватаў: адносных прыметнікаў *рус-о-бород-Ø-ый*, *рус-о-бров-Ø-ый*, *рус-о-волос-Ø-ый*, *рус-о-голов-Ø-ый*, *рус-о-кос-Ø-ый*, *рус-о-кудр-Ø-ый*, утвораных нульсуфіксальна-складаным спосабам; якасных прыметнікаў *светл-о-русый*, *тёмн-о-русый*, утвораных спосабам складання; якасных прыметнікаў *рус-еньк-ий*, *рус-оват-ый*, назоўніка канкрэтна-прадметнага значэння *рус-ак* і дзеяслова *рус-е-ть*, утвораных суфіксальным спосабам.

Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені абмежавана ўтварэннем 3 дэрыватаў: прыметніка *русокудр-еват-ый* і назоўніка канкрэтна-прадметнага значэння *русач-ок*, утвораных суфіксальным спосабам; прэфіксальнага дзеяслова *по-русеть*.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *русый* у рускай мове можа быць прадстаўлены наступнай схемай:

Мутацыйнае словаўтваральнае значэнне маюць 7 слоў: адносныя прыметнікі складанай структуры *рус-о-бород-Ø-ый*, *рус-о-бров-Ø-ый*, *рус-о-волос-Ø-ый*, *рус-о-голов-Ø-ый*, *рус-о-кос-Ø-ый*, *рус-о-кудр-Ø-ый* і назоўнік канкрэтна-прадметнага значэння *рус-ак*.

Мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне выражаюць 7 слоў: якасныя прыметнікі са значэннем колеру *рус-еньк-ий*, *рус-оват-ый*, *светл-о-*

русый, тёмн-о-русый; прыметнік *русокудр-еват-ый*; назоўнік канкрэтна-прадметнага значэння *русач-ок*; прэфіксальны дзеяслоў *по-русеть*.

Транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне выражае дзеяслоў *рус-е-ть*.

Пры ўтварэнні дэрыватаў з каранёвай марфемай *рус-* на марфемным стыку адбываюцца наступныя марфаналагічныя з’явы:

- 1) чаргаванне «цвёрдая зычная — мяккая зычная» ці наадварот <с—с’>, <р—р’>, <р’—р>: *рус-еньк-ий, рус-е-ть* ← *рус-ый*; *русокудр-еват-ый* ← *русокудр-ый*; *рус-о-кудр-О-ый* ← *рус-ый, кудр-и*;
- 2) чаргаванне «задняязычная — шыпячая» <к—ч>: *русач-ок* ← *русац*.

Як бачым, словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *русый* у рускай мове вышэйшы, чым у беларускай. Аднак словаўтваральныя гнёзды з вяршынным прыметнікам *русы* як у беларускай, так і ў рускай мове з’яўляюцца маларазгорнутымі, у іх межах пераважаюць прыметнікі прастай і складанай структуры, напр.: бел. *рус-ават-ы* ← *рус-ы*; *рус-а-валос-О-ы* ← *рус-ы, валас-ы*; рус. *рус-оват-ый* ← *рус-ый*; *рус-о-волос-О-ый* ← *рус-ый, волос-ый* і інш.

2.14 Структура СГ з вяршынным прыметнікам *багровый* у рускай мове

Прыметнік *багровый* у сучаснай рускай мове мае значэнне ‘красный густого, тёмного оттенка’ [19, с. 33].

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *багровый* з’яўляецца *гняздом-дрэвам*. Дэрывацыя адбываецца на 3-х ступенях, больш актыўна на 1-й ступені. Ад прыметніка-каляроніма *багровый* утворана 7 слоў, якія складаюцца ў 3 бінарныя ланцужкі *багров-ый* → *багров-о*; *багров-ый* → *багров-ость*; *багров-ый* → *багров-ин-а*; 2 палінарныя ланцужкі *багров-ый* → *багров-е-ть* → *за-багроветь*; *багров-ы* → *багров-е-ть* → *по-багроветь* → *побагрове-ниѣ-е*.

	І ступень	ІІ ступень	ІІІ ступень
Багров-ый	багров-о		
	багров-ость		
	багров-ин-а		

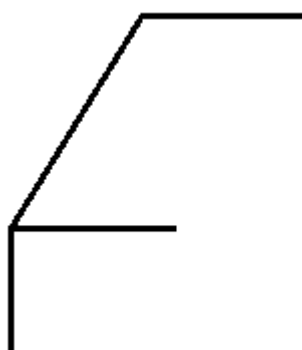
	багров-е-ть	за-багрове-ть	
		по-багрове-ть	побагрове-ниї-е [побагровение]

Словаўтваральная парадыгма 1-й ступені аб’ядноўвае 4 словы: абстрактны назоўнік *багров-осьць*, назоўнік канкрэтна-прадметнага значэння *багров-ин-а*, дзеяслоў *багров-е-ть* і прыслоўе *багров-о*, утвораныя суфіксальным спосабам.

Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені абмежавана ўтварэннем прэфіксальных дзеясловаў *за-багрове-ть*, *по-багрове-ть*.

Словаўтваральная парадыгма 3-й ступені абмежавана ўтварэннем толькі назоўніка апрадмечанага дзеяння *побагрове-ниї-е*, утворанага суфіксальным спосабам.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *багровый* у рускай мове можа быць прадстаўлены наступнай схемай:

Транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне выражаюць 4 словы: абстрактны назоўнік *багров-осьць*, назоўнік апрадмечанага дзеяння *побагрове-ниї-е*, прыслоўе *багров-о* і дзеяслоў *багров-е-ть*.

Мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне маюць прэфіксальныя дзеясловы *за-багрове-ть*, *по-багрове-ть*.

Мутацыйнае словаўтваральнае значэнне мае назоўнік канкрэтна-прадметнага значэння *багров-ин-а*.

Пры ўтварэнні дэрыватаў *багровина*, *багрове-ть* на марфемным стыку адбываецца чаргаванне «цвёрдая зычная — мяккая зычная» <в—в’>: *багров-ин-а*, *багров-е-ть* ← *багров-ый*.

Як бачым, словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *багровый* у рускай мове невысокі. Ад вяршыннага прыметніка *багровый*

утвораны пераважна назоўнікі (*багров-ин-а*, *багров-ость*, *побагрове-ниѣ-е*) і дзеясловы (*багров-е-ть*, *за-багрове-ть*, *по-багрове-ть*).

У беларускай мове прыметніку *багровый* адпавядае вытворны прыметнік *барв-ов-ы*.

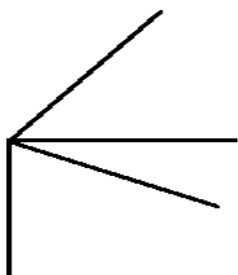
2.15 Словаўтваральныя гнёзды з вяршынным прыметнікам *шызы* ў беларускай і рускай мовах

Прыметнік *шызы* ў сучаснай беларускай мове мае значэнне ‘цёмна-шэры з сіняватым адлівам; шэра-блакітны’ [26, V, кн. 2, с. 427].

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам-каляронімам *шызы* з’яўляецца *гняздом-пучком (-веерам)*, паколькі ад прыметніка *шызы* на 1-й ступені паралельна ўтвораны 6 слоў: адносны прыметнік *шыз-а-крыл-О-ы*, утвораны нульсуфіксальна-складаным спосабам; якасны прыметнік *шыз-ават-ы*, назоўнік канкрэтна-прадметнага значэння *шыз-ак*, абстрактны назоўнік *шыз-асць*, прыслоўе *шыз-а* і дзеяслоў *шыз-е-ць*, утвораныя суфіксальным спосабам. У складзе гнязда можна вылучыць 6 бінарных ланцужкоў.

Шыз-ы	I ступень
	ШЫЗ-ават-ы
	ШЫЗ-ак
	ШЫЗ-асць
	ШЫЗ-а
	ШЫЗ-е-ць
	ШЫЗ-а-крыл-О-ы

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *шызы* ў беларускай мове можа быць прадстаўлены наступнай схемай:

Транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне выражаюць 3 дэрываты: абстрактны назоўнік *шыз-асць*, прыслоўе *шыз-а* і дзеяслоў *шыз-е-ць*.

Мутацыйнае словаўтваральнае значэнне выражаюць 2 дэрываты: назоўнік канкрэтна-прадметнага значэння *шыз-ак* і адносны прыметнік *шыз-а-крыл-О-ы*.

Мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне мае якасны прыметнік са значэннем колеру *шыз-ават-ы*.

Пры ўтварэнні дэрывата *шызець* адбываецца чаргаванне «цвёрдая зычная — мяккая зычная» <з—з’>: *шыз-е-ць* ← *шыз-ы*.

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *сизый* у рускай мове ўяўляе сабой *гняздо-дрэва*, якое складаецца з 15 бінарных ланцужкоў тыпу *сиз-ый* → *сиз-арь*; *сиз-ый* → *сиз-о-бров-О-ый*; *сиз-ый* → *син-е-сизый* і інш; 8 палінарных ланцужкоў тыпу *сиз-ый* → *сиз-оват-ый* → *сизоват-о-зелёный*; *сиз-ый* → *ис-сиз-а* → *иссиза-голубой* і інш. Як бачым, дэрывацыя адбываецца на 3-х ступенях, больш актыўна на 1-й ступені.

	I ступень	II ступень	III ступень
Сиз-ый	сиз-еньк-ий <i>разм.</i>		
	сиз-оват-ый	сизоват-о ¹	
		сизоват-ость	
		сизоват-о-зелёный	
		сизоват-о-красный	
	сиз-о	сиз-оват-о ²	
	сиз-ость		
	сиз-ин-а <i>разм.</i>		
	сиз-арь <i>разм.</i>		

	сиз- як <i>разм.</i>		
	сиз- овк -а		
	ис -сиз-а	иссиза-голубой	
	сиз- е -ть	по -сизеть	
	сиз- о -бров- О -ый		
	сиз- о -воронка	сизоворонк- ов -ый	сизоворонков-ые <i>наз.</i>
	сиз- о -голов- О -ый		
	сиз- о -голубой		
	сиз- о -зеленоватый		
	сиз- о -зелёный		
	сиз- о -крыл- О -ый		
	исчерна-сизый		
	мутн- о -сизый		
	син- е -сизый		

Усяго ад вяршыннага прыметніка-каляроніма *сизый* утворана 29 вытворных, з іх 15 прыметнікаў, 8 назоўнікаў, 4 прыслоўі і 2 дзеясловы.

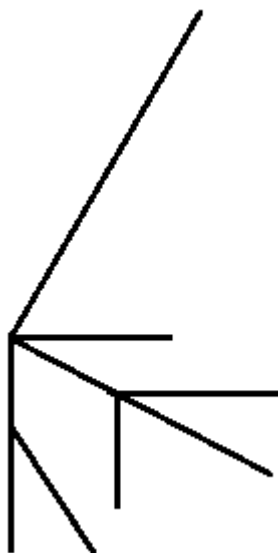
Словаўтваральная парадыгма 1-й ступені прадстаўлена 20 вытворнымі: назоўнікам *сиз-о-воронка*, утвораным спосабам складання; якаснымі прыметнікамі, утворанымі спосабамі складання і зрашчэння (*сиз-о-зеленоватый*, *мутн-о-сизый*, *исчерна-сизый* і *інш.*); адноснымі прыметнікамі *сиз-о-бров-О-ый*, *сиз-о-голов-О-ый*, *сиз-о-крыл-О-ый*, утворанымі нульсуфіксальна-складаным спосабам; якаснымі прыметнікамі *сиз-оват-ый*, *сиз-еньк-ий*, назоўнікамі *сиз-ость*, *сиз-ин-а*, *сиз-арь*, *сиз-як*, *сиз-овк-а*, прыслоўем *сиз-о* і дзеясловам *сиз-е-ть*, утворанымі суфіксальным спосабам; прэфіксальна-суфіксальным прыслоўем *ис-сиз-а*.

Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені аб'яднана 8 вытворнымі: якаснымі прыметнікамі *сизоват-о-красный*, *сизоват-о-зелёный*, *иссиза-голубой*, утворанымі спосабамі складання і зрашчэння; прэфіксальным дзеясловам *по-сизеть*; абстрактным назоўнікам *сизоват-ость* і адносным прыметнікам *сизоворонк-ов-ый*, утворанымі суфіксальным спосабам;

поліматывавным прыслоўем *сизовато* — *сизоват-о* ← *сизоват-ый* і *сиз-оват-о* ← *сиз-о*.

Словаўтваральная парадыгма 3-й ступені абмежавана зборным назоўнікам *сизоворонков-ые*, ўтвораным спосабам субстантывацыі.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *сизый* у рускай мове можа быць прадстаўлены наступнай схемай:

Мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне выражаюць 12 дэрыватаў: якасныя прыметнікі простага і складанага структуры са значэннем колеру (*сиз-о-зеленоватый*, *мутн-о-сизый*, *сиз-оват-ый* і інш.); прэфіксальны дзеяслоў *по-сизеть*; прыслоўе *сиз-оват-о*.

Мутацыйнае словаўтваральнае значэнне маюць 10 дэрыватаў: адносныя прыметнікі *сиз-о-бров-О-ый*, *сиз-о-голов-О-ый*, *сиз-о-крыл-О-ый*; назоўнікі *сиз-арь*, *сиз-як*, *сиз-овк-а*, *сиз-о-воронка*, *сизоворонков-ые*; якасны прыметнік *иссиза-голубой*; прыслоўе *ис-сиз-а*.

Транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне выражаюць 7 дэрыватаў: абстрактныя назоўнікі *сиз-ость*, *сиз-ин-а*, *сизоват-ость*; дзеяслоў *сиз-е-ть*; прыслоўі *сиз-о*, *сизоват-о*; адносны прыметнік *сизоворонк-ов-ый*.

Пры матывацыі некаторых слоў на марфемным стыку адбываюцца наступныя марфаналагічныя з’явы:

- 1) чаргаванне фанем «цвёрдая зычная — мяккая зычная» <з—з’>: *сиз-ин-а*, *сиз-еньк-ий*, *сиз-як*, *сиз-е-ть* ← *сиз-ый*;
- 2) чаргаванне тыпу «мяккая зычная — цвёрдая зычная» <в’—в>: *сиз-о-бров-О-ый* ← *сиз-ый*, *бровь*.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *сизый* у рускай мове значна вышэйшы, чым у беларускай мове.

Ад вяршыннага прыметніка *шызы* ў беларускай мове ўтворана толькі 6 слоў, якія адносяцца да розных часцін мовы: *шыз-а-крыл-О-ы*, *шыз-ават-ы*, *шыз-ак*, *шыз-асць*, *шыз-а*, *шыз-е-ць*.

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *сизый* у рускай мове складаецца з 29 вытворных і мае разгалінаваную структуру. Сярод вытворных пераважаюць прыметнікі прастай і складанай структуры (*сиз-о-зеленоватый*, *мутн-о-сизый*, *сиз-оват-ый*, *сиз-о-бров-О-ый* і інш.) і назоўнікі (*сиз-о-воронка*, *сизоворонков-ые*, *сизоват-ость* і інш.).

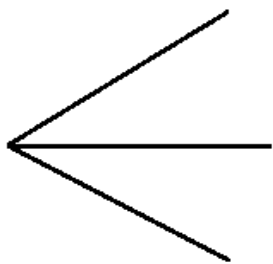
2.16 Словаўтваральныя гнёзды з вяршынным прыметнікам *ліловы* ў беларускай і рускай мовах

Прыметнік *ліловы* ў сучаснай беларускай мове мае значэнне ‘светла-фіялетава; колеру бэзу ці фіялкі’ [26, ІІІ, с 45].

Ад вяршыннага прыметніка *ліловы* паралельна на 1-й ступені ўтвораны 4 словы, тым самым утвараючы гняздо-пучок (*-веер*) з 4 бінарных ланцужкоў: *лілов-ы* → *лілав-ат-ы*; *лілов-ы* → *лілов-асць*; *лілов-ы* → *лілав-е-ць*; *лілов-ы* → *светл-а-ліловы*.

Лілов-ы	І ступень
	ліл-ават-ы
	лілов-асць
	лілав-е-ць
	светл-а-ліловы

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *ліловы* нязначны. Ён абмежаваны ўтварэннем толькі якасных прыметнікаў прастай і складанай структуры з мадыфікацыйным словаўтваральным значэннем — *ліл-ават-ы*, *светл-а-ліловы*; дзеяслова *лілав-е-ць* і абстрактнага назоўніка *лілов-асць*, якія выражаюць транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне.

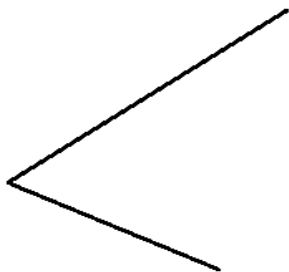
Словы *лил-ават-ы*, *лілов-асць* і *лілав-е-ць* утвораны суфіксальным спосабам, прыметнік *светл-а-ліловы* утвораны спосабам складання.

Словаўтваральнае гняздо з вяршыняй *лиловый* у рускай мове адносіцца да *веера-ланцужковай* разнавіднасці *гнязда-дрэва*, паколькі яно складаецца з 11 бінарных ланцужкоў тыпу *лилов-ый* → *нежн-о-лиловый*, *лилов-ый* → *лил-оват-ый*, *лилов-ый* → *лилов-о-голубой* і інш. і толькі 1 палінарнага ланцужка *лилов-ый* → *лилов-е-ть* → *по-лиловеть*. Дэрывацыя адбываецца на 2 ступенях. Усяго ад вяршыннага прыметніка-каляроніма *лиловый* утворана 13 дэрыватаў.

Лілов-ый	I ступень	II ступень
	лил-оват-ый [лил(ов)-оват-ый]	
	лилов-е-ть	по-лиловеть
	лилов-о-голубой	
	лилов-о-синий	
	блѣкл-о-лиловый	
	густ-о-лиловый	
	исчерна-лиловый	
	красноват-о-лиловый	
	нежн-о-лиловый	
	светл-о-лиловый	
	сер-о-лиловый	
	тѣмн-о-лиловый	

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *лиловый* прадстаўлены: якаснымі прыметнікамі простаі і складанай структуры, якія

маюць мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне, тыпу *лil-оват-ый*, *густ-о-лиловый*, *исчерна-лиловый*, *красноват-о-лиловый* і інш.; дзеяслоў *лилов-е-ть* з транспазіцыйным словаўтваральным значэннем і ўтвораны ад яго дзеяслоў *по-лиловеть*, які выражае мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне.

Суфіксальным спосабам утвораны прыметнік *лil-оват-ый* і дзеяслоў *лилов-е-ть*. Прэфіксальным спосабам утвораны дзеяслоў *по-лиловеть*. Спосабам зрашчэння ўтвораны прыметнік *исчерна-лиловый*. Астатнія дэрываты — прыметнікі — ўтвораны спосабам складання (*лилов-о-голубой*, *лилов-о-синий*, *блёкл-о-лиловый*, *густ-о-лиловый*, *красноват-о-лиловый*, *нежн-о-лиловый*, *светл-о-лиловый*, *сер-о-лиловый*, *тёмн-о-лиловый*).

Пры ўтварэнні дэрывата *лil-оват-ый* як у рускай, так і ў беларускай мове на марфемным стыку адбываецца частковае сумяшчэнне суфіксальнага морфа $-[\alpha_1 v]at-$ з фіналлю $-[\alpha_1 v]$ матывуючай асновы, параўн.: бел. *лil-ават-ы* $\leftarrow$ *лілов-ы*; рус. *лil-оват-ый* $\leftarrow$ *лилов-ый*. Пры ўтварэнні дэрыватаў *лиловеть* і *лілавець* як у рускай, так і ў беларускай мове на марфемным стыку адбываецца чаргаванне «цвёрдая зычная — мяккая зычная» $\langle v \rightarrow v' \rangle$: бел. *лілав-е-ць* $\leftarrow$ *лілов-ы*; рус. *лилов-е-ть* $\leftarrow$ *лилов-ый*.

Як бачым, словаўтваральны патэнцыял прыметніка *лиловый* у рускай мове значна вышэйшы, чым у беларускай мове. Як у рускай, так і ў беларускай мове ад вяршыннага прыметніка *лиловый* утвораны пераважна якасныя прыметнікі са значэннем колеру тыпу бел. *лілав-ат-ы*, *светл-а-ліловы*; рус. *нежн-о-лиловый*, *светл-о-лиловый*, *сер-о-лиловый*, *тёмн-о-лиловый* і інш.

2.17 Словаўтваральныя гнёзды з вяршынным прыметнікам *фіялетава* ў беларускай і рускай мовах

Прыметнік *фіялетава* ў сучаснай беларускай мове мае значэнне ‘сіні з чырванаватым адценнем, колеру фіялкі’ [26, V, кн. 2, с. 138].

Ад прыметніка-каляроніма *фіялетава* ўтвораны толькі 3 словы на 1-й ступені, тым самым утвараючы *гняздо-пучок (-веер)* з 3 бінарных ланцужкоў: *фіялетава-ы* → *ультра-фіялетава*; *фіялетава-ы* → *цёмн-а-фіялетава*; *фіялетава-ы* → *чарнават-а-фіялетава*.

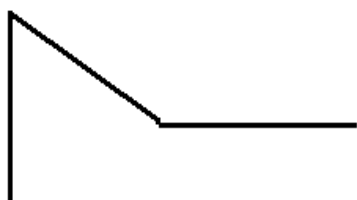
Фіялетава-ы	I ступень
	ультра-фіялетава
	цёмн-а-фіялетава
	чарнават-а-фіялетава

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *фіялетава* нязначны. Ён абмежаваны ўтварэннем толькі 3 дэрыватаў: адноснага прыметніка з мутацыйным словаўтваральным значэннем *ультра-фіялетава*, утворанага прэфіксальным спосабам; якасных складаных прыметнікаў *цёмн-а-фіялетава*, *чарнават-а-фіялетава*, якія выражаюць мадыфікацыйнае значэнне.

Словаўтваральнае гняздо з вяршыняй *фіялетава* у рускай мове адносіцца да *веера-ланцужковай* разнавіднасці *гнязда-дрэва*, паколькі яно складаецца з 11 бінарных ланцужкоў тыпу *фіялетава-ый* → *огненн-о-фіялетава*, *фіялетава-ый* → *фіялетава-о-сіні* і інш. і 1 палінарнага ланцужка *фіялетава-ый* → *ультра-фіялетава-ый* → *ультрафіялет-Ø*.

Фіялетава-ый	I ступень	II ступень
	фіялетава-о	
	ультра-фіялетава-ый	ультрафіялет-Ø
	фіялетава-о-красный	
	фіялетава-о-сіні	
	гразн-о-фіялетава	
	густ-о-фіялетава	
	огненн-о-фіялетава	

	сер- о -фиолетовый	
	син- е -фиолетовый	
	синеват- о -фиолетовый	
	тёмн- о -фиолетовый	
	ярк- о -фиолетовый	

Словаўтваральны патэнцыял вяршыннага прыметніка *фиолетовый* у рускай мове прадстаўлены 10 якаснымі прыметнікамі складанай структуры, якія маюць мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне, тыпу *фиолетов-о-красный*, *фиолетов-о-синий*, *грязн-о-фиолетовый* і інш.; адносным прыметнікам *ультра-фиолетовый*, які ўтвораны прэфіксальным спосабам і мае мутацыйнае словаўтваральнае значэнне; прыслоўем *фиолетов-о* і абстрактным назоўнікам *ультрафиолет-О*, якія ўтвораны суфіксальным спосабам і выражаюць транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне.

Пры ўтварэнні слова *ультрафиолет-О* на марфемным стыку адбываецца усячэнне фіналі *-ов*: *ультрафиолет-О* ← *ультрафиолетов-ый*.

Як бачым, словаўтваральны патэнцыял прыметніка *фиолетовый* у рускай мове значна вышэйшы, чым у беларускай мове. Як у рускай, так і ў беларускай мове ад вяршыннага прыметніка *фиолетовый* утвараюцца пераважна якасныя прыметнікі са значэннем колеру тыпу бел. *цёмн-а-фіялетаваы*, *чарнават-а-фіялетаваы*; рус. *огненн-о-фиолетовый*, *фиолетов-о-красный*, *фиолетов-о-синий* і інш.

2.18 Словаўтваральныя гнёзды з вяршынным прыметнікам *карычневы* ў беларускай і рускай мовах

Прыметнік *карычневы* ў сучаснай беларускай мове мае значэнне ‘буравата-жоўты, колеру жолуда або карыцы’ [26, II, с. 652].

Ад прыметніка-каляроніма *карычневы* ў сучаснай беларускай мове ўтвораны 3 словы на 1-й ступені, тым самым утвараючы *гняздо-пучок (-веер)* з 3 бінарных ланцужкоў: *карычнев-ы* → *карычн-яват-ы*; *карычнев-ы* → *светл-а-карычневы*; *карычнев-ы* → *цёмн-а-карычневы*.

Карычнев-ы	I ступень
	карычн-яват-ы (карычнев+еват-ы)
	светл-а-карычневы
	цёмн-а-карычневы

Матываваныя словы з’яўляюцца якаснымі прыметнікамі, якія выражаюць мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне: прыметнік *карычн-яват-ы*, утвораны суфіксальным спосабам, і складаныя прыметнікі *светл-а-карычневы*, *цёмн-а-карычневы*.

Ад прыметніка-каляроніма *коричневый* у рускай мове ўтворана 7 слоў на 1-й ступені, тым самым утвараючы *гняздо-пучок (-веер)* з 7 бінарных ланцужкоў тыпу *коричнев-ый* → *коричнев-еньк-ий*; *коричнев-ый* → *коричн-еват-ый*; *коричнев-ый* → *буроват-о-коричневый* і інш.

Коричнев-ый	I ступень
	коричнев-еньк-ий <i>разм.</i>
	коричн-еват-ый [коричн(ев)-еват-ый]
	коричнев-о-красный
	буроват-о-коричневый
	красн-о-коричневый
	светл-о-коричневый

	тёмн- о -коричневый
--	----------------------------

Матываваныя словы з’яўляюцца якаснымі прыметнікамі, якія выражаюць мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне: прыметнікі *коричнев-еньк-ий*, *коричн-еват-ый*, утвораныя суфіксальным спосабам, і складаныя прыметнікі *коричнев-о-красный*, *буроват-о-коричневый*, *красн-о-коричневый*, *светл-о-коричневый*, *тёмн-о-коричневый*.

У слове *коричн-еват-ый* як у рускай, так і ў беларускай мове на марфемным стыку адбываецца частковае сумажчэнне суфіксальнага морфа -|α₁в|ат- з фіналлю -|α₁в| матывуючай асновы. Параўн.: бел. *карычн-яват-ы* ← *карычнев-ы*; рус. *коричн-еват-ый* ← *коричнев-ый*. Пры ўтварэнні слова *коричневенький* адбываецца чаргаванне «цвёрдая зычная — мяккая зычная» <в—в’>: *коричнев-еньк-ий* ← *коричнев-ый*.

Як бачым, словаўтваральны патэнцыял прыметніка *коричневый* у рускай мове вышэйшы, чым у беларускай мове. Аднак, як і ў беларускай мове, ён абмежаваны ўтварэннем толькі якасных прыметнікаў са значэннем колеру тыпу рус. *коричнев-еньк-ий*, *коричн-еват-ый*, *коричнев-о-красный* і інш.; бел. *карычн-яват-ы*, *светл-а-карычневы*, *цёмн-а-карычневы*.

2.19 Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *саврасый* у рускай мове

Прыметнік *саврасый* у сучаснай рускай мове мае значэнне ‘о масти лошадей: светло-гнедой с чёрными гривой и хвостом’ [19, с. 692].

Словаўтваральнае гняздо з вяршыняй *саврасый* адносіцца да *веера-ланцужковай* разнавіднасці *гнязда-дрэва*, паколькі яно складаецца з 2 бінарных ланцужкоў *саврас-ый* → *саврас-О*, *саврас-ый* → *саврас-к-а* і 1 палінарнага ланцужка *саврас-ый* → *саврас-ый наз.* → *саврас-ая наз.* Дэрывацыя адбываецца на 2 ступенях.

Саврас-ый	I ступень	II ступень
	саврас-ый наз. разм.	саврас-ая наз. разм.

	саврас- Ø <i>разм.</i>	
	саврас- к-а <i>разм.</i>	

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *саврасый* нязначны. Ён абмежаваны ўтварэннем толькі канкрэтных назоўнікаў з мутацыйным словаўтваральным значэннем: назоўнікаў *саврас-ый, саврас-ая*, утвораных спосабам субстантывацыі; назоўнікаў *саврас-Ø, саврас-к-а*, утвораных суфіксальным спосабам.

У беларускай мове такога тыпу прыметнік адсутнічае, яму адпавядае прыметнік *буланы*.

2.20 Словаўтваральныя гнёзды з вяршынным прыметнікам *буланы* ў беларускай і рускай мовах

Прыметнік *буланы* ў сучаснай беларускай мове мае значэнне ‘жаўтаваты, палавы з чорным хвастом і чорнай грываю (пра масць коней)’ [26, I, с. 418].

Словаўтваральнае гняздо з базавым прыметнікам *буланы* можна класіфікаваць як *гняздо-пучок (-веер)*:

Буланы	I ступень
	булан-ы <i>наз.</i>
	булан- к-а <i>разм.</i>
	булан- чык <i>разм.</i>

Як бачым, у яго складзе вылучаюцца 3 бінарныя ланцужкі: *булан-ы* → *булан-ы наз.*; *булан-ы* → *булан-к-а*; *булан-ы* → *булан-чык*.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *буланы* абмежаваны ўтварэннем назоўнікаў, якія маюць мутацыйнае словаўтваральнае значэнне: *булан-ы, булан-к-а, булан-чык*.

Назоўнік *булан-ы* ўтвораны спосабам субстантывацыі, назоўнікі *булан-к-а*, *булан-чык* — суфіксальным спосабам.

Семантыка прыметніка *буланы* у рускай мове тая ж, як і ў беларускай мове, за выключэннем большай дэталізацыі: *буланы* — ‘о масти лошадей: светло-жёлтый (обычно в сочетании с чёрным хвостом и гривой)’, ‘о масти других животных, об оперении птиц: с желтизной разных оттенков’ [19, с. 63].

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *буланы* уяўляе сабой *гняздо-пару*, якое складаецца толькі з вяршыні *булан-ый* і аднаго вытворнага слова на 1-й ступені — назоўніка *булан-к-а* з мутацыйным словаўтваральным значэннем, які ўтвораны суфіксальным спосабам.

Булан-ый	I ступень
	булан-к-а

Як бачым, словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *буланы* ў беларускай і рускай мовах надзвычай абмежаваны. Ад яго ўтвораны толькі назоўнікі з канкрэтна-прадметным значэннем: рус. *булан-к-а*; бел. *булан-к-а*, *булан-ы*, *булан-чык*.

2.21 Словаўтваральныя гнёзды з вяршынным прыметнікам *пунсовы* ў беларускай і рускай мовах

Прыметнік *пунсовы* ў сучаснай беларускай мове мае значэнне ‘ярка-чырвоны’ [26, IV, с. 520].

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *пунсовы* можна класіфікаваць як *гняздо-пучок (-веер)*, якое складаецца з 2 бінарных ланцужкоў: *пунсов-ы* → *пунсов-асць*; *пунсов-ы* → *пунсав-е-ць*.

Пунсов-ы	I ступень
	пунсов-асць
	пунсав-е-ць

Ад вяршыннага прыметніка *пунсовы* суфіксальным спосабам утвораны 2 словы з транспазіцыйным словаўтваральным значэннем: абстрактны назоўнік *пунсов-асць* і дзеяслоў *пунсав-е-ць*.

Пры ўтварэнні дэрывата *пунсавець* на марфемным стыку адбываецца чаргаванне «цвёрдая зычная — мяккая зычная» <в—в’>: *пунсав-е-ць* ← *пунсов-ы*.

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *пунцовый* у рускай мове з’яўляецца *гняздом-дрэвам*. Дэрывацыя адбываецца на 2-х ступенях, больш актыўна на 1-й ступені. Ад прыметніка *пунцовый* утворана 6 слоў, якія складаюцца ў 3 бінарныя ланцужкі: *пунцов-ый* → *пунцов-о*; *пунцов-ый* → *пунцов-и-ть-ся*; *пунцов-ый* → *пунцов-о-красный*; 2 палінарныя ланцужкі: *пунцов-ый* → *пунцов-е-ть* → *по-пунцоветь*; *пунцов-ый* → *пунцов-е-ть* → *за-пунцоветь*.

Пунцов-ый	I ступень	II ступень
	пунцов-о	
	пунцов-е-ть	по-пунцоветь
		за-пунцоветь
	пунцов-и-ть-ся <i>разм.</i>	
	пунцов-о-красный	

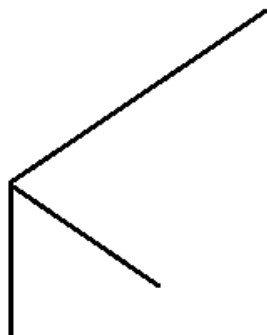
Ад вяршыннага прыметніка ўтвораны 4 дзеясловы, 1 прыметнік і 1 прыслоўе.

Словаўтваральная парадыгма 1-й ступені аб’яднана ўтварэннем 4 дэрыватаў: якаснага прыметніка *пунцов-о-красный*, утворанага спосабам

складання; прыслоўя *пунцов-о* і дзеяслова *пунцов-е-ть*, утвораных суфіксальным спосабам; суфіксальна-пастфіксальнага дзеяслова *пунцов-и-ть-ся*.

Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені абмежавана ўтварэннем прэфіксальных дзеясловаў *по-пунцоветь*, *за-пунцоветь*.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *пунцовый* у рускай мове можа быць прадстаўлены наступнай схемай:

Транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне маюць прыслоўе *пунцов-о* і дзеясловы *пунцов-е-ть*, *пунцов-и-ть-ся*.

Мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне маюць якасны прыметнік са значэннем колеру *пунцов-о-красный*; прэфіксальныя дзеясловы *по-пунцоветь*, *за-пунцоветь*.

Пры ўтварэнні дэрыватаў *пунцов-е-ть*, *пунцов-и-ть-ся* адбываецца чаргаванне «цвёрдая зычная — мяккая зычная» <в—в'>: *пунцов-е-ть*, *пунцов-и-ть-ся* ← *пунцов-ый*.

Як бачым, словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *пунцовый* у рускай мове значна вышэйшы, чым у беларускай мове. Ад вяршыннага прыметніка *пунсовы* ў беларускай мове утвораны толькі 2 дэрываты: назоўнік *пунсов-асць* і дзеяслоў *пунсав-е-ць*. Ад вяршыннага прыметніка *пунцовый* у рускай мове ўтвораны 6 дэрыватаў, сярод іх пераважаюць дзеясловы (*пунцов-е-ть*, *пунцов-и-ть-ся*, *по-пунцоветь*, *за-пунцоветь*).

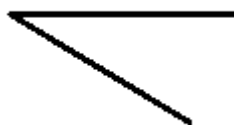
2.22 Словаўтваральныя гнёзды з вяршынным прыметнікам *гняды* ў беларускай і рускай мовах

Прыметнік *гняды* ў сучаснай беларускай мове мае значэнне ‘цёмна-рыжы (пра масць коней)’ [26, II, с. 65].

Словаўтваральнае гняздо з базавым прыметнікам-каляронімам *гняды* з’яўляецца *гняздом-пучком (-веерам)*, паколькі складаецца з 2 бінарных ланцужкоў: *гняд-ы* → *гняд-ы наз.*; *гняд-ы* → *цёмн-а-гняды*.

Гняд-ы	I ступень
	гняд-ы наз.
	цёмн-а-гняды

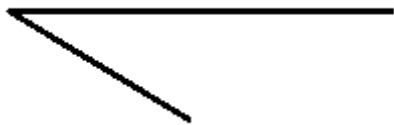
Ад вяршыннага прыметніка-каляроніма *гняды* ўтвораны 2 дэрываты — назоўнік *гняды* з мутацыйным словаўтваральным значэннем, утвораны спосабам субстантывацыі, і складаны прыметнік *цёмн-а-гняды*, які выражае мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне.

Словаўтваральнае гняздо з вяршыняй *гнедой* у рускай мове адносіцца да *веера-ланцужковай* разнавіднасці *гнязда-дрэва*, паколькі яно складаецца з 2 бінарных ланцужкоў *гнед-ой* → *гнед-к-о*, *гнед-ой* → *гнед-о-пегий* і толькі 1 палінарнага ланцужка *гнед-ой* → *гнед-ой наз.* → *гнед-ая наз.*

Гнед-ой	I ступень	II ступень
	гнед-ой наз. разм.	гнед-ая наз. разм.
	гнед-к-о	
	гнед-о-пегий	

Ад вяршыннага прыметніка-каляроніма *гнедой* ўтвораны назоўнікі з мутацыйным словаўтваральным значэннем *гнед-к-о*, *гнед-ой*, *гнед-ая* і складаны прыметнік *гнед-о-пегий*, які выражае мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне.

Як бачым, словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *гняды* ў беларускай і рускай мовах нязначны. Ён абмежаваны ўтварэннем толькі назоўнікаў канкрэтна-прадметнага значэння (бел. *гняд-ы*; рус. *гнед-к-о*, *гнед-ой*, *гнед-ая*) і якасных складаных прыметнікаў (бел. *цёмн-а-гняд-ы*; рус. *гнед-о-пегий*).

2.23 Словаўтваральныя гнёзды з вяршынным прыметнікам *кары* ў беларускай і рускай мовах

Прыметнік *кары* ў сучаснай беларускай мове мае значэнне ‘карычневы (пра колер вачэй)’ [26, II, с. 651].

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам-каляронімам *кары* з’яўляецца *гняздом-пучком (-веерам)*, паколькі 2 дэрываты ўтвораны паралельна на 1-й ступені. Словаўтваральнае гняздо складаецца з 2 бінарных ланцужкоў: *кар-ы* → *кар-а-вок-Ø-і*; *кар-ы* → *светл-а-кары*.

Кар-ы	I ступень
	кар-а-вок-Ø-і
	светл-а-кары

Ад вяршыннага прыметніка *кары* ўтвораны суфіксальна-складаны прыметнік *кар-а-вок-Ø-і* і складаны прыметнік *светл-а-кар-ы*.

Семантыка прыметніка *карий* у рускай мове тая ж, як і ў беларускай мове, за выключэннем большай дэталізацыі: *карий* ‘о цвете глаз и масти лошадей: тёмно-коричневый’ [19, с. 266].

Ад прыметніка-каляроніма *карий* утвораны 3 словы на 1-й ступені, тым самым утвараючы *гняздо-пучок (-веер)* з 3 бінарных ланцужкоў: *кар-ий* → *кар-е-глаз-Ø-ый*; *кар-ий* → *светл-о-карий*; *кар-ий* → *тёмн-о-карий*.

Кар-ий	I ступень
	кар-е-глаз-Ø-ый
	светл-о-карий
	тёмн-о-карий

Матываваныя словы з’яўляюцца прыметнікамі складанай структуры *кар-е-глаз-Ø-ый*, *светл-о-карий* і *тёмн-о-карий*.

Як бачым, словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *кары* як у беларускай мове, так і ў рускай нязначны. Ён абмежаваны ўтварэннем толькі складаных прыметнікаў: адноснага прыметніка з мутацыйным словаўтваральным значэннем бел. *кар-а-вок-Ø-і*, рус. *кар-е-глаз-Ø-ый*; якасных прыметнікаў з мадыфікацыйным словаўтваральным значэннем бел. *светл-а-кар-ы*, рус. *светл-о-карий*, *тёмн-о-карий*. Прыметнік *цёмна-кары* ўжываецца ў беларускай мове, але не фіксуецца лексікаграфічнымі даведнікамі.

2.24 Словаўтваральныя гнёзды з вяршынным прыметнікам *бэж* у беларускай і рускай мовах

Прыметнік *бэж* у сучаснай беларускай мове мае значэнне ‘светла-карычневы з ружова-жоўтым адценнем’ [26, I, с. 433].

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *бэж* з’яўляецца *гняздом-ланцужком*, паколькі яно складаецца толькі з 1 палінарнага ланцужка: *бэж* → *бэж-ав-ы* → *светл-а-бэжавы*.

Бэж	I ступень	II ступень
	бэж-ав-ы	светл-а-бэжавы

Дэрывацыя адбываецца на 2 ступенях, на кожнай ступені ўтвораны якасныя прыметнікі: прыметнік *бэж-ав-ы*, утвораны суфіксальным спосабам на 1-й ступені, і складаны прыметнік *светл-а-бэжавы* з мадыфікацыйным словаўтваральным значэннем, утвораны на 2-й ступені.

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *беж* у рускай мове адносіцца да *ланцужкова-веернай* разнавіднасці *гнязда-дрэва*, паколькі яно складаецца з 2 палінарных ланцужкоў: *беж* → *беж-ев-ый* → *беж-еват-ый*, *беж* → *беж-ев-ый* → *светл-о-бежевый*.

Беж	I ступень	II ступень
	беж-ев-ый	беж-еват-ый [беж(ев)-еват-ый]
		светл-о-бежевый

Дэрывацыя адбываецца на 2 ступенях, словаўтваральныя парадыгмы якіх складаюць якасныя прыметнікі. На 1-й ступені ўтвораны прыметнік *беж-ев-ый*, на 2-й ступені ад яго ўтвораны суфіксальны прыметнік *беж-еват-ый* і складаны прыметнік *светл-о-бежевый*, якія выражаюць мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне.

У слове *беж-еват-ый* на марфемным стыку адбываецца частковае сумяшчэнне суфіксальнага морфа $-|\alpha_1 \mathbf{v}| \text{ат-}$ з фіналлю $-|\alpha_1 \mathbf{v}|$ матывуючай асновы: *беж-еват-ый* ← *бежев-ый*.

Як бачым, словаўтваральны патэнцыял прыметніка *бэж* як і беларускай мове, так і ў рускай мове нязначны. Ён абмежаваны ўтварэннем прыметнікаў са значэннем колеру тыпу рус. *беж-ев-ый*, *беж-еват-ый*, *светл-о-бежевый*. Прыметнік *бэжаваты* ўжываецца ў беларускай мове, але не фіксуецца лексікаграфічнымі даведнікамі.

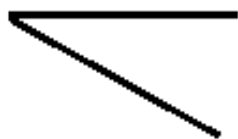
2.25 Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *каурый* у рускай мове

Прыметнік *каурый* у сучаснай рускай мове мае значэнне ‘о масти лошадей: светло-каштановый, рыжеватый’ [19, с. 270].

Ад прыметніка-каляроніма *каурый* утвораны 2 словы на 1-й ступені, тым самым утвараючы *гняздо-пучок (-веер)* з 2 бінарных ланцужкоў: *каур-ый* → *каур-еньк-ий*; *каур-ый* → *каур-к-а*.

Каур-ый	I ступень
	каур-еньк-ий <i>разм.</i>
	каур-к-а <i>разм.</i>

Як бачым, словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *каурый* нязначны. Ён абмежаваны ўтварэннем толькі якаснага прыметніка *каур-еньк-ий* з мадыфікацыйным словаўтваральным значэннем і назоўніка *каур-к-а* з мутацыйным словаўтваральным значэннем.

У слове *каур-еньк-ий* на марфемным стыку адбываецца чаргаванне «цвёрдая зычная —мяккая зычная» <р—р’>: *каур-еньк-ий* ← *каур-ый*.

У беларускай мове такога тыпу прыметнік адсутнічае, яму адпавядае прыметнік *буланы*.

2.26 Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *соловый* у рускай мове

Прыметнік *соловый* у сучаснай рускай мове мае значэнне ‘о масти лошадей; желтоватый (в сочетании со светлым хвостом и светлой гривой)’ [19, с. 746].

Словаўтваральнае гняздо з вяршыняй *соловый* з’яўляецца *гняздом-ланцужком*, паколькі яно складаецца толькі з 1 палінарнага ланцужка *соловый* → *солов-ый наз.* → *солов-ая наз.*

Солов-ый	I ступень	II ступень
	солов-ый наз. разм.	солов-ая наз. разм.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *соловый* нязначны. Ён абмежаваны ўтварэннем толькі назоўнікаў з канкрэтна-прадметным значэннем: *соловый, соловая*.

Назоўнікі ўтвораны спосабам субстантывацыі і выражаюць мутацыйнае словаўтваральнае значэнне.

У беларускай мове такога тыпу прыметнік адсутнічае, яму адпавядае прыметнік *буланы*.

2.27 Словаўтваральныя гнёзды з вяршынным прыметнікам *аранжавы* ў беларускай і рускай мовах

Прыметнік *аранжавы* ў сучаснай беларускай мове мае значэнне ‘які мае чырвона-жоўтую (адну з сямі асноўных колераў спектра) афарбоўку; падобны да колеру апельсінаў’ [26, I, с. 261].

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным каляронімам *аранжавы* з’яўляецца *гняздом-парай*, паколькі яно складаецца толькі з вяршыні і аднаго вытворнага слова на 1-й ступені словаўтварэння — прыметніка *светл-а-аранжавы*.

Аранжав-ы	I ступень
	светл-а-аранжавы

Прыметнік *светл-а-аранжавы* з’яўляецца якасным, утвораны спосабам складання, мае мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне.

Ад прыметніка-каляроніма *оранжевый* у рускай мове ўтворана 7 слоў на 1-й ступені вытворнасці, тым самым утвараючы *гнездо-пучок (-веер)* з 7 бінарных ланцужкоў тыпу *оранжев-ый* → *оранжев-о-жёлтый*; *оранжевый* → *оранжев-о* і інш. Словаўтваральны патэнцыял вяршыннага прыметніка прадстаўлены 6 якаснымі прыметнікамі простага і складанага структуры і 1 прыслоўем: *оранж-еват-ый*, *оранжев-о-жёлтый*, *оранжев-о-красный*, *золотист-о-оранжевый*, *светл-о-оранжевый*, *ярк-о-оранжевый*, *оранжев-о*.

Оранжев-ый	I ступень
	оранж-еват-ый [оранж(ев)-еват-ый]
	оранжев-о-жёлтый
	оранжев-о-красный
	золотист-о-оранжевый
	светл-о-оранжевый
	ярк-о-оранжевый
	оранжев-о

Прыметнік *оранж-еват-ый* і прыслоўе *оранжев-о* ўтвораны суфіксальным спосабам. Усе астатнія дэрываты — прыметнікі — утвораны спосабам складання: *оранжев-о-жёлтый*, *оранжев-о-красный*, *золотист-о-оранжевый*, *светл-о-оранжевый*, *ярк-о-оранжевый*.

Прыслоўе *оранжев-о* выражае транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне, прыметнікі *оранж-еват-ый*, *оранжев-о-жёлтый*, *оранжев-о-красный*, *золотист-о-оранжевый*, *светл-о-оранжевый*, *ярк-о-оранжевый* маюць мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне.

У слове *оранжеватый* на марфемным стыку адбываецца частковае сумяшчэнне суфіксальнага морфа $-|\alpha_1 v|at-$ з фіналлю $-|\alpha_1 v|$ матывуючай асновы: *оранж-еват-ый* ← *оранжев-ый*.

Як бачым, словаўтваральны патэнцыял прыметніка *оранжевый* у рускай мове значна вышэйшы, чым у беларускай мове, хоць складаныя прыметнікі тыпу *аранжава-жоўты*, *аранжава-чырвоны*, *ярка-аранжавы* ўжываюцца ў беларускай мове, але не фіксуюцца лексікаграфічнымі даведнікамі. Як у беларускай мове, так і ў рускай мове лексічныя дэрываты выражаюць мадыфікацыйнае значэнне (параўн.: бел. *светл-а-аранжавы*; рус. *светл-о-оранжевый*, *ярк-о-оранжевый*, *оранж-еват-ый*), аднак лексічны дэрыват *оранжес-о* ў рускай мове мае транспазіцыйнае значэнне.

2.28 Словаўтваральныя гнёзды з вяршынным прыметнікам *палавы* ў беларускай і рускай мовах

Прыметнік *палавы* ў сучаснай беларускай мове мае значэнне ‘які мае бледна-жоўты колер’ [26, III, с. 624].

Словаўтваральнае гняздо з вяршыняй-каляронімам *палавы* ўяўляе сабой *гняздо-пару*, якое складаецца толькі з вяршыні *палавы* і аднаго вытворнага слова на 1-й ступені — суфіксальнага дзеяслова *палав-е-ць*.

Палав-ы	I ступень
	палав-е-ць

Дзеяслоў *палав-е-ць* утвораны суфіксальным спосабам і мае транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне. У вытворным слове на марфемным стыку адбываецца чаргаванне «цвёрдая зычная — мяккая зычная» <в—в’>: *палав-е-ць* ← *палав-ы*.

Семантыка прыметніка *палевый* у рускай мове тая ж, як і ў беларускай мове, за выключэннем большай дэталізацыі: *палевый* ‘бледна-жёлтый с розоватым оттенком’ [19, с. 489].

Ад прыметніка-каляроніма *палевый* утвораны 3 словы на 1-й ступені, тым самым утвараючы *гняздо-пучок (-веер)* з 3 бінарных ланцужкоў: *палев-*

ый → *палев-о-дымчатый*; *палев-ый* → *палев-о-пёстрый*; *палев-ый* → *светл-о-палевый*.

Палев-ый	I ступень
	палев-о-дымчатый
	палев-о-пёстрый
	светл-о-палевый

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка *палевый* абмежаваны ўтварэннем толькі якасных складаных прыметнікаў, якія выражаюць мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне: *палев-о-дымчатый*, *палев-о-пёстрый*, *светл-о-палевый*.

Як бачым, словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *палавы* ў беларускай і рускай мовах нязначны. У беларускай мове ён абмежаваны ўтварэннем толькі дзеяслова з транспазіцыйным словаўтваральным значэннем *палав-е-ць*, у рускай мове — ўтварэннем якасных прыметнікаў са значэннем колеру: *палев-о-дымчатый*, *палев-о-пёстрый*, *светл-о-палевый*.

2.29 Словаўтваральныя гнёзды з вяршынным прыметнікам *бардо* ў беларускай і рускай мовах

Прыметнік *бардо* ў сучаснай беларускай мове мае значэнне ‘цёмна-чырвоны’ [26, I, с. 344].

Словаўтваральнае гняздо з вяршыняй-каляронімам *бардо* ў сучаснай беларускай мове ўяўляе сабой *гняздо-пару*, паколькі складаецца з вяршыні — нязменнага запазычанага слова — і ўтворанага ад яго суфіксальным спосабам якаснага прыметніка *бард-ов-ы*.

Бардо	I ступень
	бард-ов-ы (бардо+ов-ы)

Словаўтваральнае гняздо з вяршыняй *бордо* ў рускай мове з’яўляецца *гняздом-ланцужком*, паколькі яно складаецца толькі з 1 палінарнага ланцужка: *бордо* → *борд-ов-ый* → *тёмн-о-бордовый*. Дэрывацыя адбываецца на 2 ступенях, на кожнай ступені ўтвораны толькі якасныя прыметнікі: суфіксальны прыметнік *борд-ов-ый* на 1-й ступені і складаны прыметнік *тёмн-о-бордовый* на 2-й ступені.

Бордо	I ступень	II ступень
	борд-ов-ый	тёмн-о-бордовый

У слове *борд-ов-ый* на марфемным стыку як у беларускай, так і ў рускай мове адбываецца частковае сумяшчэнне суфіксальнага морфа *-ов-* з канцавой фіналлю *-о-*. Параўн.: бел. *бард-ов-ы* ← *бардо*; рус. *борд-ов-ый* ← *бордо*.

Як бачым, словаўтваральны патэнцыял прыметніка *бардо* як у беларускай, так і ў рускай мове нязначны. Ён абмежаваны ўтварэннем толькі прыметнікаў са значэннем колеру тыпу рус. *тёмн-о-бордовый*, *борд-ов-ый*. У беларускай мове адсутнічае складаны прыметнік *цёмна-бардовы*, паколькі ў самой сям’і рэалізуецца гэта значэнне: *бардо* — ‘цёмна-чырвоны’.

ГЛАВА 3

СЛОВАЎТВАРАЛЬНЫЯ ГНЁЗДЫ З ВЯРШЫННЫМІ ПРЫМЕТНІКАМІ-КАЛЯРОНІМАМІ АХРАМАТЫЧНАГА ЗНАЧЭННЯ Ў СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ І РУСКАЙ МОВАХ

Лексіка-семантычную групу прыметнікаў-каляронімаў ахраматычнага значэння складаюць прыметнікі са значэннем ‘які не раскладае светлавога праменя на састаўныя колеры пры пераламленні; бясколерны’ [26, I, с. 309]. Да ахраматычных колераў адносяць белы, чорны і ўсе адценні шэрага паміж імі.

Па лексікаграфічных крыніцах намі выяўлены 5 невытворных прыметнікаў-каляронімаў са значэннем ахраматычнага колеру ў сучаснай беларускай мове, 6 — у рускай мове.

Разгледзім фармальна-семантычную структуру словаўтваральных гнёздаў з базавымі прыметнікамі-каляронімамі ахраматычнага значэння ў сучаснай беларускай і рускай мовах.

3.1 Словаўтваральныя гнёзды з вяршынным прыметнікам *белы* ў беларускай і рускай мовах

Прыметнік *белы* ў сучаснай беларускай мове мае значэнне ‘які мае колер снегу, малака; проціл. чорны’ [26, I, с. 365].

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *белы* з’яўляецца *гняздом-дрэвам*. Ад прыметніка-каляроніма *белы* ўтворана 211 слоў. Яны складаюць 78 бінарных ланцужкоў тыпу *бел-ы* → *бел-ізн-а*; *бел-ы* → *да-бял-а*; *бел-ы* → *а-бял-і-ць*; *бел-ы* → *бел-а-дрэў-шчык* і інш.; 79 палінарных ланцужкоў тыпу *бел-ы* → *бял-е-ць* → *бялец-ца*; *бел-ы* → *бял-яв-ы* → *бяляв-асць*; *бел-ы* → *бел-а-бок-О-і* → *белабоч-к-а* і інш. Утварэнне вытворных, як бачым, адбываецца на 5 ступенях, найбольш актыўна дэрываты ўтвараюцца на 1-й ступені.

Бел-ы	І ступень	II ступень	III ступень	IV ступень	V ступень
	бел-ае наз.				
	бел-ыа наз.				
	бел-асць				

	бел-еньк-і				
	бял-юсеньк-і				
	бял-ютк-і				
	бел-ават-ы	белават-асць			
	бел-ав-ы				
	бял-ес-ы				
	бял-ёс-ы				
	бял-яв-ы	бяляв-асць			

	I ступень	II ступень	III ступень	IV ступень	V ступень
		бяляв-ая наз.			
		бяляв-ы наз.			
	бел-а				
	да-бял-а				
	бел-ат-а <i>разм.</i>				
	бел-ізн-а				
	белл-Ø-е <i>разм.</i>				
	бял-ух-а				
	бель-Ø				
	бяль-м-о	бяльм-аст-ы			
		бяльм-ат-ы			
	бял-як				
	бял-янк-а				
	пад-бел-Ø				
	пра-бел-Ø				
	про-бель-Ø				
	бял-е-ць	бялец-ца <i>разм.</i>			
		з-бялець	збяле-л-ы		
		за-бялець	забялец-ца		
		па-бялець	пабяле-л-ы		
	а-бял-я-ць				
	а-бял-і-ць ²	абель-ва-ць ²	абельва-нн-е ²		
		абял-енн-е ²			
		абел-ен-ы ²			
	бял-і-ць	а-бяліць ¹	абель-ва-ць ¹	абельва-нн-е ¹	
			абял-енн-е ¹		
			абел-ен-ы ¹		
		бяліц-ца			
		бел-ен-ы	ня-белены		
		бял-енн-е			
		бялі-л-ы			
		бялі-льн-ы			
		бялі-льн-я			
		бялі-льшчык	бялі-льшчыц-а		
		ад-бяліць	адбяліц-ца	адбель-ва-ц-ца ¹	
			адбель-ва-ць	адбельвац-ца ²	

				адбельва- нн-е	
			адбель- шчык	адбель- шчыц-а	
			адбел- к-а	адбелач- н-ы	
			адбел- ен-ы		
			адбель- н-ы	адбельн- а-фарбавальны	
	вы-беліць	выбеліц- ца		выбель- ва-ц-ца ¹	

	I ступень	II ступень	III ступень	IV ступень	V ступень
			выбель- ва-ць	выбельвац- ца ²	па-выбельвацца ¹
				выбельва- нн-е	
				па-выбельваць	павыбельвац- ца ²
					павыбельва- н-ы
			выбел- к-а		
			выбел- ен-ы	свеж- а-выбелены	
	да-бяліць	дабяліц- ца <i>разм.</i>		дабель- ва-ц-ца ¹	
			дабел- ен-ы		
			дабель- ва-ць	дабельвац- ца ²	
				дабельва- нн-е	
	за-бяліць	забел- к-а			
		забел- ен-ы			
		забель- ва-ць	забельвац- ца		
			забельва- нн-е		
	на-бяліць	набяліц- ца			
		набел- ен-ы			
	па-бяліць	пабяліц- ца			
		пабел- Ю			
		пабел- к-а	пабелач- н-ы		
		пабел- ен-ы			
		пабял- ян-ы			
	пад-бяліць	падбель- ва-ць	падбельвац- ца		
			падбельва- нн-е		
		падбел- к-а			
		падбель- шчык	падбель- шчыц-а		
		падбел- ен-ы			
	пера-бяліць	перабель- ва-ць	перабельвац- ца		
		перабел- к-а			
		перабел- ен-ы			
	пра-бяліць	прабяліц- ца			
		прабель- ва-ць	прабельвац- ца		

				прабельва- нн-е	
			прабел- к-а		
			прабель- н-ы		
			прабел- ен-ы		
	пры- бяліць <i>разм.</i>		прыбель- ва-ць <i>разм.</i>	прыбельвац- ца <i>разм.</i>	
			прыбел- ен-ы <i>разм.</i>		
		у-бяліць	убель- ва-ць	убельвац- ца ¹	
			убел- ен-ы		
			убяліц- ца	убель- ва-ц-ца ²	

	I ступень	II ступень	III ступень	IV ступень	V ступень
Бел-ы	бел- а-бандыт				
	бел- а-барод-Ø-ы				
	бел- а-білет-нік <i>разм.</i>				
	бел- а-бок-Ø-і	белабоч- к-а			
	бел- а-бров-Ø-ы				
	бел- а-брух-Ø-і				
	бел- а-брыс-Ø-ы <i>разм.</i>				
	бел- а-валос-Ø-ы				
	бел- а-вок-Ø-і	белавоч- к-а			
	бел- а-вус-Ø-ы				
	бел- а-галов-Ø-ы				
	бел- а-гартава- льн-ы				
	бел- а-гвардзе-ец	белагвардзей- к-а			
		белагвардзей- ск-і			
		белагвардзей- шчын-а			
	бел- а-груд-Ø-ы				
	бел- а-грыв-Ø-ы				
	бел- а-дзюб-Ø-ы				
	бел- а-дрэў-н-ы				
	бел- а-дрэў-шчык				
	бел- а-зерн-ев-ы				
	бел- а-зуб-Ø-ы	белазуб- к-а			
	бел- а-камен-н-ы				
	бел- а-капыт-н-ы	белакапытн- ік			
	бел- а-качан-н-ы				
	бел- а-кор-Ø-ы				
	бел- а-кроў-е [бел-а-кроў- j-э]				
	бел- а-крыл-Ø-ы				

	бел-а-куры				
	бел-а-ліст-Ø-ы				
	бел-а-лоб-Ø-ы				
	бел-а-мрамур-ов-ы				
	бел-а-мор-ск-і				
	бел-а-ног-Ø-і				
	бел-а-нос-Ø-ы				
	бел-а-паляк				
	бел-а-панскі				
	бел-а-пен-н-ы				
	бел-а-пёр-Ø-ы				
	бел-а-плод-н-ы				
	бел-а-польскі				

	I ступень	II ступень	III ступень	IV ступень	V ступень
Бел-ы	бел-а-пуз-Ø-ы <i>разм.</i>				
	бел-а-ружовы				
	бел-а-руч-к-а ¹				
	бел-а-ручка ²				
	бел-а-рыб-іц-а				
	бел-а-снеж-н-ы				
	бел-а-ствол-Ø-ы				
	бел-а-сцен-н-ы				
	бел-а-твар-Ø-ы				
	бел-а-турка				
	бел-а-хвост-Ø-ы				
	бел-а-цел-Ø-ы				
	бел-а-швей-н-ы				
	бел-а-швачка				
	бел-а-шчок-Ø-і				
	бел-а-шэрс-н-ы				
	бел-а-эмігрант	белаэмігрант-к-а			
		белаэмігранц-к-і			
		белаэмігрант-шчын-а <i>разм.</i>			
	блакітн-а-белы				
	серабрыст-а-белы				
	снежн-а-белы				
	чырвон-а-белы				
	чорн-а-белы				
	ярк-а-белы				

Часцінамоўны патэнцыял словаўтваральнага гнязда з вяршыняй *белы* ў сучаснай беларускай мове дастаткова багаты. Найбольш актыўна ўтвараюцца прыметнікі (70 адзінак) і назоўнікі (65 адзінак), іх утварэнне пераважна

адбываецца на 1-й ступені. Колькасць утвораных дзеясловаў складае 56 адзінак, утвораны таксама і дзеяслоўныя формы — 16 дзеепрыметнікаў, прыслоўяў утворана 2.

Словаўтваральная парадыгма 1-й ступені прадстаўлена 90 вытворнымі: адноснымі прыметнікамі і назоўнікамі, утворанымі суфіксальна-складаным (у тым ліку нульсуфіксальна-складаным) спосабам і спосабам складання (*бел-а-гвардзе-ец*, *бел-а-вокі-О-і*, *бел-а-галов-О-ы*, *бел-а-паляк* і інш.); якаснымі прыметнікамі, утворанымі спосабам складання (*бел-а-ружовы*, *серабрыст-а-белы*, *блакітн-а-белы* і інш.); суфіксальнымі прыметнікамі (*бял-ютк-і*, *бел-еньк-і*, *бял-ёс-ы* і інш.); суфіксальнымі назоўнікамі (*бел-асць*, *бял-янк-а*, *бел-ізн-а* і інш.); назоўнікамі *бел-ае*, *бел-ыя*, утворанымі спосабам субстантывацыі; суфіксальнымі дзеясловамі *бял-е-ць*, *бял-і-ць*; дзеясловамі *а-бял-я-ць*, *а-бял-і-ць*, назоўнікамі *над-бел-О*, *пра-бел-О*, *про-бель-О* і прыслоўем *да-бял-а*, утворанымі прэфіксальна-суфіксальным спосабам; суфіксальным прыслоўем *бел-а*. На гэтай ступені дэрывацыі ўтвораны поліматываваны назоўнік *беларучка*: *бел-а-руч-к-а* ← *бел-ы*, *рук-а* і *бел-а-ручк-а* ← *бел-ы*, *ручк-а*.

Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені аб'яднана ўтварэннем 42 вытворных: прэфіксальных дзеясловаў (*з-бялець*, *вы-беліць*, *да-бяліць*, *пра-бяліць* і інш.); суфіксальных назоўнікаў (*белават-асць*, *бяляв-асць*, *абял-енн-е*, *белабоч-к-а* і інш.); суфіксальных прыметнікаў *бяльм-аст-ы*, *бялі-льн-ы*, *белавардзей-ск-і*, *беламігранц-к-і*; назоўнікаў *бяляв-ая*, *бяляв-ы*, утвораных спосабам субстантывацыі; пастфіксальных дзеясловаў *бялец-ца*, *бяліц-ца*; суфіксальных дзеясловаў *абель-ва-ць*, *абял-і-ць*; дзеепрыметнікаў *абел-ен-ы*, *бел-ен-ы*.

Словаўтваральная парадыгма 3-й ступені аб'яднана ўтварэннем 49 дэрыватаў: пастфіксальных дзеясловаў (*забялец-ца*, *выбеліц-ца*, *дабяліц-ца*, *набяліц-ца* і інш.); дзеясловаў незакончанага трывання, утвораных суфіксальным спосабам (*дабель-ва-ць*, *забель-ва-ць*, *надбель-ва-ць*, *перабель-ва-ць* і інш.); дзеепрыметнікаў (*збяле-л-ы*, *пабяле-л-ы*, *абел-ен-ы*, *адбел-ен-ы* і інш.); суфіксальных назоўнікаў (*абельва-нн-е*, *бялі-льшчыц-а*, *адбель-шчык*, *адбел-к-а* і інш.); суфіксальнага прыметніка *адбель-н-ы*.

Словаўтваральная парадыгма 4-й ступені аб'яднана ўтварэннем 27 дэрыватаў: пастфіксальных дзеясловаў (*перабельвац-ца*, *прыбельвац-ца*, *забельвац-ца*, *надбельвац-ца* і інш.); суфіксальных назоўнікаў (*адбельва-нн-е*, *адбель-шчыц-а*, *забельва-нн-е*, *надбель-шчыц-а* і інш.); суфіксальных прыметнікаў *адбелач-н-ы*, *набелач-н-ы*; прыметнікаў складанай структуры *адбельн-а-фарбавальны*, *свеж-а-выбелены*. На гэтай ступені ўтвораны

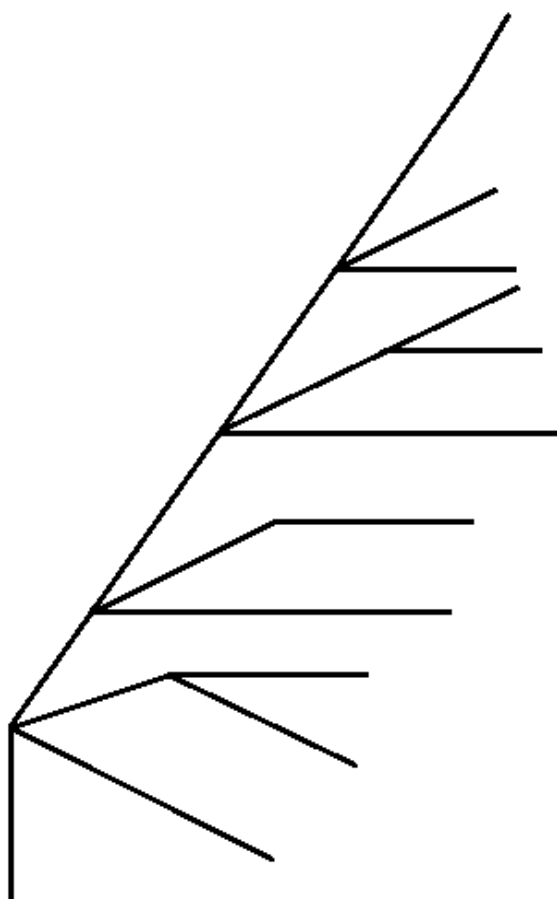
поліматываваныя дзеясловы: *адбель-ва-ц-ца* ← *адбялі-ц-ца* і *адбельвац-ца* ← *адбельваць*; *выбель-ва-ц-ца* ← *выбелі-ц-ца* і *выбельвац-ца* ← *выбельваць* і інш.

Замыкаюць словаўтваральнае гняздо на 5-й ступені вытворнасці дзеепрыметнік *навыбельва-н-ы* і поліматываваны дзеяслоў: *на-выбельвацца* ← *выбельвацца* і *навыбельвац-ца* ← *навыбельваць*.

Поліматываваныя дэрываты *абяліць*, *абельваць*, *абяленне*, *абелены*, *абельванне* ўтвораны на 1-й, 2-й, 3-й, 4-й ступенях вытворнасці:

- 1) *бяліць* → *а-бяліць* → *абель-ва-ць*, *абял-енн-е*, *абел-ен-ы*; *абельва-ць* → *абельва-нн-е*;
- 2) *бел-ы* → *а-бял-і-ць* → *абель-ва-ць*, *абял-енн-е*, *абел-ен-ы*; *абельва-ць* → *абельва-нн-е*.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *белы* ў беларускай мове можа быць прадстаўлены наступнай схемай:

Большасць вытворных выражаюць мутацыйнае або мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне.

Мутацыйнае словаўтваральнае значэнне мае 81 дэрыват: назоўнікі і адносныя прыметнікі, утвораныя складана-суфіксальным (у тым ліку нульсуфіксальна-складаным) спосабам і спосабам складання (*бел-а-гартавальн-ы*, *бел-а-гвардзе-ец*, *бел-а-качан-н-ы*, *бел-а-кроў-і-е* і інш.); адносны прыметнік *бел-ав-ы*; назоўнікі канкрэтна-прадметнага значэння, утвораныя суфіксальным спосабам і спосабам субстантывацыі (*белазуб-к-а*, *белакапытн-ік*, *бял-ух-а*, *белыя* і інш.); назоўнік канкрэтна-прадметнага значэння *пад-бел-О*; абстрактныя назоўнікі *про-бель-О*, *белогвардзей-шчын-а*, *белаземігрант-шчын-а*; рэчыўныя назоўнікі *бялі-л-ы*, *набел-О*, *набел-к-а*; зборны назоўнік *белл-О-е*; дзеясловы *а-бял-я-ць*, *а-бял-і-ць*; прыслоўе *да-бял-а*.

Мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне маюць 74 дэрываты: якасныя прыметнікі са значэннем колеру (*бял-ютк-і*, *бял-яв-ы*, *бел-а-снеж-н-ы*, *блакітн-а-белы* і інш.); адносныя прыметнікі *ня-белен-ы*, *свеж-а-выбелены*; прэфіксальныя дзеясловы (*ад-бяліць*, *вы-беліць*, *да-бяліць* і інш.); пастфіксальныя дзеясловы (*выбеліць-ца*, *дабелываць-ца*, *навыбелываць-ца* і інш.); дзеясловы незакончанага трывання, утвораныя суфіксальным спосабам (*забель-ва-ць*, *падбель-ва-ць*, *перабель-ва-ць* і інш.); дзеяслоў *абял-і-ць*; назоўнікі са значэннем асобы жаночага полу *бялі-льшчыца-а*, *адбель-шчыца-а*, *падбель-шчыца-а*, *белогвардзей-к-а*, *белаземігрант-к-а*.

Транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне выражаюць 56 дэрыватаў: назоўнікі апрадмечанага дзеяння (*абельва-нн-е*, *дабельва-нн-е*, *прабельва-нн-е* і інш.); абстрактныя назоўнікі *бел-асць*, *бяляв-асць*, *белават-асць*, *бел-ае*, *бел-ат-а*, *бел-ізн-а*, *бель-О*; назоўнікі канкрэтна-прадметнага значэння *бяляв-ая*, *бяляв-ы*, утвораныя спосабам субстантывацыі; адносныя прыметнікі *бяльм-аст-ы*, *бяльм-ат-ы*, *бялі-льн-ы*, *адбель-н-ы*, *адбелач-н-ы*, *набелач-н-ы*, *прабель-н-ы*, *белогвардзей-ск-і*, *белаземігранц-к-і*; дзеясловы *бял-е-ць*, *бял-і-ць*; дзеепрыметнікі (*збяле-л-ы*, *навыбелыва-н-ы* і інш.); прыслоўе *бел-а*.

Пры ўтварэнні некаторых дэрыватаў на марфемным стыку адбываюцца наступныя марфаналагічныя з’явы:

- 1) чаргаванне фанем «цвёрдая зычная — мяккая зычная» <л—л’>, <н—н’>, <б—б’>: *бел-еньк-і*, *бял-юсеньк-і*, *бял-ютк-і*, *бял-яв-ы*, *бял-ёс-ы*, *бял-ес-ы*, *белл-О-е*, *бяль-м-о*, *бял-як*, *бял-янк-а*, *про-бель-О*, *бел-ізн-а*, *бель-О*, *бял-е-ць*, *бял-і-ць*, *а-бял-я-ць*, *а-бял-і-ць* ← *бел-ы*; *белакапытн-ік* ← *белакапытн-ы*; *бел-а-рыб-іц-а* ← *бел-ы*, *рыб-а*;
- 2) чаргаванне тыпу «задняязычная — шыпячая» <к—ч>, <г—ж>: *адбелач-н-ы* ← *адбелк-а*; *набелач-н-ы* ← *набелк-а*; *белабоч-к-а* ← *белабож-і*;

белавоч-к-а ← белавок-і; бел-а-руч-к-а ← бел-ы, рук-а; бел-а-снеж-н-ы ← бел-ы, снег;

- 3) частковае сумяшчэнне суфіксальнага морфа -ск- з фіналлю -т: бел-а-эмігрант-к-і ← бел-а-эмігрант;
- 4) усячэнне фіналі -і: абель-ва-ць, абял-енн-е, абел-ен-ы ← абялі-ць; бел-ен-ы, бял-енн-е ← бялі-ць; адбель-шчык, адбель-ва-ць, адбел-к-а, адбел-ен-ы, адбель-н-ы ← адбялі-ць; адбель-ва-ц-ца ← адбялі-ц-ца; выбель-ва-ць, выбел-к-а, выбел-ен-ы ← выбелі-ць; выбель-ва-ц-ца ← выбелі-ц-ца; дабель-ва-ць, дабел-ен-ы ← дабялі-ць; дабель-ва-ц-ца ← дабялі-ц-ца; забель-ва-ць, забел-к-а, забел-ен-ы ← забялі-ць; набел-О, набел-к-а, набел-ен-ы, набял-ян-ы ← набялі-ць; надбель-шчык, надбель-ва-ць, надбел-к-а, надбел-ен-ы ← надбялі-ць; перабель-ва-ць, перабел-к-а, перабел-ен-ы ← перабялі-ць; прабель-ва-ць, прабел-к-а, прабел-ен-ы, прабель-н-ы ← прабялі-ць; прыбель-ва-ць, прыбел-ен-ы ← прыбялі-ць; убель-ва-ць, убел-ен-ы ← убялі-ць;
- 5) усячэнне фіналі -<ц>: бел-а-шэрс-н-ы ← бел-ы, шэрсь.

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *белый* у рускай мове з’яўляецца *гняздом-дрэвам*. Ад прыметніка-каляроніма *белый* утворана 258 слоў. Яны складаюць 64 бінарныя ланцужкі тыпу *бел-ый* → *бел-еньк-ий*; *бел-ый* → *бел-о-груд-О-ый*; *бел-ый* → *бел-як* і інш.; 116 палінарных ланцужкоў тыпу *бел-ый* → *бел-оват-ый* → *беловат-ость*; *бел-ый* → *бел-и-ть* → *белить-ся* і інш. Утварэнне вытворных, як бачым, адбываецца на 4 ступенях. Найбольш актыўна дэрываты ўтвараюцца на 1-й ступені.

	I ступень	II ступень	III ступень	IV ступень
Бел-ый	бел-ый наз.			
	бел-ые наз.			
	бел-ое наз.			
	бел-еньк-ий			
	бел-ёс-ый	белес-оват-ый	белесоват-ость	
	бел-оват-ый	беловат-ость		
		беловат-о-голубой		
		беловат-о-розовый		
	бел-ёшеньк-ий	белёшеньк-о ¹		
	бел-ёхоньк-ий	белёхоньк-о ¹		
	бел-ов-ой	белов-ая наз.		
		белов-ик		
	бел-о	бел-ёшеньк-о ²		
		бел-ёхоньк-о ²		
	бел-изн-а			
	бел-ость разм.			
	бел-як			
	бел-ян-а	белян-н-ый		
	бел-янк-а	белянч-к-а разм.		

	бел-ок I <i>рэчыва</i>	белк-овин-а		
		белк-ов-ый	белков-о- витаминный	
			высок-о-белковый	
			слизист-о- белковый	
		белоч-н-ый		
	бел-ок II <i>абалонка вока</i>			
	бель-м-о	бельм-ов-ой		
		бельм-аст-ый		
		бельм-о-рез-Ø		
	бел-ец	бел-иц-а		
	бель-Ø	бел-ев-ой		
	пре-белый			
	про-бель-Ø			
	до-бел-а			
	из-бел-а			
	на-бел-о			
	бел-е-ть	белеть-ся	за-белеться ¹	
		за-белеть	забелеть-ся ²	
		по-белеть	побеле-ниј-е [побеление]	
	бел-и-ть	белить-ся		
		бел-ениј-е [беление]		
		бел-к-а		
Бел-ый	I ступень	II ступень	III ступень	IV ступень
		бели-л-а		
		бели-ль/щик	белиль-щиц-а	
		бели-тель		
		бели-ль/н-я		
		бели-ль/н-ый		
		бел-ён-ый	не-белёный	
		вы-белить	выбелить-ся	выбел-ива-ться ¹
			выбел-ива-ть	выбеливать-ся ²
				выбелива-ниј-е [выбеливание]
			выбел-к-а	
			выбел-енн-ый	свеж-е-выбеленный
		до-белить	добелить-ся	добел-ива-ться ¹
			добел-ива-ть	добеливать-ся ²
				добелива-ниј-е [добеливание]
			добел-к-а	
		за-белить	забел-ива-ть	забеливать-ся
				забелива-ниј-е [забеливание]
			забел-я-ть	забелять-ся
			забел-к-а	

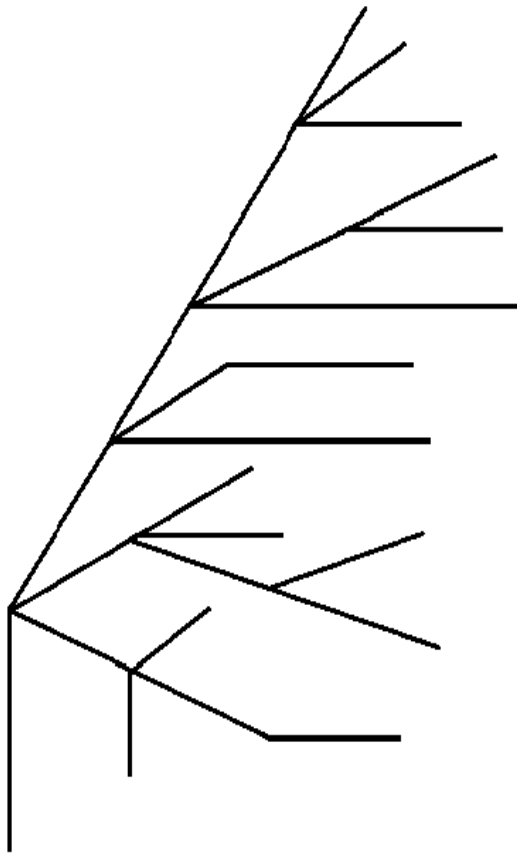
		на-белить	набелить-ся	
			набел-ива-ть	
		о-белить	обелить-ся	обел-я-ться ¹
				обел-ива-ться ¹
			обел-я-ть	обелять-ся ²
			обел-ива-ть	обеливать-ся ²
				обелива-ниј-е [обеливание]
			обел-ениј-е [обеление]	
			обель-н-ый	
		от-белить	отбелить-ся	отбел-ива-ться ¹
			отбел-ива-ть	отбеливать-ся ²
				отбелива-ниј-е [отбеливание]
				отбелива-ющ-ий <i>дзеелрым.-прым.</i>
			отбел-к-а	отбелоч-н-ый
			отбель-Ø	отбель-н-ый ¹
			отбель-щик	отбель-щиц-а
			отбель-н-ый ²	
		пере-белить	перебел-ива-ть	перебеливать-ся
				перебелива-ниј-е [перебеливание]
			перебел-я-ть	перебелять-ся
			перебел-к-а	
			перебел-ениј-е [перебеливание]	
		по-белить	побелить-ся	
Бел-ый	I ступень	II ступень	III ступень	IV ступень
			побел-к-а	
			побел-ённ-ый	свеж-е-побелённый
		под-белить	подбелить-ся	подбел-ива-ться ¹
			подбел-ива-ть	подбеливать-ся ²
				подбелива-ниј-е [подбеливание]
			подбел-к-а	
			подбел-Ø	
			подбель-щик	
		про-белить	пробелить-ся	пробел-ива-ться ¹
			пробел-ива-ть	пробеливать-ся ²
				пробелива-ниј-е [пробеливание]
			пробел-к-а	
			пробель-щик	
			пробель-н-ый	пробельн-ая наз.
		раз-белить	разбелить-ся	разбел-ива-ться ¹
				разбел-я-ться ¹
			разбел-ива-ть	разбеливать-ся ²
				разбелива-ниј-е [разбеливание]

			разбел-я-ть	разбелять-ся ²
				разбел-к-а
			разбел-Ø	
			разбел-ё ^{нн} -ый <i>дзе^нпрым.-прым.</i>	
		у-белить	убелить-ся	убел-я-ться ¹
			убел-я-ть	убелять-ся ²
	бел-о-армей-ск-ий			
	бел-о-атлас-н-ый			
	бел-о-бандит			
	бел-о-билет-ник			
	бел-о-бок-Ø-ий	белобоч-к-а		
	бел-о-бород-Ø-ый			
	бел-о-бров-Ø-ый			
	бел-о-брыс-Ø-ый <i>разм.</i>	белобрыс- еньк-ий <i>разм.</i>		
	бел-о-войлоч-н-ый			
	бел-о-волос-Ø-ый			
	бел-о-гвардеј-ец [белогвардеец]	белогвардей-к-а		
		белогвардей- щин-а		
		белогвардей- ск-ий ¹		
	бел-о-гвардей-ск-ий ²			
	бел-о-глаз-Ø-ый	белоглаз-к-а		
	бел-о-голов-Ø-ый			
	бел-о-голубой			
Бел-ый	I ступень	II ступень	III ступень	IV ступень
	бел-о-горячеч-н-ый			
	бел-о-груд-Ø-ый			
	бел-о-гузка			
	бел-о-дерев-ец			
	бел-о-дерев-н-ый			
	бел-о-дерев-щик			
	бел-о-зёр-н-ый			
	бел-о-зуб-Ø-ый	белозуб-к-а		
	бел-о-казак			
	бел-о-кали-ль/н-ый			
	бел-о-камен-н-ый	белокаменн-ая <i>наз.</i>		
	бел-о-кочан-н-ый			
	бел-о-красный			
	бел-о-кров-иј-е [белокровие]			
	бел-о-крыл-Ø-ый	белокрыль-ник		
	бел-о-курый	белокур-еньк-ий <i>разм.</i>		
	бел-о-листв-енн-ый	белолиственн-ик		
	бел-о-лиц-Ø-ый	белолич-к-а		

	бел-о-лоб-Ø-ый			
	бел-о-мест-н-ый			
	бел-о-мор-Ø			
	бел-о-мрамор-н-ый			
	бел-о-подкладоч-н-ый	белоподкладочн-ик <i>разм.</i>		
	бел-о-розовый			
	бел-о-румяный			
	бел-о-руч-к-а <i>разм.</i>	белоруч-нича-ть		
	бел-о-рыб-иц-а	белорыб-ий		
	бел-о-снеж-н-ый	белоснежн-ость		
	бел-о-стволь-н-ый			
	бел-о-тал-Ø			
	бел-о-тел-Ø-ый			
	бел-о-турка			
	бел-о-ус-Ø	белоус-ов-ый	белоусов-ые <i>наз.</i>	
	бел-о-финн	белофин-ск-ий		
	бел-о-хвост-Ø-ый			
	бел-о-шёрст-н-ый			
	бел-о-шёрст-Ø-ый			
	бел-о-щёк-Ø-ий			
	бел-о-эмигрант	белоэмигрант-к-а		
		белоэмигрант-щин-а		
		белоэмигрант-ск-ий		
	голубоват-о-белый			
	жемчужн-о-белый			
	известков-о-белый			
	кипенн-о-белый			
	молочн-о-белый			
	мраморн-о-белый			
Бел-ый	I ступень	II ступень	III ступень	IV ступень
	мутн-о-белый			
	мучнист-о-белый			
	пол-у-белый			
	сер-о-белый			
	серебрист-о-белый			
	снежн-о-белый			
	чёрн-о-белый			
	ярк-о-белый			

Часцінамоўны патэнцыял словаўтваральнага гнязда з вяршыняй *белый* у сучаснай рускай мове дастаткова багаты. Найбольш актыўна ўтвараюцца прыметнікі (89 адзінак) і назоўнікі (88 адзінак), іх утварэнне пераважна адбываецца на 1-й ступені. Колькасць утвораных дзеясловаў складае 70 адзінак, утвораны таксама і дзеяслоўныя формы — 5 дзеепрыметнікаў, прыслоўяў утворана 8.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *белый* у рускай мове можа быць прадстаўлены наступнай схемай:

Словаўтваральная парадыгма 1-й ступені прадстаўлена 95 вытворнымі: адноснымі прыметнікамі і назоўнікамі, утворанымі суфіксальна-складаным (у тым ліку нулясуфіксальна-складаным) спосабам і спосабам складання (*бел-о-дерев-н-ый*, *бел-о-войлоч-н-ый*, *бел-о-бандит*, *бел-о-ручка* і інш.); якаснымі прыметнікамі, утворанымі спосабам складання (*бел-о-розовый*, *бел-о-румяный*, *голубоват-о-белый*, *жемчужн-о-белый* і інш.); суфіксальнымі прыметнікамі *бел-еньк-ий*, *бел-ёс-ый*, *бел-оват-ый*, *бел-ёшеньк-ий*, *бел-ёхоньк-ий*, *бел-ов-ой*; прэфіксальным прыметнікам *пре-белый*; суфіксальнымі назоўнікамі (*бел-изн-а*, *бел-ость*, *бел-як*, *бел-ян-а* і інш.); назоўнікамі *бел-ый*, *бел-ые*, *бел-ое*, утворанымі спосабам субстантывацыі; суфіксальнымі дзеясловамі *бел-е-ть*, *бел-и-ть*; назоўнікам *про-бель-Ø* і прыслоўямі *до-бел-а*, *из-бел-а*, *на-бел-о*, утворанымі прэфіксальна-пастфіксальным спосабам; суфіксальным прыслоўем *бел-о*.

Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені аб'яднана ўтварэннем 65 вытворных: прэфіксальных дзеясловаў (*вы-белить*, *до-белить*, *за-белить*, *на-белить* і інш.); суфіксальнага дзеяслова *белоруч-нича-ть*; суфіксальных назоўнікаў (*белов-ик*, *белобоч-к-а*, *бели-л-а*, *белк-овин-а* і інш.); назоўнікаў *белов-ая*, *белокаменн-ая*, утвораных спосабам субстантывацыі; назоўніка *бельм-о-рез-Ø*, утворанага нулясуфіксальна-складаным спосабам;

суфіксальных прыметнікаў (*белес-оват-ый, белян-н-ый, белк-ов-ый, бельм-ов-ой* і інш.); прыметнікаў *беловат-о-голубой, беловат-о-розовый*, утвораных спосабам складання; пастфіксальных дзеясловаў *белеть-ся, белить-ся*; дзеепрыметніка *бел-ён-ый*. На гэтай ступені дэрывацыі ўтвораны поліматываваныя прыслоўі *белёшенько, белёхонько*: *белёшеньк-о* ← *белёшеньк-ий* і *бел-ёшеньк-о* ← *бело*; *белёхоньк-о* ← *белёхоньк-ий* і *бел-ёхоньк-о* ← *бело*.

У межах 1-й і 2-й ступеней утвораны поліматываваны прыметнік *белогвардейский*: *белогвардей-ск-ий* ← *белогвардей(ец)* і *бел-о-гвардей-ск-ий* ← *бел-ый, гварди(я)*.

Словаўтваральная парадыгма 3-й ступені аб'яднана ўтварэннем 57 дэрыватаў: пастфіксальных дзеясловаў (*выбелить-ся, добелить-ся, набелить-ся* і інш.); дзеясловаў незакончанага трывання, утвораных суфіксальным спосабам (*набел-ива-ть, обел-я-ть, отбел-ива-ть* і інш.); дзеепрыметнікаў *выбел-енн-ый, побел-ённ-ый, разбел-ённ-ый*; суфіксальных назоўнікаў (*отбель-щик, перебел-к-а, белиль-щиц-а, побеле-ниж-е* і інш.); назоўніка *белоусов-ые*, утворанага спосабам субстантывацыі; прыметнікаў *белков-о-витаминный, высок-о-белковый, слизист-о-белковый*, утвораных спосабам складання; суфіксальных прыметнікаў *обель-н-ый, отбель-н-ый*; прэфіксальнага прыметніка *не-белёный*. На гэтай ступені дэрывацыі ўтвораны поліматываваны дзеяслоў *забелеться*: *за-белеться* ← *белеться* і *забелеть-ся* ← *забелеть*.

Словаўтваральная парадыгма 4-й ступені аб'яднана ўтварэннем 41 дэрывата: поліматываваных дзеясловаў незакончанага трывання, утвораных пастфіксальным або суфіксальным спосабам (*пробел-ива-ться* ← *пробелить-ся* і *пробеливать-ся* ← *пробеливать*, *разбел-ива-ться* ← *разбели-ть-ся* і *разбеливать-ся* ← *разбеливать* і інш.); пастфіксальных дзеясловаў *забеливать-ся, забелять-ся, перебеливать-ся, перебелять-ся*; дзеепрыметніка *отбелива-ющ-ий*; суфіксальных назоўнікаў (*обелива-ниж-е, отбель-щиц-а, подбелива-ниж-е* і інш.); назоўніка *пробельн-ая*, утворанага спосабам субстантывацыі; суфіксальных прыметнікаў *отбелоч-н-ый, отбель-н-ый*; прыметнікаў *свеже-выбеленный, свеже-побелённый*, утвораных спосабам зрашчэння.

На 3-й і 4-й ступенях дэрывацыі ўтвораны поліматываваны прыметнік *отбельный*: *отбель-н-ый* ← *отбель* і *отбель-н-ый* ← *отбели-ть*.

Большасць вытворных выражаюць мутацыйнае або мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне.

Мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне маюць 102 дэрываты: якасныя прыметнікі са значэннем колеру (*бел-оват-ый, бел-ёхоньк-ий, бел-о-красный, жемчужн-о-белый* і інш.); прыметнікі *не-белёный, свеж-е-выбеленный, свеж-е-побелённый*; прэфіксальныя дзеясловы (*вы-белить, до-белить, за-белить, на-белить* і інш.); пастфіксальныя дзеясловы (*белеть-ся, забелеть-ся, пробелить-ся* і інш.); дзеясловы незакончанага трывання, утвораныя суфіксальным спосабам (*набел-ива-ть, обел-я-ть, отбел-ива-ть, пробел-ива-ться* і інш.); назоўнікі са значэннем асобы жаночага полу *бел-иц-а, белиль-щиц-а, беляноч-к-а, отбель-щиц-а, белогвардей-к-а, белоэмигрант-к-а*; прыслоўі *бел-ёшеньк-о, бел-ёхоньк-о*.

Мутацыйнае словаўтваральнае значэнне маюць 95 дэрыватаў: назоўнікі і адносныя прыметнікі, утвораныя суфіксальна-складаным (у тым ліку нульсуфіксальна-складаным) спосабам і спосабам складання (*бел-о-глаз-Ø-ый, бел-о-гузка, белков-о-витаминный, высок-о-белковый* і інш.); адносны прыметнік *бел-ов-ой*; назоўнікі канкрэтна-прадметнага значэння, утвораныя суфіксальным спосабам і спосабам субстантывацыі (*пробельн-ая, белоглаз-к-а, бел-янк-а, белов-икі* і інш.); назоўнік канкрэтна-прадметнага значэння *пад-бел-Ø*, утвораны прэфіксальна-суфіксальным спосабам; абстрактныя назоўнікі *про-бель-Ø, белогвардей-щин-а, белоэмигрант-щин-а*; рэчыўныя назоўнікі *бел-ил-а, бел-ок*; зборны назоўнік *белоусов-ые*; прыслоўі *до-бел-а, из-бел-а, на-бел-о*.

Транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне выражаюць 59 дэрыватаў: назоўнікі апрадмечанага дзеяння (*забелива-ниј-е, выбелива-ниј-е, перебелива-ниј-е* і інш.); абстрактныя назоўнікі *бел-изн-а, бель-Ø, белесоват-ость, бел-ость, белоснежн-ость, бел-ое, беловат-ость, отбель-Ø*; рэчыўны назоўнік *белк-овин-а*; адносныя прыметнікі, утвораныя суфіксальным спосабам (*бел-ев-ой, белян-н-ый, отбелоч-н-ый, белк-ов-ый, белогвардей-ск-ий* і інш.); дзеясловы *бел-е-ть, бел-и-ть*; дзеепрыметнікі *отбелива-ющ-ий, бел-ён-ый, выбел-енн-ый, побел-ённ-ый, разбел-ённ-ый*; прыслоўі *бел-о, белёшеньк-о, белёхоньк-о*.

Пры ўтварэнні некаторых дэрыватаў на марфемным стыку адбываюцца наступныя марфаналагічныя з’явы:

- 1) чаргаванне фанем «цвёрдая зычная — мяккая зычная» ці наадварот <л—л’>, <в—в’>, <в’—в>, <с—с’>, <р—р’>, <н—н’>, <б—б’>, <т’—т>: *бел-еньк-ий, бел-ёс-ый, бел-ёшеньк-ий, бел-ёхоньк-ий, бел-изн-а, бел-як, бел-ян-а, бел-янк-а, про-бель-Ø, бель-Ø, бель-м-о, бел-еи, бел-е-ть, бел-и-ть* ← *бел-ый*; *белов-ик* ← *белов-ой*; *бел-ёшеньк-о, бел-ёхоньк-о* ← *бело*; *бел-о-бров-Ø-ый* ← *бел-ый, бровь*; *белобрыс-еньк-ий*

- ← белобрыс-ый; бел-о-дерев-еи ← бел-ый, дерев-о; белокрыль-ник ← белокрыл-ый; белокур-еньк-ий ← белокур-ый; бел-о-листв-енн-ый ← бел-ый, листв-а; белолиственн-ик ← белолиственн-ый; бел-о-рыб-иц-а ← бел-ый, рыб-а; бел-о-стволь-н-ый ← бел-ый, ствол; бел-о-шёрст-н-ый, бел-о-шёрст-О-ый ← бел-ый, шерсть;
- 2) чаргаванне фанем «задняязычная — шыпячая» <к—ч>, <г—ж>: беляноч-к-а ← белянк-а; белоч-н-ый ← белок; отбелоч-н-ый ← отбелк-а; белобоч-к-а ← белобок-ий; бел-о-войлоч-н-ый ← бел-ый, войлок; бел-о-горячеч-н-ый ← бел-ый, горячк-а; бел-о-подкладоч-н-ый ← бел-ый, подкладк-а; бел-о-руч-к-а ← бел-ый, рук-а; бел-о-снеж-н-ый ← бел-ый, снег;
- 3) чаргаванне фанем «свісцячая — шыпячая» <ц—ч>: белолич-к-а ← белолиц-ый;
- 4) усячэнне фіналі -и: бел-ениј-е, бел-к-а, бел-ён-ый ← белц-ть; выбел-к-а, выбел-енн-ый ← выбелц-ть; добел-к-а ← добелц-ть; забел-к-а, забел-я-ть ← забелц-ть; обел-я-ть, обел-ениј-е, обель-н-ый ← обелц-ть; отбел-к-а, отбель-О, отбель-щик, отбель-н-ый ← отбелц-ть; перебел-к-а, перебел-я-ть, перебел-ениј-е ← перебелц-ть; побел-к-а, побел-ённ-ый ← побелц-ть; подбел-к-а, подбел-О, подбель-щик ← подбелц-ть; пробел-к-а, пробель-щик, пробель-н-ый ← пробелц-ть; разбел-я-ть, разбел-ённ-ый, разбел-О ← разбелц-ть; убел-я-ть ← убелц-ть; разбел-я-ться ← разбелц-ть-ся;
- 5) усячэнне фіналі -я: разбел-к-а ← разбел-я-ть;
- 6) усячэнне фіналі -иц: белорыб-ий ← белорыбиц-а.

Словаўтваральныя гнёзды з вяршынным прыметнікам *белы* ў беларускай і рускай мовах маюць самы высокі словаўтваральны патэнцыял сярод словаўтваральных гнёздаў з базавымі прыметнікамі-каляронамі.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-калярона *белый* у рускай мове вышэйшы, чым у беларускай, паколькі ад яго ўтворана больш слоў: у рускай мове — 258 дэрыватаў, у беларускай мове — 211 дэрыватаў. Разам з тым у словаўтваральных гнёздах з вяршынным прыметнікам *белы* ў беларускай і рускай мовах можна выявіць агульныя заканамернасці.

Словаўтваральныя гнёзды з вяршынным прыметнікам *белы* ў беларускай і рускай мовах з’яўляюцца развітымі і маюць разгалінаваную структуру. Дэрывацыя адбываецца найбольш актыўна на 1-й ступені. Большасць вытворных з’яўляюцца прыметнікамі і назоўнікамі складанай структуры, суфіксальнымі назоўнікамі або дзеясловамі з мадыфікацыйным словаўтваральным значэннем (прэфіксальнымі, пастфіксальнымі і інш.). Параўн.: бел. *бел-а-камен-н-ы* ← *бел-ы, камень*, рус. *бел-о-камен-н-ый* ←

бел-ый, камень; бел. *бялі-л-ы* ← *бялі-ць*, рус. *бели-л-а* ← *бели-ть*; бел. *пабяліц-ца* ← *па-бяліць*, рус. *побелить-ся* ← *по-белить* і інш.

У межах 1-й ступені дэрывацыі пераважаюць назоўнікі і адносныя прыметнікі, утвораныя складана-суфіксальным (у тым ліку нульсуфіксальна-складаным) спосабам, параўн.: бел. *бел-а-білет-нік* ← *бел-ы, білет*, рус. *бел-о-билет-ник* ← *бел-ый, билет*; бел. *бел-а-крыл-О-ы* ← *бел-ы, крыл-о*, рус. *бел-о-крыл-О-ый* ← *бел-ый, крыл-о* і інш.

Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені складаецца пераважна з прэфіксальных дзеясловаў і суфіксальных назоўнікаў, параўн.: бел. *пад-бяліць* ← *бяліць*, рус. *под-белить* ← *белить*; бел. *белабоч-к-а* ← *белабок-і*, рус. *белобоч-к-а* ← *белобок-ий* і інш.

Словаўтваральныя парадыгмы 3-й і 4-й ступеней складаюцца пераважна з пастфіксальных дзеясловаў, дзеясловаў незакончанага трывання, утвораных суфіксальным спосабам, назоўнікаў апрадмечанага дзеяння і дзеепрыметнікаў. Параўн.: бел. *убяліц-ца* ← *убяліць*, рус. *убелить-ся* ← *убелить*; бел. *прабель-ва-ць* ← *прабялі-ць*, рус. *пробел-ива-ть* ← *пробели-ть*; бел. *пабел-ен-ы* ← *пабялі-ць*, рус. *побел-ённ-ый* ← *побели-ть*; бел. *забельва-нн-е* ← *забельва-ць*, рус. *забелива-ниѐ-е* ← *забелива-ть* і інш.

У беларускай мове словаўтваральнае гняздо на 5-й ступені вытворнасці замыкаюць толькі дзеепрыметнік *навыбельва-н-ы* і поліматываваны дзеяслоў *навыбельвацца*.

3.2 Словаўтваральныя гнёзды з вяршынным прыметнікам *чорны* у беларускай і рускай мовах

Прыметнік *чорны* ў сучаснай беларускай мове мае значэнне ‘які мае колер сажы, вугалю, самы цёмны з усіх колераў; проціл. белы’ [26, V, кн. 2, с. 316].

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *чорны* з’яўляецца *гняздом-дрэвам*. Ад прыметніка-каляроніма *чорны* утворана 130 дэрыватаў. Яны складаюць 63 бінарныя ланцужкі тыпу *чорн-ы* → *чарн-от-а*; *чорн-ы* → *на-чорн-а*; *чорн-ы* → *чарн-а-мор-ск-і* і інш.; 43 палінарныя ланцужкі тыпу *чорн-ы* → *чарн-юсеньк-і* → *чарнюсеньк-а*; *чорн-ы* → *чарн-і-ць* → *чарніц-ца* і інш. Дэрывацыя, як бачым, адбываецца на 4 ступенях, найбольш актыўна на 1-й ступені.

Чорн-ы	I ступень	II ступень	III ступень	IV ступень
	чорн-ае <i>наз.</i>			
	чорн-ыя <i>наз.</i>			
	чарн-юсеньк-і	чарнюсеньк-а		
Чорн-ы	I ступень	II ступень	III ступень	IV ступень
	чарн-ютк-і			
	чарн-юшч-ы <i>разм.</i>			
	чарн-яв-ы	чарняв-ы <i>наз.</i>		
		чарняв-ая <i>наз.</i>		
	чарн-ават-ы	чарнават-а- фіялетаваы		
	чарн-ав-ы	чарнав-ік		
	чорн-а			
	да-чарн-а			
	на-чарн-а			
	на-чорн-а			
	чарн-ат-а			
	чарн-от-а <i>разм.</i>			
	чарн-ец	чарн-іц-а		
	чарн-іц-ы	чарніч-нік ¹		
		чарніч-ын-а		
		чарніч-н-ы	чарнічн-ік ²	
	чарн-яўк-а			
	чарн-ыш			
	чарн-ушк-а I			
	чарн-ушк-а II <i>разм.</i>			
	чэрн-ець			
	чэрнь-Ø I			
	чарн-е-ць	чэрнь-Ø II		
		за-чарнець	зачарнец-ца	
		па-чарнець	пачарне-нн-е	
			пачарне-л-ы	
		с-чарнець	счарне-л-ы	
		у-чарнець	учарне-л-ы	
	чарн-і-ць	чарніц-ца		
		чарн-енн-е		
		чэрн-ен-ы		
		а-чарніць	ачэрн-ен-ы	
			ачарн-енн-е	
		вы-чарніць	вычарніц-ца <i>разм.</i>	
			вычарн-ен-ы	
		да-чарніць		
		за-чарніць	зачарніц-ца	зачарн-я-ц-ца ¹
				зачэрні-ва-ц-ца ¹
			зачарн-я-ць	зачарняц-ца ²
			зачэрні-ва-ць	зачэрнівац-ца ²
			зачэрн-ен-ы	
		на-чарніць	начарн-я-ць	начарняц-ца

			начэрн-ен-ы	
		па-чарніць	пачэрн-ен-ы	
		пад-чарніць	падчарніц-ца <i>разм.</i>	
			падчэрн-ен-ы	
Чорн-ы	I ступень	II ступень	III ступень	IV ступень
		пера-чарніць	перачэрн-ен-ы	
		с-чарніць	счэрн-ен-ы	
	чарн-а-бров-Ø-ы			
	чарн-а-бур-к-а <i>разм.</i>			
	чарн-о-быль			
	чарн-а-вок-Ø-і			
	чарн-а-вус-Ø-ы			
	чарн-а-грыв-Ø-ы			
	чарн-а-зем'-е [чарн-а-зем-ĵ-э]	не-чарназем'е		
	чарн-а-зём-Ø	чарназём-н-ы	не-чарназёмны	
	чарн-а-клён			
	чарн-а-кніж-н-ы			
	чарн-а-кніж-нік			
	чарн-а-кніжж-Ø-а			
	чарн-а-корань			
	чарн-а-кос-Ø-ы			
	чарн-а-крыл-Ø-ы			
	чарн-а-кудр-Ø-ы			
	чарн-а-лесс-Ø-е			
	чарн-а-ліст-Ø-ы			
	чарн-а-мор-ск-і			
	чарн-а-мор-ац			
	чарн-а-морг-Ø-ы			
	чарн-а-ног-Ø-і			
	чарн-а-пёр-Ø-ы			
	чарн-а-плод-н-ы			
	чарн-а-рыз-нік	чарнарыз-ніц-а		
	чарн-а-скур-Ø-ы	чарнаскур-ы <i>наз.</i>		
	чарн-а-сліў-Ø			
	чарн-а-соцен-ец			
	чарн-а-соцен-н-ы			
	чарн-а-соцен-ств-а			
	чарн-а-сош-н-ы	чарнасошн-ік		
	чарн-а-спін-н-ы			
	чарн-а-троп			
	чарн-а-цел-к-а			
	чарн-а-шэрс-н-ы			
	чорн-а-барод-Ø-ы			
	чорн-а-белы			
	чорн-а-буры			
	чорн-а-валос-Ø-ы			
	чорн-а-галов-Ø-ы	чорнагалов-ік		

		чорнагалоў- Ø		
	чорн- а -рабочы	чорнарабоч-ы <i>наз.</i>	чорнарабоч-ая <i>наз.</i>	
	чорн- а -парэчк- ав -ы			
	чорн- а -рубашач- нік			
	чорн- а -спін- н -ы			

Часцінамоўны патэнцыял словаўтваральнага гнязда з вяршыняй *чорны* ў сучаснай беларускай мове дастаткова багаты. Найбольш актыўна ўтвараюцца назоўнікі (46 адзінак) і прыметнікі (38 адзінак), іх утварэнне пераважна адбываецца на 1-й ступені. Колькасць утвораных дзеясловаў складае 29 адзінак, утвораны таксама і дзеяслоўныя формы — 11 дзеепрыметнікаў, прыслоўяў утворана 5.

Словаўтваральная парадыгма 1-й ступені прадстаўлена 68 вытворнымі: адноснымі прыметнікамі і назоўнікамі, утворанымі суфіксальна-складаным (у тым ліку нульсуфіксальна-складаным) спосабам і спосабам складання (*чарн-а-бров-Ø-ы, чарн-а-кніж-н-ы, чарн-а-мор-ац, чарн-а-корань* і інш.); суфіксальнымі прыметнікамі (*чарн-юсеньк-і, чарн-ютк-і, чарн-юшч-ы, чарн-яв-ы, чарн-ават-ы, чарн-ав-ы* і інш.); прыметнікамі *чорн-а-белы, чорн-а-буры*, утворанымі спосабам складання; суфіксальнымі назоўнікамі (*чарн-ат-а, чарн-ец, чарн-ушк-а, чарн-іц-ы* і інш.); назоўнікамі *чорн-ае, чорн-ыя*, утворанымі спосабам субстантывацыі; суфіксальнымі дзеясловамі *чарн-е-ць, чарн-і-ць*; прэфіксальна-пастфіксальнымі прыслоўямі *да-чарн-а, на-чарн-а, на-чорн-а*; суфіксальным прыслоўем *чорн-а*.

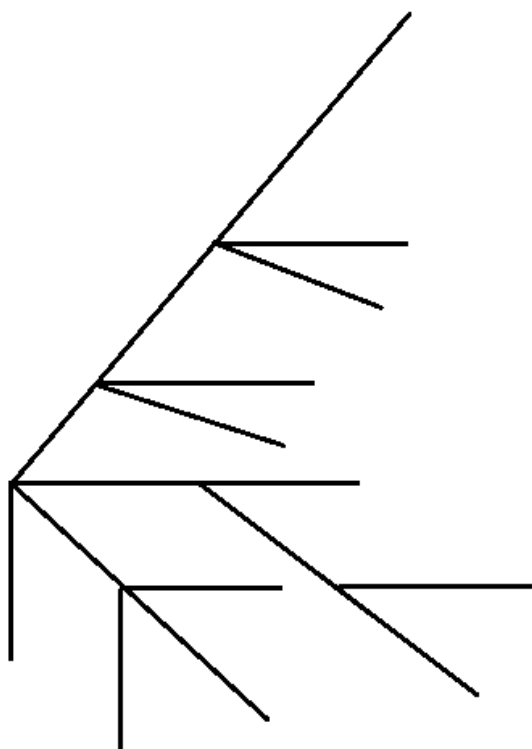
Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені аб'яднана ўтварэннем 34 вытворных: прэфіксальных дзеясловаў (*за-чарнець, на-чарнець, вы-чарніць, да-чарніць* і інш.); суфіксальных назоўнікаў (*чарнав-ік, чарніч-ын-а, чорнагалов-ік, чарнасошн-ік* і інш.); назоўнікаў *чарняв-ы, чарняв-ая, чарнаскур-ы, чорнарабоч-ы*, утвораных спосабам субстантывацыі; прэфіксальнага назоўніка *не-чарназем'е*; суфіксальных прыметнікаў *чарніч-н-ы, чарназём-н-ы*; якаснага прыметніка *чарнават-а-фіялетаваы*, утворанага спосабам складання; пастфіксальнага дзеяслова *чарніц-ца*; дзеепрыметніка *чэрн-ен-ы*; суфіксальнага прыслоўя *чарнюсеньк-а*.

Словаўтваральная парадыгма 3-й ступені аб'яднана ўтварэннем 23 дэрыватаў: дзеепрыметнікаў *пачарне-л-ы, счарне-л-ы, учарне-л-ы, ачэрн-ен-ы* і інш.; пастфіксальных дзеясловаў *зачарнец-ца, вычарніц-ца, зачарніц-ца, падчарніц-ца*; дзеясловаў незакончанага трывання *начарн-я-ць, зачарн-я-ць, зачэрні-ва-ць*, утвораных суфіксальным спосабам; назоўнікаў апрадмечанага дзеяння *пачарне-нн-е, ачарн-енн-е*, утвораных суфіксальным спосабам; назоўніка *чорнарабоч-ая*, утворанага спосабам субстантывацыі;

прэфіксальнага прыметніка **не-чарназёмны**. На 2-й і 3-й ступенях дэрывацыі ўтвораны поліматываваны назоўнік **чарнічнік**: **чарніч-нік** ← **чарніц-ы** і **чарнічн-ік** ← **чарнічн-ы**.

Замыкаюць словаўтваральнае гняздо на 4-й ступені вытворнасці пастфіксальны дзеяслоў **начарняц-ца** і поліматываваныя дзеясловы: **зачарн-я-ц-ца** ← **зачарні-ц-ца** і **зачарняц-ца** ← **зачарняць**; **зачэрні-ва-ц-ца** ← **зачарні-ц-ца** і **зачэрнівац-ца** ← **зачэрніваць**.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма **чорны** ў беларускай мове можа быць прадстаўлены наступнай схемай:

Большасць вытворных выражаюць мутацыйнае словаўтваральнае значэнне (67 дэрыватаў), сярод іх: назоўнікі і адносныя прыметнікі, утвораныя складана-суфіксальным (у тым ліку нульсуфіксальна-складаным) спосабам і спосабам складання (**чарн-а-бур-к-а**, **чарн-а-кос-Ø-ы**, **чарн-а-ліст-Ø-ы**, **чарн-а-клён** і інш.); адносны прыметнік **чарн-ав-ы**; назоўнікі канкрэтна-прадметнага значэння, утвораныя суфіксальным спосабам і спосабам субстантывацыі (**чарн-ец**, **чарніч-нік**, **чарняв-ы**, **чарнасошн-ік** і інш.); абстрактны назоўнік **чэрнь-Ø**; рэчыўны назоўнік **чарн-іц-ы**; зборныя назоўнікі **чорн-ыя**, **чэрнь-Ø**; прыслоўі **да-чарн-а**, **на-чарн-а**, **на-чорн-а**.

Мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне маюць 39 дэрыватаў: якасныя прыметнікі са значэннем колеру (**чарн-яв-ы**, **чорн-а-белы**, **чорн-а-**

буры, чарнават-а-фіялетаваы і інш.); адносны прыметнік **не-чарназёмны**; прэфіксальныя дзеясловы (**за-чарнець**, **па-чарнець**, **вы-чарніць**, **да-чарніць** і інш.); пастфіксальныя дзеясловы (**зачарнець-ца**, **вычарніць-ца**, **зачарніць-ца**, **падчарніць-ца** і інш.); дзеясловы незакончанага трывання, утвораныя суфіксальным спосабам (**начарн-я-ць**, **зачарн-я-ць**, **зачэрні-ва-ць** і інш.); назоўнікі са значэннем асобы жаночага полу **чарн-іц-а**, **чорнарабоч-ая**; назоўнікі канкрэтна-прадметнага значэння **чарніч-ын-а**, **не-чарназем'е**.

Транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне выражаюць 24 дэрываты: назоўнікі апрадмечанага дзеяння **чарн-енн-е**, **пачарне-нн-е**, **ачарн-енн-е**; абстрактныя назоўнікі **чорн-ае**, **чарн-ат-а**, **чарн-ом-а**; адносныя прыметнікі **чарніч-н-ы**, **чарназём-н-ы**; дзеясловы **чарн-е-ць**, **чарн-і-ць**; дзеепрыметнікі (**чэрн-ен-ы**, **пачарне-л-ы**, **счарне-л-ы**, **учарне-л-ы** і інш); прыслоўі **чорн-а**, **чарнюсеньк-а**.

Пры ўтварэнні некаторых дэрыватаў на марфемным стыку адбываюцца наступныя марфаналагічныя з'явы:

- 1) чаргаванне фанем «цвёрдая зычная — мяккая зычная» <н—н'>, <в—в'>, <с—с'>: **чарн-юсеньк-і**, **чарн-ютк-і**, **чарн-юшч-ы**, **чарн-яв-ы**, **чарн-ец**, **чарн-іц-ы**, **чэрнь-О**, **чэрн-ець**, **чарн-е-ць**, **чарн-і-ць**, **чарн-яўк-а** ← **чорн-ы**; **чарнічн-ік** ← **чарнічн-ы**; **чарнав-ік** ← **чарнав-ы**; **чарн-а-лесс-О-е** ← **чорн-ы**, **лес**; **чарнасошн-ік** ← **чарнасошн-ы**; **чорнагалов-ік** ← **чорнагалов-ы**;
- 2) чаргаванне фанем «задняязычная — шыпячая» <г—ж>, <х—ш>, <к—ч>: **чарн-а-кніж-н-ы**, **чарн-а-кніж-нік**, **чарн-а-кніжж-О-а** ← **чорн-ы**, **кніж-а**; **чарн-а-сош-н-ы** ← **чорн-ы**, **сах-а**; **чорн-а-рубашач-нік** ← **чорн-ы**, **рубашк-а**;
- 3) чаргаванне фанем «свісцячая — шыпячая» <ц—ч>: **чарніч-нік**, **чарніч-ын-а**, **чарніч-н-ы** ← **чарніц-ы**;
- 4) чаргаванне фанем «губная зычная» са спалучэннем «губная + санорная л» <м—мл>: **чарн-а-зём-О**, **чарн-а-зем'-е** ← **чорн-ы**, **ямл-я**;
- 5) усячэнне фіналі -і: **чарн-енн-е**, **чэрн-ен-ы** ← **чарні-ць**; **ачэрн-ен-ы**, **ачарн-енн-е** ← **ачарні-ць**; **вычарн-ен-ы** ← **вычарні-ць**; **зачарн-я-ць**, **зачэрн-ен-ы** ← **зачарні-ць**; **начарн-я-ць**, **начэрн-ен-ы** ← **начарні-ць**; **пачэрн-ен-ы** ← **пачарні-ць**; **падчэрн-ен-ы** ← **падчарні-ць**; **перачэрн-ен-ы** ← **перачарні-ць**; **счэрн-ен-ы** ← **счарні-ць**; **зачарн-я-ц-ца** ← **зачарні-ц-ца**;
- 6) усячэнне фіналі -ц: **чарн-а-шэрс-н-ы** ← **чорн-ы**, **шэрсць**.

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам **чёрный** у рускай мове з'яўляецца **гняздом-дрэвам**. Ад прыметніка-каляроніма **чёрный** утворана

239 слоў. Яны складаюць 59 бінарных ланцужкоў тыпу *чёрн-ый* → *черн-изн-а*; *чёрн-ый* → *до-черн-а*; *чёрн-ый* → *черн-о-грив-О-ый* і інш.; 105 палінарных ланцужкоў тыпу *чёрн-ый* → *черн-от-а* → *чернот-ищ-а*; *чёрн-ый* → *черн-о-волос-О-ый* → *черноволос-еньк-ий*. Дэрывацыя, як бачым, адбываецца на 4 ступенях, найбольшая колькасць дэрыватаў ўтворана на 1-й ступені вытворнасці.

Чёрн-ый	I ступень	II ступень	III ступень	IV ступень
	чёрн-ый II наз.	чёрн-ая наз.		
	чёрн-ый III наз.			
	чёрн-ое наз.			
	чёрн-ые наз.			
	чёрн-еньк-ий разм.			
	черн-ёхоньк-ий	чернёхоньк-о ¹		
Чёрн-ый	черн-ёшеньк-ий	чернёшеньк-о ¹		
	I ступень	II ступень	III ступень	IV ступень
	черн-оват-ый	черноват-еньк-ий разм.		
	черн-ав-ый	чернав-к-а разм.	чернавоч-к-а разм.	
		чернав-ушк-а		
	черн-ов-ой	чернов-ая наз. разм.		
		чернов-ое наз.		
		чернов-ик	чернович-ок	
	черн-яв-ый разм.	черняв-ый наз. разм.	черняв-ая наз. разм.	
		черняв-еньк-ий разм.		
	черн-о	черн-ёхоньк-о ²		
		черн-ёшеньк-о ²		
	черн-от-а	чернот-ищ-а		
	черн-овин-а			
	черн-изн-а разм.			
	черн-ин-а			
	черн-ик-а	чернич-к-а I разм.		
		чернич-ин-а разм.		
		чернич-ник		
		чернич-н-ый		
	черн-иц-а I			
	черн-инк-а разм.			
	черн-ух-а	чернуш-к-а		
	черн-ыш			
	черн-ец	черн-иц-а II	чернич-к-а II	
			чернич-еств-о	
			чернич-еск-ий	
		чернеч-еск-ий		
	чернь-О	черн-ев-ой		
		черн-ев-ый		

	черн-ядь			
	черн-як <i>разм.</i>			
	в-черн-е			
	впро-чернь <i>разм.</i>			
	до-черн-а			
	ис-черн-а	исчерна-лиловый		
		исчерна-сизый		
		исчерна-синий		
	на-черн-о			
	по-чёрн-ому			
	пре-чёрный			
	черн-е-ть	чернеть-ся	за-чернеться I	
		за-чернеть I		
		за-чернеть II	зачернеть-ся II	
			зачерне-ниј-е I [зачернение]	
		по-чернеть	почерне-ниј-е [почернение]	
Чёрн-ый	I ступень	II ступень	III ступень	IV ступень
			почерне-л-ый	
	черн-и-ть	чернить-ся		
		черн-ениј-е [чернение]		
		черн-ён-ый		
		вы-чернить	вычернить-ся	вычерн-ива-ться ¹
			вычерн-ива-ть	вычернивать-ся ²
				вычернива-ниј-е [вычернивание]
			вычерн-ениј-е [вычернение]	
		до-чернить		
		за-чернить	зачернить-ся	зачерн-я-ться ¹
			зачерн-я-ть	зачернять-ся ²
			зачерн-ениј-е II	
		ис-чернить <i>разм.</i>	исчернить-ся <i>разм.</i>	исчерн-я-ться ¹ <i>разм.</i>
			исчерн-я-ть <i>разм.</i>	исчернять-ся ² <i>разм.</i>
			исчерн-ениј-е [исчернение] <i>разм.</i>	
		на-чернить	начерн-я-ть	начернять-ся
			начерн-ениј-е [начернение]	
		о-чернить	очернить-ся	очерн-я-ться ¹
			очерн-я-ть	очернять-ся ²
			очерн-ениј-е [очернение]	
			очерни-тель/ств-о	
		пере-чернить <i>разм.</i>	перечернить-ся <i>разм.</i>	

			перечерн-я-ть <i>разм.</i>	
		по-чернить		
		под-чернить	подчернить-ся	
	чёрн-о-белый			
	чёрн-о-бок-Ø-ий			
	черн-о-бород-Ø-ый	чернобород- ый <i>наз. разм.</i>		
	черн-о-бров-Ø-ый	чернобров- еньк-ий <i>разм.</i>		
		чернобров-к-а <i>разм.</i>		
	черн-о-брюх-Ø-ий			
	черн-о-бурый	чернобур- еньк-ий		
		чернобур-к-а <i>разм.</i>		
	черн-о-был	чернобыл'-j-е [чернобылье]		
Чёрн-ый	I ступень	II ступень	III ступень	IV ступень
		чернобыль-ник		
		чернобыль-н-ый		
	черн-о-волос-Ø-ый	черноволос-еньк-ий <i>разм.</i>		
	черн-о-глав-Ø-ый			
	черн-о-глаз-Ø-ый	черноглаз-ый <i>наз.</i> <i>разм.</i>	черноглаз-ая <i>наз.</i> <i>разм.</i>	
		черноглаз-еньк-ий <i>разм.</i>		
		черноглаз-к-а		
	черн-о-голов-Ø-ый	черноголов-к-а		
		черноголов-ник		
	черн-о-грив-Ø-ый			
	черн-о-груд-Ø-ый	черногруд-к-а		
	черн-о-гуз-Ø			
	черн-о-желч-иj-е [черножелчие]			
	черн-о-зём-Ø	чернозём-н-ый	не-чернозёмный	
			средн-е- чернозёмный	
			центральный-о- чернозёмный	
	черн-о-зоб-Ø-ый	чернозоб-ик		
	черн-о-зуб-Ø-ый			
	черн-о-клён			
	черн-о-книж-еств-о			
	черн-о-книж-иj-е [чернокнижие]	чернокниж-ец		
		чернокниж-ник	чернокнижнич- еств-о	
		чернокниж-н-ый		

	черн-о-кож- О -ий	чернокож-ий <i>наз.</i> <i>разм.</i>	чернокож-ая <i>наз.</i> <i>разм.</i>	
	черн-о-колос- О -ый	черноколос-к-а		
	черн-о-корень			
	черн-о-крыл- О -ый			
	черн-о-кудр- О -ый			
	черн-о-кудр- яв -ый			
	черн-о-лес- н -ый	чернолес'- ј -е [чернолесье]		
	черн-о-лик- О -ий			
	черн-о-лиц- О -ый			
	черн-о-лоз- О			
	черн-о-маз- О -ый <i>разм.</i>	черномаз-ый <i>наз.</i> <i>разм.</i>	черномаз-ая <i>наз.</i> <i>разм.</i>	
		черномаз- еньк -ий <i>разм.</i>		
	черн-о-морд- О -ый <i>разм.</i>	черноморд-ый <i>наз.</i> <i>разм.</i>	черноморд-ая <i>наз.</i> <i>разм.</i>	
	черн-о-ног- О -ий			
Чёрн-ый	I ступень	II ступень	III ступень	IV ступень
	черн-о-нос- О -ый			
	черн-о-ок- О -ий	черноок-ий <i>наз.</i>	черноок-ая <i>наз.</i>	
	черн-о-пегий			
	черн-о-пёстрый			
	черн-о-плод- н -ый			
	черн-о-пуз- О	чернопуз- ик		
	черн-о-рабочий	чернорабоч-ий <i>наз.</i>	чернорабоч-ая <i>наз.</i>	
	черн-о-риз- ец	черноризч- еск -ий		
	черн-о-род'- ј -е [чернородье]			
	черн-о-рубашеч- ник			
	черн-о-рыл- О -ый			
	черн-о-ряс- н -ый	чернорясн-ые <i>наз.</i>		
		чернорясн- ик		
		черноряс-к-а		
	чёрн-о-серебристый			
	чёрн-о-синий			
	черн-о-слив- О	чернослив- ин -а <i>разм.</i>		
		чернослив- н -ый		
		чернослив- ов -ый		
	черн-о-смородин- н -ый	черносмородинн-ая <i>наз. разм.</i>		
	черн-о-смородин- ов -ый	черносмородиновая <i>наз.</i>		
	черн-о-сотен- ец	черносотен-к-а		
		черносотен- ств -о		
		черносотен- н -ый ¹		
	черн-о-сотен- ник			
	черн-о-сотен- н -ый ²			

	черн-о-сош-н-ый	черносошн-ые наз.		
		черносошн-ик		
	черн-о-спинка <i>разм.</i>			
	черн-о-стоп-Ø			
	черн-о-тал-Ø	чернотал-ов-ый		
	черн-о-тел-к-а			
	черн-о-троп			
	черн-о-турка			
	черн-о-ус-Ø-ый	черноус-к-а		
	черн-о-хвост-Ø-ый			
	черн-о-шёрст-Ø-ый			
	густ-о-чёрный			
	землист-о-чёрный			
	иззелена-чёрный			
	иссиня-чёрный			
	серебрист-о-чёрный			

Часцінамоўны патэнцыял словаўтваральнага гнязда з вяршыняй *чёрный* у сучаснай рускай мове дастаткова багаты. Найбольш актыўна ўтвараюцца назоўнікі (88 адзінак) і прыметнікі (79 адзінак), іх утварэнне пераважна адбываецца на 1-й ступені. Колькасць утвораных дзеясловаў складае 39 адзінак, утвораны таксама і дзеяслоўныя формы — 2 дзеепрыметнікі, прыслоўя ўтворана 11.

Словаўтваральная парадыгма 1-й ступені прадстаўлена 103 вытворнымі: адноснымі прыметнікамі і назоўнікамі, утворанымі суфіксальна-складаным (у тым ліку нульсуфіксальна-складаным) спосабам і спосабам складання (*черн-о-клён-Ø*, *черн-о-кудр-Ø-ый*, *черн-о-плод-н-ый*, *черн-о-рабочий* і інш.); якаснымі прыметнікамі, утворанымі спосабамі складання і зрашчэння (*чёрн-о-серебристый*, *чёрн-о-синий*, *густ-о-чёрный*, *иззелена-чёрный* і інш.); прыметнікамі *чёрн-еньк-ий*, *черн-ёхоньк-ий*, *черн-ёшеньк-ий*, *черн-оват-ый*, *черн-ав-ый*, *черн-ов-ой*, *черн-яв-ый*, утворанымі суфіксальным спосабам; прэфіксальным прыметнікам *пре-чёрный*; назоўнікамі, утворанымі суфіксальным спосабам (*черн-от-а*, *черн-овин-а*, *черн-ик-а*, *черн-як* і інш.); назоўнікамі *чёрн-ыйII*, *чёрн-ый III*, *чёрн-ое*, *чёрн-ые*, утворанымі спосабам субстантывацыі; суфіксальнымі дзеясловамі *черн-е-ть*, *черн-и-ть*; прэфіксальна-суфіксальнымі прыслоўямі *в-черн-е*, *впро-чернь-Ø*, *до-черн-а*, *ис-черн-а*, *на-черн-о*, *по-чёрн-ому*; суфіксальным прыслоўем *черн-о*.

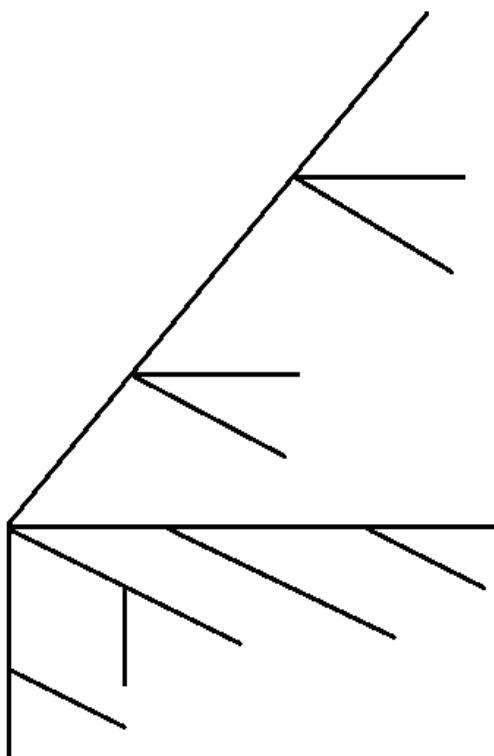
Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені аб'яднана ўтварэннем 87 вытворных: прэфіксальных дзеясловаў (*до-чернить*, *за-чернить*, *ис-чернить*, *на-чернить* і інш.); назоўнікаў, утвораных суфіксальным спосабам (*чернав-ушк-а*, *чернич-к-а*, *черн-ениј-е*, *черноглаз-к-а* і інш.); назоўнікаў, утвораных спосабам субстантывацыі (*чёрн-ая*, *чернов-ое*, *черноглаз-ый*, *чернокож-ий* і

інш.); прыметнікаў, утвораных суфіксальным спосабам (*черноват-еньк-ий*, *чернеч-еск-ий*, *черноглаз-еньк-ий*, *чернозём-н-ый* і інш.); прыметнікаў *исчерна-лиловый*, *исчерна-сизый*, *исчерна-синий*, утвораных спосабам зрашчэння; пастфіксальных дзеясловаў *чернеть-ся*, *чернить-ся*; дзеепрыметніка *черн-ён-ый*. На гэтай ступені дэрывацыі ўтвораны поліматываваныя прыслоўі *чернёшенько*, *чернёхонько*: *чернёшеньк-о* ← *чернёшеньк-ий* і *черн-ёшеньк-о* ← *черно*; *чернёхоньк-о* ← *чернёхоньк-ий* і *черн-ёхоньк-о* ← *черно*.

Словаўтваральная парадыгма 3-й ступені аб'яднана ўтварэннем 39 дэрыватаў: пастфіксальных дзеясловаў (*вычернить-ся*, *зачернить-ся*, *исчернить-ся*, *перечернить-ся* і інш.); дзеясловаў незакончанага трывання, утвораных суфіксальным спосабам (*вычерн-ива-ть*, *зачерн-я-ть*, *исчерн-я-ть* і інш.); дзеепрыметніка *почерне-л-ый*; назоўнікаў, утвораных суфіксальным спосабам (*чернич-еств-о*, *зачерне-ниѣ*, *чернокнижнич-еств-о* і інш.); назоўнікаў, утвораных спосабам субстантывацыі (*черняв-ая*, *черноглаз-ая*, *чернокож-ая*, *черномаз-ая* і інш.); прыметнікаў *средн-е-чернозёмный*, *центральный-о-чернозёмный*, утвораных спосабам складання; прыметніка *чернич-еск-ий*, утворанага суфіксальным спосабам; прэфіксальнага прыметніка *не-чернозёмный*.

Словаўтваральная парадыгма 4-й ступені абмежавана ўтварэннем 10 дэрыватаў: назоўніка апрадмечанага дзеяння *вычернива-ниѣ*; поліматываваных дзеясловаў незакончанага трывання, утвораных пастфіксальным або суфіксальным спосабам (*вычерн-ива-ться* ← *вычернить-ся* і *вычернивать-ся* ← *вычернивать*; *зачерн-я-ться* ← *зачернить-ся* і *зачернять-ся* ← *зачернять* і інш.).

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *чёрный* у рускай мове можа быць прадстаўлены наступнай схемай:

Большасць вытворных выражаюць мутацыйнае словаўтваральнае значэнне (117 дэрыватаў), сярод іх: назоўнікі і адносныя прыметнікі, утвораныя суфіксальна-складаным (у тым ліку нульсуфіксальна-складаным) спосабам і спосабам складання (*чэрн-о-клён-Ø*, *чэрн-о-кудр-Ø-ый*, *сredн-е-чэрнозёмный*, *чэрн-о-плод-н-ый* і інш.); адносны прыметнік *чэрн-ов-ой*; якасныя прыметнікі са значэннем колеру *исчерна-лиловый*, *исчерна-сизый*, *исчерна-синий*, утвораныя спосабам зрашчэння; назоўнікі канкрэтна-прадметнага значэння, утвораныя суфіксальным спосабам і спосабам субстантывацыі (*чэрнав-к-а*, *чэрнобров-к-а*, *чэрнович-ок*, *чэрноглаз-ый* і інш.); абстрактныя назоўнікі *чэрнич-еств-о*, *очерни-тель/ств-о*, *чэрнокнижнич-еств-о*, *чэрносотен-ств-о*; рэчыўныя назоўнікі *чэрн-ик-а*, *чэрн-иц-а*, *чэрн-ядь*, *чэрносмородинн-ая*, *чэрносмородинов-ая*; зборныя назоўнікі *чэрнь-Ø*, *чэрнобыл'-j-е*, *чэрнолес'-j-е*, *чэрнорясн-ые*, *чэрносошн-ые*; прэфіксальна-суфіксальныя прыслоўі (*в-чэрн-е*, *впро-чэрнь-Ø*, *до-чэрн-а* і інш.).

Мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне маюць 82 дэрываты: якасныя прыметнікі са значэннем колеру (*чёрн-о-серебристый*, *чёрн-о-синий*, *чёрн-еньк-ий*, *чэрн-ёхоньк-ий* і інш.); прыметнікі з памяншальным значэннем *чэрнобров-еньк-ий*, *чэрнобур-еньк-ий*, *чэрноволос-еньк-ий*, *чэрноглаз-еньк-ий*, *чэрномаз-еньк-ий*; адносныя прыметнікі *не-чэрнозёмный*, *сredн-е-чэрнозёмный*, *цэнтральн-о-чэрнозёмный*; прэфіксальныя дзеясловы (*до-*

чернить, *за-чернить, ис-чернить, на-чернить* і інш.); пастфіксальныя дзеясловы (*зачернить-ся, исчернить-ся, перечернить-ся, вычернить-ся* і інш.); дзеясловы незакончанага трывання, утвораныя суфіксальным спосабам (*вычерн-ива-ть, зачерн-я-ть, исчерн-я-ть* і інш.); назоўнікі са значэннем асобы жаночага полу тыпу *чёрн-ая, черняв-ая, черн-иц-а* і інш.; назоўнікі з памяншальным значэннем *чернович-ок, чернич-к-а*; назоўнік з павелічальным значэннем *чернот-иц-а*; суфіксальныя прыслоўі *черн-ёшеньк-о, черн-ёхоньк-о*.

Транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне выражаюць 40 дэрыватаў: назоўнікі апрадмечанага дзеяння (*вычернива-ниѣ-е, зачерне-ниѣ-е* і інш.); абстрактныя назоўнікі *чёрн-ое, черн-от-а, черн-изн-а, черн-ин-а*; назоўнікі канкрэтна-прадметнага значэння *чернобород-ый, чернобыль-ник, черноглаз-ый, черномаз-ый, черноморд-ый, черноок-ий*; адносныя прыметнікі, утвораныя суфіксальным спосабам (*чернич-н-ый, чернич-еск-ий, чернобыль-н-ый, чернозём-н-ый, чернокниж-н-ый, черноризч-еск-ий* і інш.); дзеясловы *черн-е-ть, черн-и-ть*; дзеепрыметнікі *почерне-л-ый, черн-ён-ый*; прыслоўі *черн-о, чернёхоньк-о, чернёшеньк-о*.

Пры ўтварэнні некаторых дэрыватаў на марфемным стыку адбываюцца наступныя марфаналагічныя з’явы:

- 1) чаргаванне фанем «цвёрдая зычная — мяккая зычная» ці наадварот <н—н’>, <н’—н>, <т—т’>, <т’—т>, <в—в’>, <в’—в>, <р—р’>, <р’—р>, <л—л’>, <с—с’>, <з—з’>, <д’—д>, <д—д’>, <б—б’>: *чёрн-еньк-ий, черн-ёхоньк-ий, черн-ёшеньк-ий, черн-яв-ый, черн-изн-а, черн-ин-а, черн-ик-а, черн-иц-а, черн-ядь, черн-ец, чернь-О, черн-як, в-черн-е, впро-чернь-О, черн-е-ть, черн-и-ть* ← *чёрн-ый*; *черноват-еньк-ий* ← *черноват-ый*; *чернот-иц-а* ← *чернот-а*; *чернов-ик* ← *чернов-ой*; *черн-о-бров-О-ый* ← *чёрн-ый, бровь*; *чернобров-еньк-ий* ← *чернобров-ый*; *чернобур-еньк-ий* ← *чернобур-ый*; *чернобыл’-ѣ-е, чернобыль-ник, чернобыль-н-ый* ← *чернобыл*; *черноволок-еньк-ий* ← *черноволок-ый*; *черноглаз-еньк-ий* ← *черноглаз-ый*; *черн-о-груд-О-ый* ← *чёрн-ый, грудь*; *чернозоб-ик* ← *чернозоб-ый*; *черн-о-кудр-О-ый* ← *чёрн-ый, кудр-и*; *чернолес’-ѣ-е* ← *чернолес(н)-ый*; *черномаз-еньк-ий* ← *черномаз-ый*; *чернопуз-ик* ← *чернопуз-ый*; *черн-о-род’-ѣ-е* ← *чёрн-ый, род*; *чернорясн-ик* ← *чернорясн-ый*; *чернослив-ин-а* ← *чернослив*; *черносотен-к-а, черносотен-ств-о, черносотен-н-ый* ← *черносотен(ец)*; *черносошн-ик* ← *черносошн-ый*; *черн-о-шёрст-О-ый* ← *чёрн-ый, шерсть*;

- 2) чаргаванне фанем «заднеязычная — шыпячая» <к—ч>, <х—ш>, <г—ж>: *черн-о-книж-еств-о*, *черн-о-книж-иј-е* ← *чёрн-ый*, *книг-а*; *чернокнижнич-еств-о* ← *чернокнижник*; *черн-о-сош-н-ый* ← *чёрн-ый*, *сох-а*; *черновиц-ок* ← *черновик*; *чернавоц-к-а* ← *чернавк-а*; *черн-о-рубашеч-ник* ← *чёрн-ый*, *рубашк-а*; *чернич-к-а*, *чернич-ник*, *чернич-ин-а*, *чернич-н-ый* ← *черник-а*; *чернуш-к-а* ← *чернух-а*;
- 3) чаргаванне фанем «свісцячая — шыпячая» <ц—ч>: *чернич-к-а*, *чернич-еств-о*, *чернич-еск-ий* ← *черниц-а*; *чернеч-еск-ий* ← *чернец*; *черноризч-еск-ий* ← *черноризец*;
- 4) чаргаванне фанем «губная зычная» са спалучэннем «губная + санорная л» <м—мл>: *черн-о-зём-О* ← *чёрн-ый*, *земл-я*;
- 5) усячэнне фіналі -и: *черн-ениј-е*, *черн-ён-ый* ← *черни-ть*; *зачерн-я-ть*, *зачерн-ениј-е* ← *зачерни-ть*; *вычерн-ениј-е* ← *вычерн-и-ть*; *исчерне-ниј-е*, *исчерн-я-ть* ← *исчерни-ть*; *начерн-я-ть*, *начерн-ениј-е* ← *начерни-ть*; *очерн-я-ть*, *очерн-ениј-е* ← *очерни-ть*; *перечерн-я-ть* ← *перечерни-ть*; *зачерн-я-ть-ся* ← *зачерни-ть-ся*; *исчерн-я-ть-ся* ← *исчерни-ть-ся*;
- 6) частковае сумяшчэнне суфіксальнага морфа -ива- з фіналлю -и матывуючай асновы: *вычерн-ива-ть* ← *вычерни-ть*; *вычерн-ива-ть-ся* ← *вычерни-ть-ся*;
- 7) усячэнне фіналі -н: *чернолес-е-ј-е* ← *чернолесн-ый*.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *чёрный* у рускай мове вышэйшы, чым у беларускай, паколькі ад яго ўтворана амаль удвая больш слоў: у рускай мове — 239 дэрыватаў, у беларускай мове — 130 дэрыватаў. Разам з тым у словаўтваральных гнёздах з вяршынным прыметнікам *чорны* ў беларускай і рускай мовах можна выявіць агульныя заканамернасці.

Словаўтваральныя гнёзды з вяршынным прыметнікам *чорны* ў беларускай і рускай мовах з’яўляюцца развітымі і маюць разгалінаваную структуру. Дэрывацыя адбываецца найбольш актыўна на 1-й ступені. Большасць вытворных з’яўляюцца прыметнікамі і назоўнікамі складанай структуры або суфіксальнымі назоўнікамі. Параўн.: бел. *чарн-а-бров-О-ы* ← *чорн-ы*, *брыв-о*, рус. *черн-о-бров-О-ый* ← *чёрн-ый*, *бровь*; бел. *чарн-а-корань* ← *чорн-ы*, *корань*, рус. *черн-о-корень* ← *чёрн-ый*, *корень*; бел. *чарніч-нік* ← *чарніц-ы*, рус. *чернич-ник* ← *черник-а* і інш. У рускай мове больш развіта ўтварэнне дзеясловаў з мадыфікацыйным словаўтваральным значэннем (прэфіксальных, пастфіксальных і інш.): *ис-чернить*, *на-чернить*, *перечернить-ся*, *вычернить-ся*, *вычерн-ива-ть*, *зачерн-я-ть* і інш.

У межах 1-й ступені дэрывацыі пераважаюць назоўнікі і адносныя прыметнікі, утвораныя складана-суфіксальным спосабам, параўн.: бел. *чарн-а-клён-Ø* ← *чорн-ы, клён*, рус. *черн-о-клён-Ø* ← *чёрн-ый, клён*; бел. *чарн-а-крыл-Ø-ы* ← *чорн-ы, крыл-о*, рус. *черн-о-крыл-Ø-ый* ← *чёрн-ый, крыл-о* і інш.

Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені складаецца пераважна з прэфіксальных дзеясловаў і суфіксальных назоўнікаў, параўн.: бел. *да-чарніць* ← *чарні-ць*, рус. *до-чернить* ← *черни-ть*; бел. *чарнасошн-ік* ← *чарнасошн-ы*, рус. *черносошн-ик* ← *черносошн-ый* і інш.

Словаўтваральныя парадыгмы 3-й і 4-й ступеней складаюцца пераважна з пастфіксальных дзеясловаў, дзеясловаў незакончанага трывання, утвораных суфіксальным спосабам, назоўнікаў апрадмечанага дзеяння і дзеепрыметнікаў. Параўн.: бел. *зачарніц-ца* ← *зачарніць*, рус. *зачернить-ся* ← *зачернить*; бел. *зачарн-я-ц-ца* ← *зачарні-ц-ца*, рус. *зачерн-я-ть-ся* ← *зачерни-ть-ся*; бел. *пачарне-л-ы* ← *пачарне-ць*, рус. *почерне-л-ый* ← *почерне-ть*; бел. *ачарн-енн-е* ← *ачарні-ць*, рус. *очерн-ениџ-е* ← *очерни-ть* і інш.

3.3 Словаўтваральныя гнёзды з вяршынным прыметнікам *сівы* у беларускай і рускай мовах

Прыметнік *сівы* ў сучаснай беларускай мове мае значэнне ‘белы, серабрысты, які страціў афарбоўку (пра валасы)’ [26, V, кн. 1, с. 126].

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *сівы* адносіцца да *гнёздаў-дрэваў*. Ад прыметніка-каляроніма *сівы* ўтвораны 27 слоў. Яны складаюць 13 бінарных ланцужкоў тыпу *сív-ы* → *сív-а-бров-Ø-ы*; *сív-ы* → *сív-ец*; *сív-ы* → *сív-інк-а* і інш.; 7 палінарных ланцужкоў тыпу *сív-ы* → *сív-е-ць* → *а-сíве-ць*; *сív-ы* → *сív-а-грак* → *сíваграк-ав-ы* і інш. Утварэнне вытворных, як бачым, адбываецца на 3 ступенях, большасць дэрыватаў утвораны на 1-й ступені.

	I ступень	II ступень	III ступень
Сív-ы	сív-еньк-і		
	сív-ават-ы		
	сív-ак <i>разм.</i>		
	сív-ец		

	сiв-ізн-а		
	сiв-інк-а <i>разм.</i>		
	сiв-ух-а	сiвуш-н-ы	
	сiв-е-ць	а-сiвець	
		па-сiвець	пасiве-нн-е
			пасiве-л-ы
		с-сiвець	ссiве-л-ы

Сiв-ы	I ступень	II ступень	III ступень
	сiв-а-барод-Ø-ы		
	сiв-а-бров-Ø-ы		
	сiв-а-валос-Ø-ы		
	сiв-а-варон-к-а	сiваваронк-ав-ы	сiваваронкавыя <i>наз.</i>
	сiв-а-вус-Ø-ы		
	сiв-а-галов-Ø-ы		
	сiв-а-грак-Ø	сiваграк-ав-ы	
	сiв-а-грыв-Ø-ы		
	сiв-а-лап-Ø-ы <i>разм.</i>		

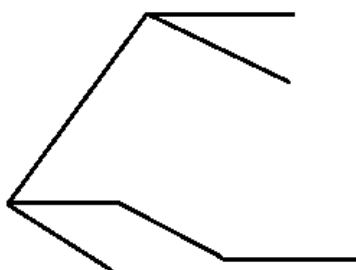
Ад прыметніка-каляроніма *сiвы* ўтвораны прыметнікі (12 дэрыватаў), назоўнікі (9 дэрыватаў) і дзеясловы (4 дэрываты); утвораны таксама і дзеяслоўныя формы — 2 дзеепрыметнікі.

Словаўтваральная парадыгма 1-й ступені прадстаўлена 17 вытворнымі: адноснымі прыметнікамі *сiв-а-барод-Ø-ы*, *сiв-а-бров-Ø-ы*, *сiв-а-валос-Ø-ы*, *сiв-а-вус-Ø-ы*, *сiв-а-галов-Ø-ы*, *сiв-а-грыв-Ø-ы*, *сiв-а-лап-Ø-ы* і назоўнікамі какнрэтна-прадметнага значэння *сiв-а-варон-к-а*, *сiв-а-грак-Ø*, утворанымі суфіксальна-складаным (у тым ліку нульсуфіксальна-складаным) спосабам; якаснымі прыметнікамі *сiв-еньк-і*, *сiв-ават-ы*, назоўнікамі *сiв-ак*, *сiв-ец*, *сiв-ізн-а*, *сiв-інк-а*, *сiв-ух-а* і дзеясловам *сiв-е-ць*, утворанымі суфіксальным спосабам.

Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені аб'яднана ўтварэннем 6 вытворных: адносных прыметнікаў *сівуш-н-ы*, *сіваваронк-ав-ы*, *сіваграк-ав-ы*, утвораных суфіксальным спосабам; прэфіксальных дзеясловаў *а-сівець*, *па-сівець*, *с-сівець*.

Замыкаюць словаўтваральнае гняздо 4 дэрываты: дзеепрыметнікі *пасіве-л-ы*, *ссіве-л-ы*; назоўнік апрадмечанага дзеяння *пасіве-нн-е*, утвораны суфіксальным спосабам; зборны назоўнік *сіваваронкав-ыя*, утвораны спосабам субстантывацыі.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *сівы* ў беларускай мове можа быць прадстаўлены наступнай схемай:

Большасць вытворных выражаюць мутацыйнае словаўтваральнае значэнне (13 дэрыватаў), сярод іх: адносныя прыметнікі складанай структуры *сів-а-барод-Ø-ы*, *сів-а-бров-Ø-ы*, *сів-а-валос-Ø-ы*, *сів-а-вус-Ø-ы*, *сів-а-галов-Ø-ы*, *сів-а-грыв-Ø-ы*, *сів-а-лап-Ø-ы*; назоўнікі канкрэтна-прадметнага значэння *сів-а-варон-к-а*, *сів-а-грак-Ø*, *сів-ак*, *сів-ец*, *сів-інк-а*; рэчыўны назоўнік *сів-ух-а*.

Транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне маюць 9 дэрыватаў: адносныя прыметнікі *сівуш-н-ы*, *сіваваронк-ав-ы*, *сіваграк-ав-ы*, утвораныя суфіксальным спосабам; дзеепрыметнікі *пасіве-л-ы*, *ссіве-л-ы*; назоўнік апрадмечанага дзеяння *пасіве-нн-е*; абстрактны назоўнік *сів-ізн-а*; зборны назоўнік *сіваваронкав-ыя*; дзеяслоў *сів-е-ць*.

Мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне маюць 5 дэрыватаў: якасныя прыметнікі са значэннем колеру *сів-еньк-і*, *сів-ават-ы*; прэфіксальныя дзеясловы *а-сівець*, *па-сівець*, *с-сівець*.

Пры ўтварэнні некаторых дэрыватаў на марфемным стыку адбываюцца наступныя марфаналагічныя з'явы:

- 1) чаргаванне фанем «цвёрдая зычная — мяккая зычная» <в—в’>: *сiв-еньк-і, сiв-ец, сiв-ізн-а, сiв-інк-а, сiв-е-ць* ← *сiв-ы*;
- 2) чаргаванне фанем «заднеязычная — шыпячая» <х—ш>: *сiвуш-н-ы* ← *сiвух-а*.

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *седой* у рускай мове ўяўляе сабой *гняздо-дрэва*. Ад прыметніка-каляроніма *седой* ўтворана 18 дэрыватаў. Яны складаюцца ў 12 бінарных ланцужкоў тыпу *сед-ой* → *про-сedy-Ø*; *сед-ой* → *сед-ат-ый*; *сед-ой* → *сед-о-бород-Ø-ый* і інш.; 3 палінарныя ланцужкі: *сед-ой* → *сед-ин-а* → *седин-к-а*; *сед-ой* → *по-седеть* → *поседе-ниѣ*; *сед-ой* → *по-седеть* → *поседе-л-ый*. Дэрывацыя, як бачым, адбываецца на 3-х ступенях, большасць дэрыватаў утвораны на 1-й ступені.

	І ступень	ІІ ступень	ІІІ ступень
Сед-ой	сед-еньк-ий <i>разм.</i>		
	сед-оват-ый		
	сед-ат-ый		
	сед-ость		
	сед-ин-а	седин-к-а <i>разм.</i>	
	про-сedy-Ø		
	сед-е-ть	по-седеть	поседе-ниѣ-е [поседение]
			поседе-л-ый
	сед-о-бород-Ø-ый		
	сед-о-бров-Ø-ый		
	сед-о-влас-Ø-ый		
	сед-о-волос-Ø-ый		
	сед-о-голов-Ø-ый		
	сед-о-ус-Ø-ый		
	пол-у-седой		

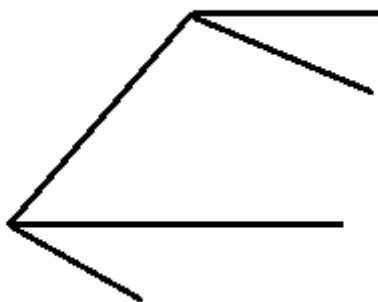
Ад прыметніка-каляроніма *седой* утвораны прыметнікі (10 дэрыватаў), назоўнікі (7 дэрыватаў) і 2 дзеясловы.

Словаўтваральная парадыгма 1-й ступені прадстаўлена 14 вытворнымі: адноснымі прыметнікамі *сед-о-бород-Ø-ый*, *сед-о-бров-Ø-ый*, *сед-о-влас-Ø-ый*, *сед-о-волос-Ø-ый*, *сед-о-голов-Ø-ый*, *сед-о-ус-Ø-ый*, утворанымі нулясуфіксальна-складаным спосабам; прыметнікам *пол-у-седой*, утвораным спосабам складання; якаснымі прыметнікамі *сед-еньк-ий*, *сед-оват-ый*, *сед-ат-ый*, назоўнікамі *сед-ость*, *сед-ин-а* і дзеясловам *сед-е-ть*, утворанымі суфіксальным спосабам; назоўнікам *про-сечь-Ø*, утвораным прэфіксальна-суфіксальным спосабам.

Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені абмежавана ўтварэннем суфіксальнага назоўніка *седин-к-а* і прэфіксальнага дзеяслова *по-сесть*.

Замыкаюць словаўтваральнае гняздо дзеепрыметнік *поседе-л-ый* і назоўнік апрадмечанага дзеяння *поседе-ниѣ*, утвораныя суфіксальным спосабам.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *седой* у рускай мове можа быць прадстаўлены наступнай схемай:

Большасць вытворных выражаюць мутацыйнае словаўтваральнае значэнне (8 дэрыватаў), сярод іх: адносныя прыметнікі *сед-о-бород-Ø-ый*, *сед-о-бров-Ø-ый*, *сед-о-влас-Ø-ый*, *сед-о-волос-Ø-ый*, *сед-о-голов-Ø-ый*, *сед-о-ус-Ø-ый*, утвораныя суфіксальна-складаным спосабам; назоўнік канкрэтна-прадметнага значэння *седин-к-а*; абстрактны назоўнік *про-сечь-Ø*.

Транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне маюць 5 дэрыватаў: абстрактныя назоўнікі *сед-ость*, *сед-ин-а*; дзеепрыметнікі *поседе-л-ый*; назоўнік апрадмечанага дзеяння *поседе-ниѣ*; дзеяслоў *сед-е-ть*.

Мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне маюць 5 дэрыватаў: якасныя прыметнікі са значэннем колеру *пол-у-седой*, *сед-еньк-ий*, *сед-оват-ый*, *сед-ат-ый* і прэфіксальны дзеяслоў *по-сесть*.

Пры ўтварэнні некаторых дэрыватаў на марфемным стыку адбываецца чаргаванне фанем «цвёрдая зычная — мяккая зычная» ці наадварот <д—д’>.

<в'—в>: *сед-еньк-ий*, *сед-ин-а*, *про-сedy-Ø*, *сед-е-ть* ← *сед-ой*; *сед-о-бров-Ø-ый* ← *сед-ой*, *бровь*.

Семантика прыметніка *сивый* у рускай мове тая ж, як і ў беларускай мове, за выключэннем большай дэталізацыі: ‘о масти животных, обычно лошадей: серовато-сизый’, ‘седой, с проседью’ [19, с. 715].

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *сивый* адносіцца да *веера-ланцужковай* разнавіднасці *гнязда-дрэва*. Ад прыметніка-каляроніма *сивый* утворана 16 слоў. Яны складаюцца ў 10 бінарных ланцужкоў тыпу *сив-ый* → *сив-о-грив-Ø-ый*; *сив-ый* → *сив-ость*; *сив-ый* → *сив-еньк-ий* і інш.; 3 палінарныя ланцужкі: *сив-ый* → *сив-к-а* → *сивка-бурка*; *сив-ый* → *сив-ый* наз. → *сив-ая* наз.; *сив-ый* → *сив-е-ть* → *по-сиветь*.

Сив-ый	I ступень	II ступень
	сив-ый наз.	сив-ая наз.
	сив-еньк-ий	
	сив-ость	
	сив-к-а	сивка-бурка
	сив-к-о	
	сив-е-ть	по-сиветь
	сив-о-бород-Ø-ый	
	сив-о-волос-Ø-ый	
	сив-о-ворон-к-а	
	сив-о-голов-Ø-ый	
	сив-о-грив-Ø-ый	
	сив-о-ус-Ø-ый	
	сив-о-чалый	

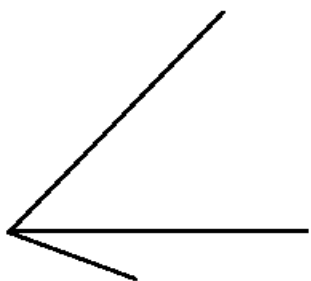
Ад прыметніка-каляроніма *сивый* утвораны прыметнікі (7 дэрыватаў), назоўнікі (7 дэрыватаў) і 2 дзеясловы.

Словаўтваральная парадыгма 1-й ступені прадстаўлена 14 вытворнымі: адноснымі прыметнікамі *сив-о-бород-Ø-ый*, *сив-о-волос-Ø-ый*, *сив-о-голов-Ø-ый*, *сив-о-грив-Ø-ый*, *сив-о-ус-Ø-ый* і назоўнікам *сив-о-ворон-к-а*, утворанымі

суфіксальна-складаным (у тым ліку нульсуфіксальна-складаным) спосабам; якасным прыметнікам *сив-о-чалый*, утвораным спосабам складання; якасным прыметнікам *сив-еньк-ий*, назоўнікамі *сив-ость*, *сив-к-а*, *сив-к-о* і дзеясловам *сив-е-ть*, утворанымі суфіксальным спосабам; назоўнікам *сив-ый*, утвораным спосабам субстантывацыі.

Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені абмежавана ўтварэннем 3 дэрыватаў: прэфіксальнага дзеяслова *по-советь*; назоўніка *сив-ая*, утворанага спосабам субстантывацыі; назоўніка *сивка-бурка*, утворанага спосабам складання.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *сивый* у рускай мове можа быць прадстаўлены наступнай схемай:

Большасць вытворных выражаюць мутацыйнае словаўтваральнае значэнне (10 дэрыватаў), сярод іх: адносныя прыметнікі складанай структуры *сив-о-бород-Ø-ый*, *сив-о-волос-Ø-ый*, *сив-о-голов-Ø-ый*, *сив-о-грив-Ø-ый*, *сив-о-ус-Ø-ый*; назоўнікі канкрэтна-прадметнага значэння *сивый*, *сив-к-а*, *сив-к-о*, *сив-о-ворон-к-а*, *сивка-бурка*.

Мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне маюць 4 дэрываты: якасныя прыметнікі са значэннем колеру *сив-о-чалый*, *сив-еньк-ий*, назоўнік са значэннем жаночасці *сив-ая* і прэфіксальны дзеяслоў *по-советь*.

Транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне маюць абстрактны назоўнік *сив-ость* і дзеяслоў *сив-е-ть*.

Пры ўтварэнні дэрыватаў *сивенький*, *советь* на марфемным стыку адбываецца чаргаванне фанем «цвёрдая зычная — мяккая зычная» <в—в’>: *сив-еньк-ий*, *сив-е-ть* ← *сив-ый*.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *сивы* ў беларускай мове вышэйшы, чым у рускай, паколькі ў беларускай мове ад дадзенага прыметніка ўтворана больш слоў: у беларускай мове — 27 дэрыватаў, у рускай мове — 18 і 16 дэрыватаў. Разам з тым у рускай мове адпаведнае

лексічнае значэнне маюць 2 вяршыння прыметнікі-каляронімы — *седой* і *сивый*.

Як у рускай, так і ў беларускай мове ад вяршыннага прыметніка *сівы* ўтвораны пераважна адносныя прыметнікі і назоўнікі складанай структуры з мутацыйным словаўтваральным значэннем, параўн.: бел. *сів-а-барод-Ø-ы* ← *сів-ы, барод-а*; *сів-а-варон-к-а* ← *сів-ы, варон-а*; рус. *сед-о-бород-Ø-ый* ← *сед-ой*; *сив-о-бород-Ø-ый* ← *сив-ый, бород-а*; *сив-о-ворон-к-а* ← *сив-ый, ворон-а* і інш. Словы такога тыпу ўтвораны ў межах 1-й ступені вытворнасці. Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені абмежавана ўтварэннем прэфіксальных дзеясловаў (параўн.: бел. *па-сівець* ← *сівець* і інш., рус. *по-седеть* ← *седеть, по-сиветь* ← *сиветь*), у беларускай мове таксама адноснымі суфіксальнымі прыметнікамі (*сівуш-н-ы, сіваваронк-ав-ы, сіваграк-ав-ы*), у рускай — назоўнікамі канкрэтна-прадметнага значэння (*седин-к-а, сив-ая, сивка-бурка*). Словаўтваральная парадыгма 3-й ступені абмежавана ўтварэннем дзеепрыметнікаў і назоўніка апрадмечанага дзеяння, параўн.: бел. *пасіве-л-ы* ← *пасіве-ць, пасіве-нн-е* ← *пасіве-ць*; рус. *поседе-л-ый* ← *поседе-ть, поседе-нн-е* ← *поседе-ть*.

3.4 Словаўтваральныя гнёзды з вяршынным прыметнікам *шэры* у беларускай і рускай мовах

Прыметнік *шэры* ў сучаснай беларускай мове мае значэнне ‘колер, які атрымліваецца пры змяшэнні чорнага і белага; колер попелу’ [26, V, кн. 2, с. 438].

Словаўтваральнае гняздо з вяршыняй *шэры* ўяўляе сабой *гняздо-дрэва*. Яно складаецца з 8 бінарных ланцужкоў тыпу *шэр-ы* → *шэр-ань*; *шэр-ы* → *шэр-аньк-і*; *шэр-ы* → *шэр-а-зём-Ø* і інш.; 4 палінарных ланцужкоў тыпу *шэр-ы* → *шэр-а-няскі* → *шэрапясч-ан-ы*; *шэр-ы* → *шар-э-ць* → *за-шарэць* → *зашарэц-ца* і інш. Агульная колькасць вытворных слоў — 17. Дэрывацыя, як бачым, адбываецца на 3-х ступенях, больша актыўна на 1-й ступені.

	I ступень	II ступень	III ступень
Шэр-ы	шэр-аньк-і <i>разм.</i>		
	шэр-а		
	шар-ак <i>разм.</i>		

	шэр-ань		
	шэр-асць		
	шар-э-ць	за-шарэць <i>разм.</i>	зашарэц-ца <i>разм.</i>
		па-шарэць	пашарэ-л-ы
		с-шарэць	сшарэ-л-ы
	шэр-а-вок-Ø-і		
	шэр-а-зём-Ø		
	шэр-а-зялёны		
	шэр-а-пяскі	шэрапясч-ан-ы	

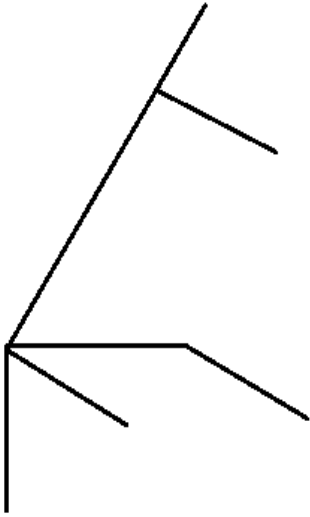
Ад прыметніка-каляроніма *шэры* ўтвораны назоўнікі (5 дэрыватаў), дзеясловы (5 дэрыватаў), прыметнікі (4 дэрываты) і 1 прыслоўе.

Словаўтваральная парадыгма 1-й ступені прадстаўлена 10 вытворнымі: адносным прыметнікам *шэр-а-вок-Ø-і* і назоўнікам канкрэтна-прадметнага значэння *шэр-а-зём-Ø*, утворанымі нульсуфіксальна-складаным спосабам; якасным прыметнікам *шэр-а-зялёны* і рэчыўным назоўнікам *шэр-а-пяскі*, утворанымі спосабам складання; якасным прыметнікам *шэр-аньк-і*, назоўнікам *шар-ак*, *шэр-ань*, *шэр-асць*, дзеясловам *шар-э-ць* і прыслоўем *шэр-а*, утворанымі суфіксальным спосабам.

Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені абмежавана ўтварэннем 4 вытворных: прэфіксальных дзеясловаў *за-шарэць*, *па-шарэць*, *с-шарэць* і адноснага прыметніка *шэрапясч-ан-ы*, утворанага суфіксальным спосабам.

Замыкаюць словаўтваральнае гняздо дзеепрыметнікі *пашарэ-л-ы*, *сшарэ-л-ы* і пастфіксальны дзеяслоў *зашарэц-ца*.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *шэры* ў беларускай мове можа быць прадстаўлены наступнай схемай:

Мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне маюць 6 дэрыватаў: якасныя прыметнікі са значэннем колеру *шэр-а-зялёны*, *шэр-аньк-і*; прэфіксальныя дзеясловы *за-шэрэць*, *па-шэрэць*, *с-шэрэць*; пастфіксальны дзеяслоў *зашэрэц-ца*.

Транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне маюць 6 дэрыватаў: абстрактны назоўнік *шэр-асць*; адносны прыметнік *шэрапясч-ан-ы*; дзеепрыметнікі *пашэрэ-л-ы*, *сшэрэ-л-ы*; дзеяслоў *шэрэ-ць*; прыслоўе *шэр-а*.

Мутацыйнае словаўтваральнае значэнне выражаюць 5 дэрыватаў: адносны прыметнік складанай структуры *шэр-а-вок-Ø-і*; назоўнік канкрэтна-прадметнага значэння *шэр-ак*; рэчыўныя назоўнікі *шэр-а-зём-Ø*, *шэр-а-пяскі*; зборны назоўнік *шэр-ань*.

Пры ўтварэнні некаторых дэрыватаў на марфемным стыку адбываюцца наступныя марфаналагічныя з’явы:

- 1) чаргаванне фанем «губная зычная» са спалучэннем «губная + санорная л» <м—мл>: *шэр-а-зём-Ø* ← *шэр-ы*, *зямл-я*;
- 2) чаргаванне фанем «задняязычная — шыпячая» <к—ч>: *шэрапясч-ан-ы* ← *шэрапяск-і*.

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *серый* з’яўляецца гняздом-дрэвам. Ад прыметніка *серый* утворана 65 слоў. Яны складаюць 36 бінарных ланцужкоў тыпу *сер-ый* → *сер-изн-а*; *сер-ый* → *сер-о-белый*; *сер-ый* → *сер-о-бумаж-н-ый* і інш.; 19 палінарных ланцужкоў тыпу *сер-ый* → *ис-сер-а* → *иссера-серебристый*; *сер-ый* → *сер-е-ть* → *сереть-ся* і інш. Дэрывацыя, як бачым, адбываецца на 3 ступенях, больш актыўна на 1-й ступені.

Сер-ый	I ступень	II ступень	III ступень
--------	-----------	------------	-------------

	сер-еньк-ий <i>разм.</i>	сереньк-о ¹	
	сер-оват-ый	сероват-о ¹	
Сер-ый	I ступень	II ступень	III ступень
		сероват-ость	
		сероват-о-голубой	
		сероват-о-дымчатый	
		сероват-о-жёлтый	
		сероват-о-зелёный	
	сер-о	сер-еньк-о ²	
		сер-оват-о ²	
	сер-ость		
	сер-изн-а		
	сер-ин-а <i>разм.</i>		
	серь-Ø		
	сер-к-а <i>разм.</i>		
	сер-к-о <i>разм.</i>		
	сер-ух-а <i>разм.</i>		
	сер-як	серяч-ок	
	сер-ятин-а <i>разм.</i>		
	ис-сер-а	иссера-голубой	
		иссера-красный	
		иссера-серебристый	
	сер-е-ть	сереть-ся <i>разм.</i>	
		за-сереть	засереть-ся
		по-сереть	
	сер-о-белый		
	сер-о-бород-Ø-ый		

	сер-о-бумаж-н-ый		
	сер-о-бур-о-малиновый		
	сер-о-бурый		
	сер-о-глаз-О-ый		
	сер-о-голубой		
	сер-о-груд-О-ый		
	сер-о-жёлтый		
	сер-о-зелёный		
	сер-о-зём-О	серозём-н-ый	
	сер-о-золотой		
	сер-о-камен-н-ый		
	сер-о-кафтан-ник <i>разм.</i>		
	сер-о-лиловый		
	сер-о-пепельный		
	сер-о-песок	серопесч-ан-ый	
	сер-о-розовый		
	сер-о-свинцовый		
	сер-о-ус-О-ый		
	сер-о-фиолетовый		
Сер-ый	I ступень	II ступень	III ступень
	сер-о-шинель-н-ый	серошинельн-ик	
	голубоват-о-серый		
	зелён-о-серый		
	мертвенн-о-серый		
	мутн-о-серый		
	оловянн-о-серый		
	пепельн-о-серый		

	светл- о -серый		
	серебрист- о -серый		
	тёмн- о -серый		

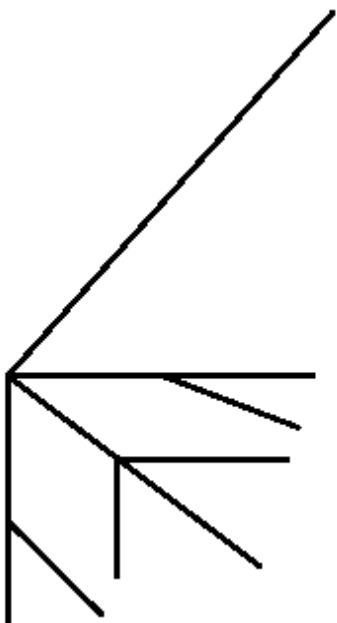
Найбольшую колькасць вытворных складаюць прыметнікі — 25 дэрыватаў, іх утварэнне пераважна адбываецца на 1-й ступені. Колькасць утвораных назоўнікаў складае 15 дэрыватаў, дзеясловаў — 5 дэрыватаў, прыслоўяў — 6 дэрыватаў.

Словаўтваральная парадыгма 1-й ступені прадстаўлена 45 вытворнымі: якаснымі прыметнікамі, утворанымі спосабам складання (*сер-о-жёлтый*, *сер-о-золотой*, *светл-о-серый*, *серебрист-о-серый* і інш.); якаснымі прыметнікамі *сер-еньк-ий*, *сер-оват-ый*, утворанымі суфіксальным спосабам; адноснымі прыметнікамі і назоўнікамі, утворанымі суфіксальна-складаным (у тым ліку нульсуфіксальна-складаным) спосабам (*сер-о-бород-О-ый*, *сер-о-бумаж-н-ый*, *сер-о-зём-О*, *сер-о-кафтан-ник* і інш.); назоўнікамі, утворанымі суфіксальным спосабам (*сер-ость*, *сер-изн-а*, *сер-к-а*, *сер-як* і інш.); назоўнікам *сер-о-песок*, утвораным спосабам складання; дзеясловамі *сер-е-ть* і прыслоўем *сер-о*, утворанымі суфіксальным спосабам; прэфіксальна-суфіксальным прыслоўем *ис-сер-а*.

Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені аб'яднана 19 вытворнымі, сярод іх: якасныя прыметнікі, утвораныя спосабам складання і зрашчэння (*сероват-о-голубой*, *сероват-о-дымчатый*, *иссера-серебристый* і інш.); прэфіксальныя дзеясловы *за-сереть*, *по-сереть*; пастфіксальны дзеяслоў *сереть-ся*; назоўнікі *сероват-ость*, *серяч-ок*, *серошинельн-ик*, утвораныя суфіксальным спосабам; адносныя прыметнікі *серозём-н-ый*, *серопесч-ан-ый*, утвораныя суфіксальным спосабам. На гэтай ступені ўтвораны поліматываваныя прыслоўі *серенько*, *серовато*: *сереньк-о* ← *сереньк-ий* і *сер-еньк-о* ← *серо*; *сероват-о* ← *сероват-ый* і *сер-оват-о* ← *серо*.

Замыкае словаўтваральнае гняздо на 3-й ступені пастфіксальны дзеяслоў *засереть-ся*.

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *серый* у рускай мове можа быць прадстаўлены наступнай схемай:

Большасць вытворных выражаюць мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне (34 дэрываты), сярод іх: якасныя прыметнікі са значэннем колеру (*сероват-о-дымчатый, сер-о-жёлтый, серебрист-о-серый, сер-еньк-ий* і інш.); прэфіксальныя дзеясловы *за-сереть, по-сереть*; пастфіксальныя дзеясловы *сереть-ся, засереть-ся*; назоўнік з памяншальным значэннем *серяч-ок*; прыслоўі *сер-еньк-о, сер-оват-о*.

Мутацыйнае словаўтваральнае значэнне маюць 18 дэрыватаў: назоўнікі і адносныя прыметнікі, утвораныя суфіксальна-складаным спосабам і спосабам складання (*сер-о-бород-Ø-ый, сер-о-бумаж-н-ый, сер-о-зём-Ø, сер-о-песок* і інш.); якасныя прыметнікі са значэннем колеру *иссера-серебристый, иссера-голубой, иссера-красный*; суфіксальныя назоўнікі канкрэтна-прадметнага значэння *сер-к-а, сер-к-о, сер-як, сер-ух-а*; прыслоўе *ис-сер-а*.

Транспазіцыйнае словаўтваральнае значэнне выражаюць 13 дэрыватаў: абстрактныя назоўнікі *сер-ость, сер-изн-а, сер-ин-а, серь-Ø, сер-ятин-а, сероват-ость*; назоўнік канкрэтна-прадметнага значэння *серошинельн-ик*; дзеяслоў *сер-е-ть*; адносныя прыметнікі *серозём-н-ый, серопесч-ан-ый*; прыслоўі *сер-о, сереньк-о, сероват-о*.

Пры ўтварэнні некаторых дэрыватаў на марфемным стыку адбываюцца наступныя марфаналагічныя з’явы:

- 1) чаргаванне фанем «цвёрдая зычная — мяккая зычная» <р—р’>, <н—н’>: *сер-еньк-ий, сер-изн-а, сер-ин-а, серь-Ø, сер-як, сер-ятин-а, сер-е-ть* ← *сер-ый*; *сер-еньк-о* ← *серо*; *серошинельн-ик* ← *серошинельн-ый*;

- 2) чаргаванне фанем «губная зычная» са спалучэннем «губная + санорная л» <м—мл>: *сер-о-зём-О* ← *сер-ый, земл-я*;
- 3) чаргаванне фанем «заднеязычная — шыпячая» <к—ч>, <г—ж>: *серяч-ок* ← *серяк*; *серопесч-ан-ый* ← *серопесок*; *сер-о-бумаж-н-ый* ← *сер-ый, бумаг-а*;

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *серый* у рускай мове значна вышэйшы, чым у беларускай, паколькі ад яго ўтворана значна больш слоў: у рускай мове — 65 дэрыватаў, у беларускай мове — 17 дэрыватаў. Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам *серый* у рускай мове з’яўляецца больш развітым, у яго межах большасць вытворных складаюць якасныя прыметнікі са значэннем колеру тыпу *сер-о-жёлтый, серебрист-о-серый, сер-еньк-ий* і інш. Аднак колькасць утвораных дзеясловаў нязначная як у рускай, так і ў беларускай мове, параўн.: бел. *шар-э-ць, за-шарэць, па-шарэць, с-шарэць*; рус. *сер-е-ть, за-сереть, по-сереть, сереть-ся, засереть-ся*.

3.5 Словаўтваральныя гнёзды з вяршынным прыметнікам *вараны* у беларускай і рускай мовах

Прыметнік *вараны* ў сучаснай беларускай мове мае значэнне ‘чорны (звычайна пра масць коней)’ [26, I, с. 463].

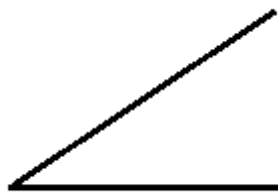
Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам-каляронімам *вараны* ўяўляе сабой *гняздо-пару*, якое складаецца толькі з вяршыні *варан-ы* і аднаго вытворнага слова на 1-й ступені — назоўніка *варан-ы*, які ўтвораны спосабам субстантывацыі і мае мутацыйнае словаўтваральнае значэнне.

Варан-ы	I ступень
	варан-ы наз.

Словаўтваральнае гняздо з вяршынным прыметнікам-каляронімам *вороной* у рускай мове можна класіфікаваць як *гняздо-пучок (-веер)*, якое складаецца з 6 бінарных ланцужкоў тыпу *ворон-ой* → *ворон-ые*; *ворон-ой* → *ворон-еньк-ий*; *ворон-ой* → *ворон-о-чальный* і інш.

Ворон-ой	I ступень
	ворон-ой <i>наз.</i>
	ворон-ые <i>наз.</i>
	ворон-еньк-ий
	ворон-к-о
	ворон-о-пегий
	ворон-о-чалый

Словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *вороной* абмежаваны ўтварэннем 6 слоў: назоўнікаў канкрэтна-прадметнага значэння *ворон-ой*, *ворон-ые*, *ворон-к-о* з мутацыйным словаўтваральным значэннем і якасных прыметнікаў простага і складанага структуры *ворон-еньк-ий*, *ворон-о-пегий*, *ворон-о-чалый*, якія выражаюць мадыфікацыйнае словаўтваральнае значэнне.

Назоўнікі *ворон-ой*, *ворон-ые* ўтвораны спосабам субстантывацыі, прыметнік *ворон-еньк-ий* і назоўнік *ворон-к-о* — суфіксальным спосабам, прыметнікі *ворон-о-пегий*, *ворон-о-чалый* — спосабам складання.

Пры ўтварэнні дэрывата *вороненький* на марфемным стыку адбываецца чаргаванне фанем «цвёрдая зычная — мяккая зычная» <н—н’>: *воро^н-еньк-ий* ← *воро^н-ой*.

Як бачым, словаўтваральны патэнцыял прыметніка-каляроніма *вороной* у рускай мове вышэйшы, чым у беларускай мове, у якой адсутнічаюць якасныя прыметнікі са значэннем колеру *ворон-о-пегий*, *ворон-о-чалый*; прыметнік *вараненькі* ўжываецца ў беларускай мове, але не фіксуецца ў лексікаграфічных даведніках. У рускай і беларускай мовах словаўтваральны патэнцыял прыметніка *вороной* надзвычай абмежаваны, ад яго ўтвораны пераважна назоўнікі з канкрэтна-прадметным значэннем: бел. *варан-ы*; рус. *ворон-ой*, *ворон-ые*, *ворон-к-о*.

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Словаўтваральнае гняздо як комплексная і шматаспектная адзінка з’яўляецца важнейшым класіфікатарам лексічнага складу мовы. Колькасны і якасны аналіз фармальна-семантычнай арганізацыі лексікі ў складзе словаўтваральнага гнязда з’яўляецца перспектыўнай асновай (базай) для параўнання дэрывацыйнага патэнцыялу той ці іншай лексіка-семантычнай групы сучаснай беларускай мовы, а таксама тыпалагічнага супастаўлення сістэмы рускай мовы як другой дзяржаўнай мовы ў Рэспубліцы Беларусь.

Корпус нематывавальных якасных прыметнікаў-каляронімаў у сучаснай беларускай мове ўключае 26 адзінак, у рускай мове — 35 адзінак, якія служаць базай для стварэння словаўтваральных гнёздаў.

Паводле семантычнага падабенства адрозніваюцца прыметнікі са значэннем ахраматычнага колеру і храматычнага колеру. Са значэннем храматычнай прыметы колеру ў сучаснай беларускай мове ўжываецца 21 нематываваны якасны прыметнік (*жоўты, сіні, чырвоны, зялёны, румяны, рыжы, руды, буры, русы, шызы, ліловы, фіялетаваы, карычневы, буланы, пунсоны, гняды, кары, бэж, аранжавы, палавы, бардо*), у рускай мове — 29 прыметнікаў (*жёлтый, синий, красный, зелёный, румяный, рыжий, голубой, багряный, розовый, алый, рудый, бурый, русский, багровый, сизый, лиловый, фиолетовый, коричневый, саврасый, буланный, пунцовый, гнедой, карий, беж, кауры, соловый, оранжевый, палевый, бордо*). Значэнне ахраматычнай прыметы колеру выражаюць 5 якасных нематывавальных прыметнікаў у беларускай мове (*белы, чорны, шэры, сівы, вараны*) і 6 прыметнікаў у рускай мове (*белый, чёрный, серый, седой, сивый, вороной*).

Словаўтваральныя гнёзды з колькасным складам ад 100 дэрыватаў і вышэй мы класіфікавалі як моцнаразгорнутыя. Да гнёздаў такога тыпу ў беларускай мове адносяцца словаўтваральныя гнёзды з базавымі прыметнікамі-каляронімамі *белы* (211 дэрыватаў) і *чорны* (130 дэрыватаў), у рускай мове — 6 словаўтваральных гнёздаў з вяршынямі *белый* (258 дэрыватаў), *чёрный* (239 дэрыватаў), *красный* (145 дэрыватаў), *синий* (130 дэрыватаў), *жёлтый* (113 дэрыватаў) і *зелёный* (98 дэрыватаў).

Сярэднаразгорнутымі з’яўляюцца словаўтваральныя гнёзды з колькасным складам ад 50 да 100 дэрыватаў: ў беларускай мове 4 словаўтваральныя гнязды з вяршыннымі прыметнікамі *сіні* (74 дэрываты), *жоўты* (72 дэрываты), *чырвоны* (68 дэрыватаў) і *зялёны* (63 дэрываты), у рускай мове — словаўтваральныя гнёзды з вяршынямі *серый* (65 дэрыватаў) і *румяный* (61 дэыват).

Усе выяўленыя моцна- і сярэднаразгорнутыя словаўтваральныя гнёзды адносяцца да гнёздаў-дрэваў.

Як у моцнаразгорнутых, так і ў сярэднаразгорнутых словаўтваральных гнёздах большасць вытворных, як правіла, з’яўляюцца прыметнікамі, якія пераважна ўтвораны на 1-й ступені вытворнасці; дэрывацыя прыметнікаў таксама адбываецца на 2-й, 3-й і 4-й ступенях. Меншую колькасць вытворных складаюць назоўнікі і дзеясловы. Большасць назоўнікаў утвораны на 1-й і 2-й ступенях вытворнасці, аднак іх дэрывацыя можа працягвацца да 5-й ступені. Дзеясловы ўтвораны на ўсіх ступенях дэрывацыі, аднак большасць з іх уваходзяць у словаўтваральныя парадзігмы 2-й, 3-й і 4-й ступеней вытворнасці. Невялікая колькасць прыслоўяў утворана толькі на 1-й і 2-й ступенях дэрывацыі.

Да маларазгорнутых у беларускай мове адносяцца 20 словаўтваральных гнёздаў з колькасным складам ад 1 да 40 дэрыватаў. Сярод іх вылучаюцца: 6 гнёздаў-дрэваў з вяршынямі *румяны, сівы, рыжы, шэры, руды і буры*; 9 гнёздаў-пучкоў з вяршынямі *русы, шызы, ліловы, фіялетава, карычневы, буланы, пунсовы, гняды і кары*; гняздо-ланцужок з вяршыняй *бэж*; 4 гнязды-пары з вяршынямі *аранжавы, палавы, бардо і вараны*. У рускай мове да маларазгорнутых адносяцца 27 словаўтваральных гнёздаў, сярод якіх вылучаюцца: 11 гнёздаў-дрэваў з вяршынямі *голубой, бурый, рыжый, багряный, сизый, розовый, алый, седой, сивый, багровый і пунцовый*; 5 веера-ланцужковых гнёздаў-дрэваў з вяршынямі *русый, лиловый, фиолетовый, саврасый і гнедой*; ланцужкова-веернае гняздо-дрэва з вяршыняй *беж*; 7 гнёздаў-пучкоў з вяршынямі *коричневый, оранжевый, вороной, карий, палевый, рудый і каурий*; 2 гнязды-ланцужкі з вяршынямі *соловый, бордо*; гняздо-пара з вяршыняй *буланы*.

У словаўтваральных гнёздах такога тыпу большасць вытворных з’яўляюцца якаснымі прыметнікамі са значэннем колеру, напрыклад: бел. *шыз-ават-ы шэр-а-зялёны* і інш.; рус. *коричнев-еньк-ий, пунцов-о-красный* і інш. Аднак ад вяршынных прыметнікаў са значэннем масці жывёл (коней) *саврасый, сивый, каурий, гняды, вараны* і інш. утвораны пераважна назоўнікі канкрэтна-прадметнага значэння, напрыклад: *саврас-к-а, булан-чык, гняд-ы* і інш.

У словаўтваральных гнёздах з вяршыннымі прыметнікамі-каляронімамі большасць вытворных складаюць стылістычна немаркіраваныя адзінкі, за выключэннем некаторых размоўных слоў тыпу бел. *булан-чык, з-рудзец, сів-інк-а* і інш., рус. *каур-к-а, сиз-як, русач-ок* і інш.

Словаўтваральную парадыгму 1-й ступені вытворнасці складаюць, як правіла:

— назоўнікі, утвораныя суфіксальным спосабам (бел. *бял-янк-а, чарн-ец, рудз-як* і інш.; рус. *багрян-ик, голуб-ик-а, рыж-ик* і інш.);

- абстрактныя назоўнікі, дзеясловы і прыслоўі з транспазіцыйным словаўтваральным значэннем, утвораныя суфіксальным спосабам (бел. *жаўц-ін-я*, *чырван-а*, *сін-е-ць* і інш., рус. *сиз-ость*, *бур-о*, *ал-е-ть* і інш.);
 - суфіксальныя прыметнікі з мадыфікацыйным словаўтваральным значэннем тыпу бел. *сів-еньк-і*, *шэр-аньк-і*, *рыж-ават-ы* і інш., рус. *румян-еньк-ий*, *черн-ёхоньк-ий*, *бел-ёс-ый* і інш.;
 - назоўнікі і прыслоўі, утвораныя прэфіксальна-суфіксальным (у тым ліку прэфіксальна-нульсуфіксальным) спосабам (бел. *над-бел-Ø*, *пробель-Ø*, *да-чарн-а* і інш.; рус. *про-синь-Ø*, *из-желт-а*, *до-красн-а* і інш.);
 - назоўнікі, утвораныя спосабам субстантывацыі (бел. *бел-ыя*, *чорн-ае* і інш.; рус. *солов-ый*, *син-яя* і інш.);
 - назоўнікі і прыметнікі, утвораныя суфіксальна-складаным (у тым ліку нульсуфіксальна-складаным) спосабам (бел. *жаўт-а-воч-к-а*, *сін-я-вок-Ø-і*, *чырван-а-дрэў-н-ы* і інш.; рус. *голуб-о-крыл-Ø-ый*, *рыж-е-бород-Ø-ый*, *красн-о-флот-ец* і інш.);
 - якасныя прыметнікі са значэннем колеру, утвораныя спосабам складання ці зрашчэння (бел. *ізмурудн-а-зялёны*, *бел-а-ружовы*, *чорн-а-белы* і інш.; рус. *нежн-о-синий*, *избура-жёлтый*, *сер-о-золотой* і інш.). Словаўтваральная парадыгма 2-й ступені прадстаўлена, як правіла:
 - суфіксальнымі назоўнікамі і прыметнікамі (бел. *рыжават-асць*, *шэрапясч-ан-ы*, *сівуш-н-ы* і інш.; рус. *зелен-щик*, *румянч-ик*, *голубоват-еньк-ий* і інш.);
 - суфіксальнымі прыслоўямі тыпу бел. *зеленават-а*, *жаўтават-а* і інш., рус. *розоват-о*, *красн-ёшеньк-о* і інш.;
 - прэфіксальнымі дзеясловамі (бел. *па-бурэць*, *з-рудзець*, *с-чырванець* і інш.; рус. *за-алеть*, *по-русеть*, *пере-синить* і інш.);
 - пастфіксальнымі дзеясловамі, утворанымі ад дзеясловаў з транспазіцыйным словаўтваральным значэннем (бел. *румяні-ц-ца*, *зяляне-ц-ца*, *чырване-ц-ца* і інш.; рус. *белеть-ся*, *чернить-ся*, *сереть-ся* і інш.);
 - назоўнікамі, утворанымі спосабам субстантывацыі (бел. *чырванаскур-ы*, *бяляв-ы* і інш.; рус. *желтобрюх-ие*, *синеньк-ие* і інш.);
 - якаснымі прыметнікамі са значэннем колеру, утворанымі спосабам складання (бел. *бурават-а-жоўты*, *бурават-а-чырвоны*; рус. *желтоват-о-розовый*, *синеват-о-фиолетовый* і інш.).
- У межах 3-й, 4-й і 5-й ступеней пераважна утвораны дзеясловы і аддзеяслоўныя дэрываты:

- суфіксальныя назоўнікі апрадмечанага дзеяння (бел. *пасіне-нн-е*, *абельва-нн-е* і інш.; рус. *озелен-ениј-е*, *подрумянива-ниј-е* і інш.);
- дзеясловы незакончанага трывання, утвораныя суфіксальным спосабам (бел. *зарумянь-ва-ць*, *падсінь-ва-ц-ца* і інш.; рус. *обагр-я-ть-ся*, *добели-ва-ть* і інш.);
- дзеяслоўныя формы — дзеепрыметнікі (бел. *пабурэ-л-ы*, *зазялен-ен-ы* і інш.; рус. *поседе-л-ый*, *разбел-ённ-ый* і інш.);
- пастфіксальныя дзеясловы (бел. *зарудзец-ца*, *падрумяньвац-ца* і інш.; рус. *зарозовець-ся*, *обагривать-ся* і інш.).

Прэфіксальным спосабам утвораны: дзеясловы тыпу бел. *за-рудзець*, *пад-румяніць* і інш., рус. *по-сиве́ть*, *ис-чернить* і інш.; прыметнікі тыпу бел. *не-чарназёмны*, *ультра-фіялетава* і інш., рус. *пре-синий*, *инфра-красный* і інш.; назоўнікі бел. *не-чарназем’е*, рус. *про-желть*.

Суфіксальны спосаб з’яўляецца адным з найбольш прадуктыўных спосабам у словаўтваральных гнёздах з вяршыннымі прыметнікамі-каляронімамі. Суфіксальным спосабам утвораны назоўнікі (бел. *пунсов-асць*, рус-*ак* і інш.; рус. *гнед-к-о*, *багров-ин-а* і інш.), прыметнікі (бел. *бард-ов-ы*, *зяленіў-н-ы* і інш.; рус. *оранж-еват-ый*, рус-*еньк-ий* і інш.), дзеясловы (бел. *палав-е-ць*, *нарумянь-ва-ц-ца* і інш.; рус. *лілов-е-ть*, *вычерн-ива-ть-ся* і інш.), дзеяслоўныя формы — дзеепрыметнікі (бел. *сшарэ-л-ы*, *парыжэ-л-ы* і інш.; рус. *побуре-л-ый*, *выбел-енн-ый* і інш.) і прыслоўі (бел. *шыз-а*, *чарнюсеньк-а* і інш.; рус. *фиолетов-о*, *зелен-ёхоньк-о* і інш.).

Прэфіксальна-суфіксальным спосабам утвораны назоўнікі з нулявым суфіксам тыпу бел. *пра-бел-Ø*, *пад-бел-Ø* і інш., рус. *про-синь-Ø*, *про-рыжь-Ø* і інш., прыслоўі тыпу бел. *да-чырван-а*, *на-чорн-а* і інш., рус. *из-желт-а*, *ис-син-я* і інш. і дзеясловы тыпу бел. *с-сіняч-ы-ць*, *а-зелян-і-ць* і інш.

Пастфіксальным спосабам утвораны толькі зваротныя дзеясловы: бел. *зашарэц-ца*, *нарумяніц-ца* і інш., рус. *алеть-ся*, *обагрять-ся* і інш.

Прэфіксальна-пастфіксальным спосабам утвораны дзеясловы бел. *рас-чырванец-ца*, рус. *рас-красне́ть-ся*, *раз-зелене́ть-ся*, *раз-але́ть-ся*.

Суфіксальна-пастфіксальным спосабам утвораны дзеяслоў *пунцов-и-ть-ся*.

Некаторыя назоўнікі ўтвораны спосабам субстантывацыі: бел. *булан-ы*, *чарняв-ы* і інш., рус. *краснокож-ий*, *синеньк-ие* і інш.

Спосабам складання ўтвораны назоўнікі (бел. *шэр-а-няскі*, *жаўт-а-корань* і інш.; рус. *красн-о-бай*, *бел-о-поляк* і інш.) і прыметнікі (бел. *светл-а-аранжавы*, *чарнават-а-фіялетава* і інш.; рус. *тёмн-о-бордовый*, *палев-о-дымчатый* і інш.), сярод апошніх пераважаюць якасныя прыметнікі са значэннем колеру.

Суфіксальна-складаным спосабам (у тым ліку нульсуфіксальна-складаным) ўтвораны назоўнікі (бел. *сiв-а-варон-к-а*, *жаўт-а-воч-к-а* і інш.; рус. *бур-о-зём-Ø*, *красн-о-ряд-ец* і інш.) і прыметнікі (бел. *шыз-а-крыл-Ø-ы*, *рыж-а-шэрс-н-ы* і інш.; рус. *сер-о-бород-Ø-ый*, *зелен-о-листв-енн-ый* і інш.), гэты спосаб з’яўляецца адным з найбольш прадуктыўных.

Спосабам зрашчэння ўтвораны толькі прыметнікі, пераважна са значэннем колеру: бел. *свежа/выбелены*, рус. *исчерна-лиловый*, *искрасна-жёлтый*, *вечно/зелёный* і інш.

У словаўтваральных гнёздах з вяршыннымі прыметнікамі-каляронімамі некаторыя вытворныя з’яўляюцца поліматываванымі. Сярод іх пераважаюць: зваротныя дзеясловы, утвораныя суфіксальным або пастфіксальным спосабам, тыпу *высінь-ва-ц-ца* ← *высіні-ц-ца* і *высіньвац-ца* ← *высіньваць*; *зарумян-ива-цься* ← *зарумяни-ть-ся* і *зарумянивать-ся* ← *зарумянивать* і інш.; прыслоўі з узмацняльна-ласкальным значэннем або са значэннем паслабленай ступені прыметы у рускай мове тыпу *зеленёхоньк-о* ← *зеленёхоньк-ий* і *зелен-ёхоньк-о* ← *зелено*; *белёшеньк-о* ← *белёшеньк-ий* і *бел-ёшеньк-о* ← *бело*; *красн-оват-о* ← *красно* і *красноват-о* ← *красноват-ый* і інш. Таксама прадстаўлены адзінкавыя выпадкі поліматывацыі некаторых назоўнікаў, прыметнікаў і дзеясловаў, напрыклад: *а-бяліць* ← *бяліць* і *а-бял-і-ць* ← *бел-ы*; *румян-чик* ← *румян-ый* і *румянч-ик* ← *румян-ец*; *песочн-о-красноватый* ← *красноватый* і *песочно-красн-оват-ый* ← *песочно-красн-ый* і інш.

У межах словаўтваральных гнёздаў пры ўтварэнні некаторых дэрыватаў найчасцей адбываюцца наступныя марфаналагічныя з’явы:

- 1) чаргаванне фанем «цвёрдая зычная — мяккая зычная» ці наадварот у беларускай і рускай мовах: бел. *лілав-е-ць* ← *лілов-ы*, рус. *яв-ы* ← *рус-ы* і інш.; рус. *ворон-еньк-ий* ← *ворон-ой*, *про-сед-ь-Ø* ← *сед-ой*, *зелен-н-ой* ← *зелень* і інш.;
- 2) чаргаванне фанем «задняязычная — шыпячая» <к—ч>, <г—ж>, <х—ш> у беларускай і рускай мовах: бел. *зеленавоч-к-а* ← *зеленавок-і*, бел. *а-снеж-н-ы* ← *бел-ы*, *снег*, *сівуш-н-ы* ← *сівух-а* і інш.; рус. *серопесч-ан-ый* ← *серопесч-ок*, *черн-о-книж-иџ-е* ← *чёрн-ый*, *книг-а*, *синюш-к-а* ← *синюх-а* і інш.;
- 3) усячэнне фіналей -і, -ну, -ец, -ов/-ив, -ц, -ян, -н ў беларускай і рускай мовах: бел. *зарумянь-ва-ць* ← *зарумяні-ць*, *жоўк-л-ы* ← *жоўкну-ць*, *чырвонармей-ск-і* ← *чырвонармеец* і інш.; рус. *краснореч-иџ-е* ← *красноречив-ый*, *багр-и-ть* ← *багрян-ый*, *чернолес’е-џ-е* ← *чернолесн-ый* і інш.

- 4) чаргаванне фанем «губная зычная» са спалучэннем «губная + санорная л» <м—мл> у беларускай і рускай мовах: бел. *жаўт-а-зём-Ø* ← *жоўт-ы*, *зямл-я*, *бур-а-зём-Ø* ← *бур-ы*, *зямл-я* і інш.; рус. *черн-о-зём-Ø* ← *чёрн-ый*, *земл-я*, *сер-о-зём-Ø* ← *сер-ый*, *земл-я* і інш.;
- 5) чаргаванне фанем <т—ц'> у беларускай мове: *жаўц-янк-а* ← *жоўт-ы*; *жаўц-ізн-а* ← *жоўт-ы*; *жаўц-інк-а* ← *жоўт-ы*; *чырван-а-флоц-ец* ← *чырвон-ы*, *флот* і інш.;
- 6) чаргаванне фанем «свісцячая — шыпячая» <ц—ч>, <ц'—ч> у беларускай і рускай мовах: бел. *пажоўч-ан-ы* ← *пажаўці-ць*, *чарніч-н-ы* ← *чарніц-ы* і інш.; рус. *румянч-ик* ← *румянец*, *белолич-к-а* ← *белолиц-ый* і інш.;
- 7) частковае сумяшчэнне суфіксальнага морфа *-ива-* з фіналлю *-и* матывуючай асновы пры ўтварэнні дзеясловаў толькі ў рускай мове: *вырумян-ива-ть* ← *вы-румяни-ть*; *обагр-ива-ться* ← *обагри-ть-ся* і інш.;
- 8) частковае сумяшчэнне суфіксальнага морфа *-<α₁в>ат-* з фіналлю *-<α₁в>* матывуючай асновы: бел. *карычн-яват-ы* ← *карычнев-ы*; рус. *роз-оват-ый* ← *розов-ый* і інш.

Значна радзей у разгледжаных словаўтваральных гнёздах сустракаюцца наступныя марфаналагічныя з'явы: чаргаванне фанем <т—к>, <т—ч> (*жоўк-ну-ць* ← *жоўт-ы*; *желч-ениј-е* ← *желти-ть*); частковае сумяшчэнне суфіксальнага морфа *-ск-* з фіналлю *-т* матывуючай асновы (бел. *белаэмігранц-к-і* ← *бел-а-эмігрант*, *чырван-а-фло[ц-к]-і* ← *чырвон-ы*, *флот*).

Такім чынам, словаўтваральны патэнцыял якасных прыметнікаў-каляронімаў у беларускай і рускай мовах дастаткова высокі. Усяго ў беларускай мове ўтворана вытворных 786 адзінак, у рускай мове — 1448 адзінак. Аднак у рускай мове, як бачна, словаўтваральны патэнцыял значна вышэйшы.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1. Ахманова, О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова — Москва: Советская Энциклопедия, 1966. — 607 с.
2. Бардовіч, А.М. Словаўтваральны слоўнік беларускай мовы / А.М. Бардовіч, М.М. Круталевіч, А.А. Лукашанец. — Мінск: Беларуская навука, 2000. — 413 с.

3. Беларуская граматыка: у 2 ч. / АН БССР. Ін-т мовазнаўства. – Мінск: Навука і тэхніка, 1985. – Ч. 1: Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск. / рэд. М.В. Бірыла, П.П. Шуба. – 1985. – 431 с.

4. Беляевская, О.Н. Структурно-типологическая характеристика словообразовательных гнезд с общим исходным глагольным словом в русском и белорусском языках: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / О.Н. Беляевская; Белорус. гос. ун-т им. В.И. Ленина. – Минск, 1986. – 18 с.

5. Волоцкая, З.М. О разных аспектах изучения словообразовательного гнезда. / З.М. Волоцкая // Актуальные проблемы русского словообразования: сб. науч. ст. – Ташкент, 1982. – С.96-98

6. Гадуйка, Л.А. Словаўтваральныя гнёзды складанасуфіксальных назойнікаў з дзеяслоўным кампанентам у беларускай і рускай мовах: дыс. ... канд. філал. навук: 10.02.01, 10.02.02. / Л.А. Гадуйка. – Мінск, 1996. – 163 с.

7. Гинзбург, Е.Л. Исследование структуры словообразовательных гнезд / Е.Л. Гинзбург // Проблемы структурной лингвистики: сб. науч. ст. / АН СССР. Ин-т рус. яз.; под ред. С.К. Шаумяна. – Москва, 1973. – С. 146-235.

8. Земская, Е.А. Современный русский язык. Словообразование: учебное пособие / Е.А. Земская. – 3-е изд., испр. и доп. – Москва: Флинта: Наука, 2011. – 328 с.

9. Казак, М.Ю. Интегративная теория словообразовательного гнезда: грамматическое моделирование; количественные аспекты; потенциал; прогнозирование: автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.01 / М.Ю. Казак. – Белгород, 2004. – 39 с.

10. Кодухов, В.И. Введение в языкознание: учебник для пед. ин-тов по спец. 2101 “Рус. яз. и лит.” / В.И. Кодухов. – Москва: Просвещение, 1979. – 351 с.

11. Лукашанец, А.А. Комплексныя адзінкі словаўтварэння ў беларускай мове / А.А. Лукашанец // Весці АН Беларусі, Серыя гуманітарных навук. – 1995. – № 4. – С. 112-119.

12. Лукашанец, А.А. Некоторые аспекты изучения словообразовательных гнезд в русском и белорусском языках // Актуальные проблемы русского словообразования: тезисы V респуб. науч.-теор. конф., Самарканд, 11-13 сент. 1987 г. / Самарк. гос. пед. ин-т им. С. Айни; редкол.: А.Н. Тихонов (отв. ред.) [и др.]. – Самарканд, 1987. – С. 113-116.

13. Лукашанец, А.А. Словаўтварэнне і граматыка / А.А. Лукашанец; Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа. – Мінск: Права і эканоміка, 2001. – 249 с.

14. Лукашанец, А.А. Словообразовательные гнезда глаголов в русском и белорусском языках: (На материале одной из групп глаголов конкретного физического действия): дис. ... канд. филолог. наук: 10.02.01 / А.А. Лукашанец. – Москва, 1981. – 382 с.

15. Моисеев, А.И. Основные вопросы словообразования в современном литературном языке / А.И. Моисеев. – Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1987. – 196 с.

16. Моисеев, А.И. Типы словообразовательных гнезд / А.И. Моисеев // Актуальные проблемы русского словообразования: тезисы V респ. науч.-теор. конф., Самарканд, 11-13 сент. 1987 г. / Самарк. гос. пед. ин-т им. С. Айни; редкол.: А.Н. Тихонов (отв. ред.) [и др.]. – Самарканд, 1987. – С. 282-285

17. Мусатов, В.Н. Русский язык: морфемика, морфонология, словообразование: учеб. пособие / В.Н. Мусатов. – Москва: Флинта: Наука, 2010. – 360 с.

18. Немченко, В.Н. Современный русский язык. Словообразование: учебное пособие для филол. специальности ун-тов / В.Н. Немченко. – Москва: Высшая школа, 1984. – 255 с.

19. Ожегов, С.И. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова; РАН, Институт русского языка им. В.В. Виноградова. — 4-е изд., доп. — Москва: Азбуковник, 1999. — 944 с.

20. Русак, В.П. Марфаналогія словазмянення і словаўтварэння сучаснай беларускай мовы / В.П. Русак. – Мінск: Беларуская навука, 2012. – 429 с.

21. Русская грамматика: в 2-х т. / АН СССР. Ин-т рус. яз.; редкол.: Н.Ю. Шведова (гл. ред.) [и др.]. – Москва: Наука, 1980. – Т. I: Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология / [Н.С. Авилова, А.В. Бондарко, Е.А. Брызгунова и др.]. – 1980. – 783 с.

22. Сергеева, Н.И. Основные понятия и единицы словообразования: конспект лекции / Н.И. Сергеева; Чуваш. гос. ун-т им. И.Н. Ульянова. – Чебоксары: Изд-во Чуваш. ун-та, 1993. – 21 с.

23. Тихонов, А.Н. Гнездо однокоренных слов как многоуровневая единица языка / А.Н. Тихонов // Актуальные проблемы русского словообразования: тезисы V респуб. науч.-теор. конф., Самарканд, 11-13 сент. 1987 г. / Самарк. гос. пед. ин-т им. С. Айни; редкол.: А.Н. Тихонов (отв. ред.) [и др.]. – Самарканд, 1987. – С. 3-8.

24. Тихонов, А.Н. Проблемы составления гнездового словообразовательного словаря: курс лекций / А.Н. Тихонов. – Самарканд: Самаркандский ун-т, 1971. – 387 с.

25. Тихонов, А.Н. Словообразовательный словарь русского языка: в 2-х т. / А.Н. Тихонов. – Москва: Русский язык, 1985. – 2 т.

26. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5-ці тамах / АН БССР Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа; пад аг. рэд. К.К. Атраховіча. – Мінск: Навука і тэхніка, 1977-1984. – 5 т.

27. Тозик, В.В. Межъязыковые эквиваленты в словообразовательных гнёздах цветowych прилагательных русского и белорусского языков // Словообразование и номинативная деривация в славянских языках: материалы V Междунар. научн. конф., Гродно / ГрГУ. – Гродно, 1996. – С. 121-124.

28. Шакун, Л.М. Словаўтварэнне: вучэб. дапаможнік філал. фак. ВНУ / Л.М. Шакун. – Мінск.: Вышэйшая школа, 1978. – 128 с.

29. Якубовіч, Т.І. Множнасць словаўтваральнай структуры слова ў словаўтваральных гнёздах з зыходнымі назоўнікамі / Т.І. Якубовіч // Веснік БДУ. Серыя 4. – 1993. – №2. – С. 20-23.